

Рк 842/2/КР15А44
Г85

Б. ГРИНЧЕНКО

ПОЕЗІЇ

КН.
I

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЦТВО

РУХ

B. Spivack

КООПЕРАТИВНЕ
ВИДАВНИЦТВО

Б. ГРІНЧЕНКО

Т В О Р И

т. ІХ.

Редакція і примітки
Акад. С. ЄФРЕМОВА

КООПЕРАТИВНЕ РУХ ВИДАВНИЦТВО

РК 84/ЧУКА) 5944

У. 1

Г 85

Б. ГРИНЧЕНКО

П О Е З І Ї

КНИЖКА ПЕРША
(1880—1892)

КООПЕРАТИВНЕ РУХ ВИДАВНИЦТВО

Бібліографічний опис цього
видання вміщено в „Літоп.
Укр. Друку“, „Картковому
реперт.“ та інших покажчи-
ках Укр. Книжк. Палати.

1103220

Херсонська обласна
універсальна
наукова бібліотека
ім. Олега Гончара

Державний Трест „Київ Друк“ 2-га друкарня,
вул. Воровського № 42.

Укрголовліт 678к(510). Зам. № 4867. 5000 17 арк.

Київ—1929

1880.

НЕНАЧЕ.

Неначе і Світ такий гарний здається,
І сонечко з неба блищить,
І пісня дівочая голосно ллється,
І весело лист шепотить,
І дивиться всюди усе так звабливо,
Що тільки б, здається, радів
Та на світі весело так та щасливо
Без думки та гадки б ти жив...
Та здумаєш ти, що ті співи дівочі
Не співи—ридання сумні,
Що гаснуть од сліз оті карії очі,
Ізмалку веселі й ясні;
Згадаєш про тих, що у лютій недолі,
Не знаючи щастя, живуть,
Що діти їх бігають босі і голі
І хліба, голоднії, ждуть,—
І серце заніє, і сам я не знаю
Як співи-ридання летять...
Коли ж то ми будемо в нашому краю
Про щастя і долю співать?

ДОМОВИНА.

Тяжко смутний край твоєї стою домовини,
Серце німіє у грудях недужих моїх...

Друже мій любий, мій друже безщасний єдиний,
За що безславно ти в землю сирую поліг?
Думав ти чесно, мій друже, за правду ти бився,
Вірив, що прийдуть безщасним щасливі дні...
Де ж тії мрії... Землею холодною вкрився
Й будеш довіку лежати в холодній труні...

1881.

ДОКИ.

Минає час, минають люди;
Ми всі ждемо того, що буде,
І кажем всі: давно вже час,
Щоб воля та прийшла й до нас,
А все її нема, не йде—,
А час не жде, а час не жде!..
А час не жде, а час летить,
А серце змучене болить,
Бо довгий гніт минулих днів
Його украй вже пригнітив,
І тяжко так, що може ми
Гіркими плакали б слізьми,
Якби не гніт цей днів тяжких,
Що нас, за довгий час, усіх
І одслід навіть з мук навчив
Ховать в душі без сліз і слів.
І так на світі живемо,
На плечах лихо несемо.
І доки будемо так жить—
Ніхто не скаже,—все мовчить.

* * *

І молилася я, й сподівалася я,
Чи не гляне хоч раз любо доля моя.
І минали літа, дожидала її,
Та даремні були сподівання мої.

Не діждалася я... І минули літа—
В серці пустка німа, я тепер вже не та!
На роботі тяжкій звікувала життя—
Воно марно пішло, все пішло без пуття.
І недоля моя й досі давить мене,
І та праця тяжка стан недужий мій гне,
І вже сліпнуть од сліз очі карі мої,
А все долі нема—не діждалась її!..
Ні родини нема, ні дружини нема,
Світ широкий усім, а мені він—тюрма!

ДО ПРАЦІ.

Праця єдина з неволі нас вирве:
Нумо до праці, брати!
Годі лякатись! За діло святеє
Сміло ми будемо йти!

Праця єдина нам шлях уторує,
Довгий той шлях і важкий,
Що аж до щастя і долі прямує:
Нумо до праці мерщій!

Праця не згине між людьми даремне:
Сонце засвітить колись,—
Дякою нас тоді люди згадають—
Нум же! До праці берись!

Хоч у недолі й нещасті звікуєм—
Долю онукам дамо!
Ми на роботу на світ народились,
Ми для борни живемо!

Сміливо ж, браття, до праці ставайте,—
Час наступає—ходім!

Дяка і шана робітникам щирим!
Сором недбалим усім!

МИНУЛЕ.

Як море широкі степи простяглись,
Їх зсохла трава укриває;
Де шаблі козачі бряжчали колись—
Отара овеча гуляє.
Кістками засіяний степ полила
Червона кров тут усюди,—
Тут лихо гуляло і воля цвіла,
Ставали до бою тут люди,
До бою за рідну країну святу,
За нашу, за стоптану волю,
До бою за нашу народню мету,
За правду й народною долю.
Минуло те все і на їхніх кістках
Унуки будують хатини,
На праці щоденній по вбогих ланах
Забувши про інші години.
Ніхто не згадає про давні дні,
Про нашу минулу славу—
Минулеє вмерло і вмерли гучні
Ті згадки про долю криваву,
І в купленій нашою кров'ю землі
Панують пани з глитаями,—
Де лицарі дужі колись полягли,
Гороби їх там з буряками...
І вмерло все, вмерло, а серце болить,
Болить, не втиха і хвилини,
І часом на очах сльоза затремтить,
І згадка за згадкою лине.
І сам не бажаю, щоб знову до нас
Вернулося те, що минуло,

А все таки спогад про те не погас,
Що міцно й навіки заснуло.
Хоч спогад той муки з собою несе,
Я кличу його і кохаю;
Немов би, щоб давнее лихо усе
Вернулося знову—бажаю...

НАША ДОЛЯ

Ні, не радість в житті нам судилась усім,
Ми не щастям на світі впивались,—
Нас вітало життя тільки горем тяжким,
І ми з мукою, з горем збратались.
Тільки й знаємо ми, що стояти в борні,
Тільки й чуем прокльон та ридання;
Не засяють вже нам ясно інші дні!
Нам на щастя нема сподівання.
Але ж в серці у нас невмируща одна
Не згасає надія ніколи:
Не мине без пуття наша мука страшна,
Наша праця під гнітом неволі:
На могилах у тих, що в борні полягли,
Собі щастя збудують онуки
І промовлять: вони не даремно жили,—
Здобули бо нам волю їх муки...

ВЕСНА.

Весна красна прийшла з квітками
І сміючися позира,—
Чого ж радію я сльозами
І в серці рана знов стара?

І сонце з неба так і сяє,
І пташка весело співа,—

А сум всю душу обгортає,
Додолу никне голова...

Ой не никла б вона доли,
Якби щохвилини
Я не бачив мук неволі
У моїй країні!

Ой не нили б мої груди,
Стомлені з горя,
Якби я не бачив всюди
Сліз пролитих моря.

Отгоді була б весела,
Весно, ти з квітками,
Якби наші рідні села
Не жили з сльозами.

БУРЛАКА.

Ой бурлака молоденький
На чужу чужину
Вийшов слави залучати,
А ліг в домовину...

Він з надіями святими
Вийшов рано з дому,
І прослалась довга стежка
Йому, молодому.

Ой прослалась довга стежка,
Стежка не пробита
І колючими тернами
Аж до краю вкрита.

Він пройти її всю думав,
З неї не звернути,
А навіки в домовині
Довелось заснути.

І сховала домовина
Горді поривання,
Всі надії молодії,
Всі його бажання.

І не друзі, а чужії
На чужій чужині
Понесли його в дубовій
Вбогій домовині.

Не гукнули самопали ¹⁾,
А ні гаківниці,
Як несли його ховати
У новій світлиці.

Не гукнули, як бувало,
Голосні гармати,
Як поклали молодого
В новій хаті спати.

Не лунала його слава
Скрізь по Україні,
І його забули люди
В темній домовині...

БУВАЄ.

Буває часами—життя проклинаєш
І смерти, як щастя якого, благаєш;

Буває часами—набридне на світі
Нудьгу-нерозвагу з собою носити,—

Палкими словами усе проклинаєш,
Заснути навіки, умерти бажаєш...

А іноді тяжко захочеться жити,
Ввесь світ цей безкрайї обняти-любити,—

¹⁾ Т. Шевченка — «Козацька доля».

Байдуже про лихо, про лютую муку,
Немов їх немає!.. І кожному руку

Ти приязно хочеш, як братові, дати
І кожного щиро, як брат, привітати.

Й життя, ще недавно набридле й настиле,
Ізнов тебе вабить, ізнов тобі миле.

РАНОК.

Сонце вже сходить на небі високім,
Вбоге село червонить.
Серце, намучене довгою ніччю,
Ніби уже не болить.

Тихо іду я. Повітрям холодним
Дихати легко мені:
Серця не давлять понурії думи,
Сни опівнічні страшні.

Сміливо йду я, і сила нова́я
Наче збудилась, встає;
Чую, як тихо тріпоче й радіє
Серце побите моє.

Серденько-серце! до праці нової
Час уставати і нам:
Вийдем без суму і радісно-гордо
Гляньмо в лице ворогам,—

Щоб не сказали, що сили немає
Встояти в лютій борні,
Щоб не сказали, що ми похилились
В грізно-захмарені дні!

ШМАТОК ХЛІБА.

І холод, і мряка на дворі панує,
А вітер осінній реве і лютує.
Дивлюся: під тином сердешна дитина,
Хлоп'ятко маленьке,—вся в латах свитина,—
Іде-шкутильгає, підходить до хати...
Недавні ще сльози на личеньку знати,
І видко у б'чїх голодну муку...

«Христа ради хліба!..» Закляккую руку
Хлоп'я простягає: «Не їв ще нічого...»
Дали у віконце хлоп'яті сухого
Шматок того хліба... Малими руками
Вхопило шматочок, до його вустами
Припало відразу й пішло по дорозі...
Дмухнув знову вітер і здув його сльози...

УДОВІ.

За їм не ридай, не вбивайся, небого:
Заснув бо тепер він навіки,
Скінчилися болі сконання тяжкого,
Всі муки скінчились великі.

І скоро труна під землею сирою
Сховає ті муки, те горе;
Життя неприхильне, повите журбою,
Порвалось... затих, не говоре,

Не чує нічого... Хай діти маленькі,
Голодні, гіркими сльозами
Ридають, припавши до бідної неньки,
Її обхопивши руками;

Хай кличуть його, татуся свого, діти,
Хай мати над мертвим голосить,—
Він більш не почує: він чув на цім світі
Багато—і вже йому досить!..

Не плач же, небого, по йому гіркими.
Ти краще б за себе ридала:
Він з мукою, з горем розстався тяжкими,
А ти їх ще більше придбала!..

МОГИЛА.

Сред степу на просторі
Могила стоїть,
Навкруги трава висока
Хвилює-шумить;

Серед степу та могила
Сумує одна,
Уквітчала її рясно
Зелена весна.

Ой кого ж там поховали,
Хто в їй спочива?
Чия буйна там заснула
Навік голова?

Чи козацький лицар славний
З широких степів
В бої з турком, з татарвою
Життя положив?

Чи то бранець із неволі
Цим степом тікав

І загинув, а товариш
Його поховав?..

Не промовить та могила,
Стоїть нежива;
А круг неї степ широкий,
Зелена трава;

А круг неї степ широкий,
Як воля сама,
Ліг, простягнувшись в просторі,
І краю нема...

НА ПОЛІ.

Блиснули вже коси, упали покоси,
Рядками снопи полягали;
Під сонцем пекучим із лихом гнітючим
У полі усі працювали.

Ні пісні, ні слова—затихла розмова:
Вся сила пішла на роботу;
З обличчя, як сльози, течуть на покоси
Струмочки гарячого поту.

Вже сонечко нижче і вечір вже ближче—
Не роблять потомлені руки:
Зійди, нічко, тихо, сховай усе лихо,
Вкрий груди, набóляні з муки.

І ніч наступає, пливе-випливає
І сяє сріблом місяченько...
Вже край і роботі... Забувши турботи,
Сплять батько і доня, і ненька.

Зірки ж серед ночі, як божії очі,
З високого неба сяють,
Тихесенько-тихо на людськеє лихо,
На стомлений люд поглядають...

ЗРАДА.

Баляда.

У садочку опівночі
Крізь густії віти
Тихо з неба високого
Місячєнько світе.
У садочку опівночі
Соловей півас;
Молоденький козаченько
Дівча обнімає.
А дівчина як калина
Миється сльозою:
«Ой козаче! що ти робиш,
Що робиш зо мною?
Серце моє, мій голубе,
Сизокрилий орле,
А хто ж мене до сердєнька
Без тебе пригорне?
Ой з ким же я поговорю
В садку опівночі?
Хто розваже? хто так любо
Гляне в карі очі?»
— «Не плач, не плач, дівчинонько,
Не рви мого серця!
Вернуса ще—все лишенько
Навіки минеться!»—
Не слухає дівчинонька,
Плаче, омліває,

Що коханий чорнобривий
Її покидає...

У садочку опівночі
Не чуть соловейка—
Зосталася одинока
Дівка молоденька.
Ой поїхав козаченько ¹⁾
Із дому за Десну:
Рости, рости, дівчинонько,
На другу весну!
Росла, росла дівчинонька
Та й на порі стала;
Ждала, ждала козаченька,
Та й годі сказала!
У зеленому садочку
Стоя опівночі,
Виплакала чорнобрива
Свої карі очі.
У зеленому садочку
Листя опадає,—
А од милого і досі
Вісти ще немає.
І зима прийшла і землю
Снігами покрило,—
Виглядає миленького
Сумуючи мила.
І весна мина, і літо
З пишними квітками,—
Мабуть уже козаченько
У холодній ямі!..
Та чорнявий не у ямі,
Вернувся здоровий...
Чом же в садку опівночі

¹⁾ З народньої пісні.

Немає розмови?
Світить знову місяченько,
Соловей співає,—
Чом же там ізнов дівчини
З козаком немає?
Ой вернувся чорнобривий,
Та забув ті очі,
Що колись він цілував тут,
Стоя опівночі...

У неділю пораненьку
Дзвонять в церкві дзвони,—
У дівчини молоді
Серденько холоне.
У неділю пораненьку
Козака вінчають,—
А дівчину нещасливу
Сльози обливають.
У неділю заспівали
Весільної люди,
А дівчина не співає
І співать не буде.

СМУТНІ КАРТИНИ.

Убогії ниви, убогії села,
 Убогий, обшарпаний люд,—
 Смутніі картини, смутні-невеселі,
 А інших не знайдеш ти тут.
 Не став би дивитись, схотів би забути,—
 Так сили забути нема:
 То рідніі села, то рідніі люди,
 То наша Вкраїна сама...

ДЕ ВОНО.

І тихая хатиночка
 В зеленім садку,
 І дівчина вродлива
 В квітчастім вінку,
 І доленька щаслива—
 Де зникло усе?
 Чом день по дню минаючи,
 Нам лихо несе?
 Понурилась хатинонька,
 Посохнув садок,
 Змарніла вже дівчинонька,
 Зів'янув вінок;
 А доленьки щасливої
 Чи то й не було,

Чи лихо те, мов хвилями,
Її занесло,
В душі журбу посіяло,
Зросило слізьми,
Й без доленьки, без воленьки
Бідуємо ми...
І тільки нам зосталася
Ще пісня сумна,
Нагадує про доленьку
Минулу вона,
І в пісні тій надії всі
І муки свої
Ми вилили, співаючи
Щоденно її.
І поки ще співатимем
Ті муки-пісні,
Не згаснуть нам на доленьку
Надії ясні.

ВЕСІЛЛЯ.

Гульня! Весільної співають,
Музики тнуть, бряжчать чарки,
В дворі дівчата й парубки
Танець веселий починають.
Пісні озвалися луною,
Весілля весело кипить,
І молодий із молодою
Щасливий, радісний сидить.
Веселі скрізь! Усі гуляють,—
Журбу і працю і усе
На мить єдину забувають:
Цей день їм радощі несе!
І тільки день, чи два, а далі—
Для праці за шматок—ізнов

Забудь веселощі й любов,
Працой ізнов, як працювали!
Роби, тягнися до сконання,
Роби на себе, на дітей,—
І спинить праця та кохання
І сльози вирве із очей.
І будуть так вони, убогі,
Бліді й потомлені, уп'ять
Робити мовчки, поки змоги,
І часом долю проклинать.
Навіщо ж це весілля, крики,
Гостей сп'янілая орда?
Чому не спиняться музики?
Чого сміється молода?

ХЛОП'ЯТІ.

Такі очі ясні і правдиві
І манесеньке серце—таке
До всього, що добре, прихильне,
До усього, що гарне—палке...
Я боюся, боюся, дитино...
Поживеш світовим ти життям,—
Чи здолаєш зостатись і далі
Таким чистим, як був ти хлоп'ям?
Скільки сліз доведеться побачить,
Скільки мук доведеться знести!
Бо у нас тільки мертві не плачуть,
А з живими тут житимеш ти!
Ти побачиш, як злото руками
Загортає в розкóшах один
І як другий з торбиною ходить,
Умирає із голоду він.
Ти побачиш, як брат гризе брата,
Ти побачиш, як п'ють люди кров,

Ти побачиш, як топчуть ногами,
Зневажаючи тяжко, любов.
Ти побачиш ще більше, дитино...
Чи здолаєш же серцем своїм
Ти зостатися чистим без плями
В боротьбі із нечистим усім?
Я не знаю, мій любий, мій щирый,
А благаю: якби то було,
Щоб минуло тебе все негоже
І брудне усесвітнєє зло!

УКРАЇНА.

Заківічали безщасну терновим вінком,
Закували в тяжкі кайдани
І в темницю її під залізним замком
Заховали од світу вони.

І з темниці тії лине пісня смутна,—
У їй горе і мука тяжка...
Чи ви чуєте, б'раття кохані, вона
Вас до бою ізнов заклика!..

НІЧ НА ОЗЕРІ.

1.

Нічною добою в гаю над водою
Сія білолиций;
І трави, і квіти сплять, сном оповиті,
Не плеще водиця.

2.

І ліс почорнілий стоїть занімільий
Затих, не шепоче...

І повно спокою тут скрізь над водою
Тієї півночі...

3.

Один уродливий козак чорнобривий
Нічною добою
Неначе нудьгує, неначе сумує,
Блука над водою.

4.

А он щось плеснуло, водою хлюпнуло
І щось впливає—
Он очі зоріють, он коси чорніють,
Водою їх має.

5.

Блиснули із хвилі і груди вже білі
Чудової вроди...
Пливе глибонями і плеще руками
В сріблястії води.

6.

І плеще й киває, і тихо співає:
«Чого над водою,
Козаче, блукаєш, чого ти шукаєш
Нічною добою?»

7.

Козаче вродливий, ставний, чорнобривий
В зеленому гаю
Покинь ти ходити, до мене іди ти:
Тебе я кохаю.

8.

Іди,—обніму я, іди,—пригорну я
На груди на білі...

Іди,—я кохаю, тебе я бажаю,
Іди, о мій милий!

9.

Іди,—я кохаю, тебе я бажаю!»...
І кличе, й благає;
Лягла над водою і має косою
І стан вигинає.

10.

І ллються ті співи облесні й звабліві
Все знову та знову.
Він бачить ті очі, ті груди дівочі,
Ту вроду чудову,—

11.

Очима він сяє і серцем палає,
До неї він лине;
Одежу зриває, у воду пірнає,
Пливе до дівчини.

12.

Доплив,—обнімає, її пригортає...
Сплелися руками...
Її він милує, її він цілує
Палкими устами.

13.

Її він цілує, її він милує...
Сріблястії хвилі
Углиб подалися, ізнову злилися,
Обох їх покрили...

14.

Ізнов над водою все повне спокою
Цієї півночі—

І трави, і квіти сплять в місячнім світі,
І ліс не шепоче...

У ТЕРМЯВІ.

Ми вийшли на працю,—не сходило сонце,
І досі воно не зійшло,
І досі маленьке наше віконце
Все темне, як перше було.

Хоч темрява чорна усіх покриває,—
Ми робим і віримо ми,
Що світ не вечірній жаданий засяє
І нам серед ночі й пільми.

Ще є у нас сила! не впали нам руки,
Ми зможемо гордо знести
Неволю тяжку і люті муки
І шлях свій до краю пройти.

Хай темрява давить, недоля хай гніте!
Хоч, може, того ми й не вздрим,
Як згине те все, та уздрять наші діти
Ту волю, що вибором їм!

ВЕЧІР.

На землю вже тихий
Скрізь вечір лягає;
З високого неба
Вже місяць сіяє;
Затихла і пташка,
І людська розмова,
Мовчить не шепоче

Зелена діброва.
І в мене на серці
Так тихо все стало,
Немов би те серце
Заснуло і спало...

БАЖАННЯ.

Нахили своє вушко любенько
І послухай, кохана моя,
Яке зараз ось дивнеє диво
На те вушко скажу тобі я.

Аж із ранку й до темної ночі
Не одходить все думка одна
І мене вона мучить невпинно,
Не дає і спокою вона.

То бажання палке і велике—
Чи сказати тобі, а чи ні?—
Цілувать твої пишні губки
Усе хочеться, зірко, мені.

* * *

Тільки раз всього й зустрівся,
Тільки раз єдиний,
В удови на вечерницях
Той козак дівчині.
Завітав він з Запоріжжя,
З Січі на Україну...
Не згада вона, про віщо
Він у ту хвилину
Їй казав там, як зустрілись,

Як сиділи в парі,—
Тільки все вона дивилась
Йому в очі карі
Й покохала щирим серцем,
А він знов полинув
З України за Пороги,
А її покинув...

За сльозиною сльозина
Личко умиває,
Її врода молодая
Марно одцвітає...
З оком вкупі думка лине
У тії країни,
Де гуляє той довішній
Милий той єдиний.
Вигадає, виглядає
З безкрайого поля,
А його усе немає—
Нещаслива доля!

А по тих степах широких
Десь він там гуляє,—
Ой чи згадає ж дівчину,
Чи вже забуває?
Ой у бучах з Татарвою
Шукаючи слави,
Забува він личко гоже,
Оченьки ласкаві.
Та й забув ті оченята,
Не згадав ніколи
І поліг він одинокий
На широких полі...

А вона... вона не знала—
Та його все ждала

Та щодня з степів далеких
Пильно виглядала.

ДУБ.

Ріс у зеленому лісі дуб велетенський високий;
Віти розкинувши пишно, рясно-густі і широкі,
Гордо стояв між усіма, стиха шепочучи листом;
Кращий за всіх він здавався силою дужою й хистом;
На світі бурі ніякі зроду б його не зламали,
Віти ж, простягшись, од вітру й інші дерева ховали.
А у землі плазувала сила гробацтва гидкого,
Нишком вони і потроху корінь під'їли у його...
От і пов'яли, посохли цівка й могутні віти,
Листя пожовкле змогла вже буря й маленька оббити;
Пишне убрання розвіяв вітер по світу; zostались
Мертві гілки, де недавно шати зелені пишались...

ПІД ГНІТОМ.

Боже, як тяжко! дихнути несила!
Гніт мов на грудях лежить,
В путах неначе душа заніміла...
Серце намучене,—цить!

Бачиш ти море із сліз та із крові,
Бачиш тельців золотих,
Бачиш святії закони любови
Ти під ногами у їх,—

Тільки ж мовчи! Бо у наші години
Брязкіт от пут, кайданів,
Галас од бійки, де стоптаний гине,
Дужчий од сліз і жалів.

Цить, моє серце! Але усі сльози,
Що накіпили у нас,
Що назбирались на нашій дорозі
В цей од всіх проклятий час,—

Ти тії сльози заховуй од ока,
Як же наллешся украй,—
Вилине пісня, як воля, широка,—
Їй ти усі їх оддай!

Хай вона з краю до краю гуляє,
Повна тих сліз, голосна,
Хай вона серце в людей розриває,
Хай його палить вона!

* * *

Колись було—виходила в садочок зелений
Коханая, єдина дівчина до мене;
Колись було—пригортала, щиро цілувала,
Оченьками-зіроньками в душу зазірала.
А тепер садок той любий снігами покритий,
А тепер вже дівчинонці в його не ходити,
А тепер вже мені милу та й не обнімати,
Оченьками в мою душу їй не зазірати...

* * *

Не гордуй ти життям молодим,
 Не журись безнадійно над їм,
 Не кажи, що не вмієш робити
 Тим, що досі робить не могла;
 Не кажи, що не хочеш ти жити,
 Що радіючи в яму б лягла:
 Носиш сили в душі молодії,—
 Не зрікайся завчасно надії.

І покинь ти даремний свій страх:
 Он розлігся широкий твій шлях.
 Ні, життя ще твоє не минулось,
 Почалося воно, молоде,
 Ти недавно до його прочнулась,
 І воно тебе тільки ще жде:
 Сором силу в душі своїй мати
 І на працю її не віддати!

І не думай про те ні на мить,
 Що не зможеш нічого зробити:
 Коли палко і щиро кохаєш
 Ти убогий і рідний свій люд,—
 То невже ти ще досі не знаєш,
 Що любов може гори звернуть?
 Ні, хто щиро уміє любити,
 Може безліч між людьми зробити!

Не гордуй же життям молодим,
Не сумуй безнадійно над їм
І початки святої надії
Ти зневір'ям тяжким не дави,
Вірь у сили свої молодії
І весела й щаслива живи!
Але ж мушиш те щастя придбати
На роботі для рідної хати.

* * *

Як богові вірю тобі,
Коханий єдиний;
Ця віра ніколи мене
Уже не покине:
Не зможуть зламати її
Зневірені люди,
Бо поки кохатиму я,
То й віра та буде.
Тебе ж, мій єдиний, тоді
Покину кохати,
Коли у холодній землі
Я буду лежати...

ПО ВЕСНІ.

Ось уже промені теплі зігріли
Землю, і сніг розтає уже білий;

От полилися струмки по землі
І обмивають, і будять її.

Голі зробилися степ і долина,
Мов народженна недавно дитина;

Сонце ж ласкаве не спить, не вгава,—
Землю травною потроху вкрива.

Глянув плугатар—година настала,
Став лаштувати й борони, й рала;

Рано він їде на ниву свою,
Кидає зерно у чорну ріллю

І заволочує він бороною,
Зерно вкриває землею святою.

От і засіяв—година мина,
Хліб уже сходить, рости почина:

Там, де було колись чорне і голе,
Зазеленіло селянськеє поле.

Глянув плугатар на поле й зрадів:
«Тільки б господь мені хліб позернив,

То не голодні б сиділи зимою.
Ми з дітворою своєю малою.

Боже! якби ти убогим поміг,—
Хоч пожалів би дітей ти малих!»

Він не благає у бога нічого,—
Просить шматка тільки хліба святого,

Щоб не сидіти голодній сім'ї,
Щоб не дивиться на горе її.

Хочеться вбогим вільніше дихнути,
Голоду й холоду пута розкути.

Сіючи зёрно у землю з весни,
Вкупі із ім положили вони

Всі їх надії на кращую долю
В потом кривавим политому полю.

Бóязко дивляться, бóязко ждуть,
Долю чи горе поля принесуть.

* * *

Вітер пісню, повну смутку,
В чистім полі виє,
А у мене з тії пісні
Серце холодіє.

Як неначе буйний вітер,
Що гуля степами,
Долю нашої Вкраїни.
Заміта снігами;

І над нею там високо
Вироста могила,
І ще вищу намітає
Хуртовина біла.

Як неначе... Тільки ж годі,
Бо весна ще буде...
Чом же серце знову плаче,
Чом же світом нуде?

НА ЧУЖИНІ.

Пливуть по небу хмароньки
В далекії краї,

Летять із їми думоньки
Щочаснії мої—
Туди, де та криниченька
Холодная дзюрчить,
Над нею там зелена
Вербиченька шумить;
Схилилася вербиченька,
Мов дівчина смутна,
Неначе задивляється
В криниченьку вона.
А там гаї зеленії
І луки у квітках,
І пісня розливається
По луках і гаях.
Ой пісня та кохана,
То ріднії слова,
Од їх аж мліє серденько,
Палає голова!
В тій пісні все відбилося,
Що я люблю й любив,
І слухав би, впиваючись,
А потім би й зомлів
Під згуки тії ріднії
У рідній стороні...
Туди пливуть ті хмароньки—
Коли б туди й мені!..

ВНОЧІ НА МОГИЛІ.

Вночі на могилі високій
Стою і дивлюсь навкруги:
Степи тільки мріють широкі
Та здалека темні луги.

І край того степу зникає
В туманових хвилях ясних,

А місяць сріблом обливає
Їх з неба в проміннях своїх.

І серце полинуть бажає
Туди, аж до краю степів,
Туди, де ще воля гуляє,
Де галас людський не гучнів.

Там тільки кістки ті козачі
Та кров'ю полита земля,—
Здається мені, що неначе
Зміцніла б там сила моя:

Там волю діди боронили
І там поховали її,—
Я вірю: святі їх могили
Розбуркали б сили мої.

А зорі на небі сіяють,
А місяць так ясно блищить,
Простори в тумані втопають,
Степ, тихо заснувши, лежить.

І мовчки стою на могилі,
Стою і дивлюсь навкруги—
Біліють степи, як біліли,
Чорніють далекі луги...

* * *

Ні, не плач ти, ридання спиняй,
Хоч і змучилось серце украй,
Бо з тих сліз тільки руки впадуть,
А нам довга лежить іще путь!
Хай намучене серце болить,—

6256

Занехай ти його у цю мить,
Од усіх свої сльози ховай,
Силу горду з душі викликай
І з веселим обличчям свій стяг
Підійми ти угору в руках!
Без ваганнів даремних іди
І людей за собою веди,
Але ж так, щоб ніхто і не знав,
Які муки ти в серці сховав!

891.79
4.85

ХЛІБОРОБ.

Я убогий родивсь і в ті дні,
Як вмирать доведеться мені,—
Тільки горе та стомлені руки
Та ще серце, зотлілес з муки,
Я зложу у дубовій труні.

Не велике я поле зорав,
Та за плугом ніколи не спав.
Що робив, те робив я до краю
І всю силу, що мав я і маю,
На роботу невпинную клав.

На тім полі каміння було,
Поле все бур'яном заросло,
Зупинявся мій плуг на тім полі,
Та не кидав робить я ніколи,
А гострив свій леміш, чересло.

У годину, в негоду я там:
Без роботи погано рукам!
Нехай дощ і крізь драну свитину
Січе згорблену працею спину,
А спочинку собі я не дам!

Скільки поту свого я пролив,
Скільки сили я там положив!
Та дарма! бо поорана нива
Нам давала багатії жнива:
Я не дурно невтомно робив.

Такі жнива зазнав я не раз,
А тепер вже минувся мій час,
Я вже чую: останнє літо
Бачу я золоте своє жито,
Бачу, ниви широкії, вас.

Мої діти зберуть урожай...
Усьому наступає свій край,
Він прийшов і мені: в домовину
Я іду і навіки спочину,—
Мої ж діти зберуть урожай!

Мої діти—дочки і сини—
Усі вкупі зібравшись, вони,
Як почнуть до обіду сідати,
Будуть хліб, що придбав я, ламати
І згадають мене у труні.

І за те, що працюючи зміг
Згодувати і викохати їх,
То про мене в їх згадка не згине,
Після мене ще довгі години
Моє діло не вмере серед їх.

Так, я вбогий родивсь, та в ті дні,
Як вмирать доведеться мені,
То не сором ці стомлені руки
І це серце, зотлієє з муки,
Положити в дубовій труні!..

ДО НАРОДУ.

Були ті часи, як тобі я до ніг,
Убогий народе, схилився.
І в думках улюблених чистих моїх
У дні ті щасливії мрій молодих
Мені божеством ти здавався.

Любив я тебе почуванням палким,
Бажав я на тебе робити,
І праці віддавсь цілим серцем моїм,
І тільки для тебе й тобою самим
Хотів я і на світі жити.

І певна надія у мене була,
Що ти привітаєш, народе,
Ту душу, що тільки тобою й жила,
Що в мріях у сяйво тебе повила,
Й зазнаєм ми братньої згоди.

Але я побачив не те, чого ждав,
І що сподівався, що побачу,
Бо той ідеал ти щодня зневажав,
Який я у мріях собі малював,
Мав інший ти звичай і вдачу.

Замість ідеалу я вздрів на селі
Зубожений люд занімілий,
Темнота й незгода у нашій землі,
Здавалося, скрізь панували й жили
І люд той безщасний гнітили.

Чи я працювати для тебе не вмів,
Чи ти не діймав мені віри,
Та вкупі зо мною ти йти не схотів,

На працю мою ти з невірством глядів,
Мов бачив нещирі заміри.

І поглядом іншим я глянув тоді
На тебе, народе коханий.
І зникли рожевих тих мрій і сліди,
Неначе од сонечка краплі з води,—
Ти знову мені був незнаний.

Але ж я не кидав і далі робить,
Робив, бо якісь надії
На те, що розрада тяжка ця на мить,
Що знову у згоді ми будемо жити—
Були ще хоч трохи у мрії.

Що більше і важче невтомно робив,
Що більш віддававсь я роботі,
То більше мені все твій образ яснів
І в поті чола́ я того зрозумів,
Хто сам працювать звик у поті.

Чи той—я спитався—кому засягти
Ти дав і культури, й освіти,
Братався з тобою, схотів принести
Тобі свого світла у темні хати,
Щоб міг ти свій шлях зрозуміти?

Ні! здавна хто світло в руках своїх мав—
Не йшов він до тебе світити,
І той тільки в хату до тебе вступав,
Що заздро на працю твою зазіхав
І вмів тебе тільки гнітити.

Не дивно ж, що темрява—доля твоя,
Що темними йдучи лісами,
Забув навіть власне своє ти ім'я,

Забув, що існує з народів сім'я,
Що рівний ти в їй із братами.

Як міг ти, пригнічений вниз до землі,
Недавнім ще раб в своїй хаті
І наймит часами на власній ріллі,
Тепер, після всіх, що дурить тебе йшли,
Як друзів ти міг упізнати?

Я це зрозумів. І вагання, і страх—
Все зникло, і знов до роботи
Іду я, і певний лежить мені шлях,
Я силу нову почув у руках,
Щоб зло і темноту бороти.

І вже чи дійду до своєї мети,
Чи зламаній вмру серед шляху,
Але не покину до неї іти,
За правду, за волю все зможу знести—
І жити, і вмерти без страху!..

У ЛІСІ.

Тихо проходив я лісом; зелене
 Листя рясне шепотіло круг мене;
 Грон'я з калини як жар червоніли,
 Квіти з трави різнобарвні гляділи;
 Соняшний промінь купався між їми,
 Роблячи листя й квітки золотими;
 Хмара метеликів жвавих вилася;
 Пісня пташина дзвеніла-лилася,
 В пісні тій одгуки щастя і долі,—
 Кращої пісні не чув я ніколи;
 Щастям здавалось тут все оповите...
 Серце намучене, лихом прибите,
 Мов би затихло, а мука і горе
 Наче потопли в безоднєє море,
 В море проміннів, як злото блискучих,
 В море пісень голосних і співучих!..
 Радощі душу мені обнімали,
 Голову пахощі з квітів сп'яняли...
 І забажалось тоді мені долі,
 Долі пташок тих, пташиної волі,
 Долі, коли і гнітючі й похмурі
 Думи не давлять, не шарпають бурі,
 Долі безхмарної, долі такої—
 Саме як соняшний день цей ясноті!
 І забажалось... Коли це у гаю
 Скрик розітнувся... Відкіль—я не знаю,—

Тільки така в йому мука почувалась!..
Серце у грудях мені стрепенулось...
Мабуть то пташка шуліці впіймалась,
Скрикнувши так, як з життям розставалась,
Може щось інше,—не знав я нічого!
Серце забилося з болю тяжкого:
Знову згадалися муки і горе,
З сліз та із крові згадалося море,
Що розлилося без краю на світі,—
Годі, у мріях про долю, радити!
Геть з цього лісу! Не тут, між квітками,—
Там, між людьми, що повиті сльозами,
Там знайду місце і долю єдину:
Долю робітника без одпочину...

МАТИ.

Ізійшло багато ночі,
Сплять великі і малі,
А каганчик все мигоче
В хаті вбогій на столі;
То на мить мов погасає,
То ізнов заблима він,
Вбогі стіни осяває,
Стіл та лави коло стін.
Вбого, тихо у тій хаті,
Тільки прядка торохтить:
Не ляга ще досі мати,
Син давно спокійно спить.
Світло іноді освіте
Пил, де сон його повив;
Спить хлоп'я, рядном укрите,
Бачить море любих снів.
Сниться хлопцеві пахучий
Ліс і луки у квітках

І пташок рої співучі,
Сонце сниться в небесах,
Сняться забавки без краю,
Сняться радісні дні...
І щасливий усміх грає.
На губах йому вві сні.
Спить хлоп'я, щасливе снами,
Прядка ж тихо торохтить,—
Наболілими руками
Ледве можучи робить,
Довгу нитку витягає
Вбога мати удова;
В хворих грудях заниває,
Як під гнітом голова,—
Та не кидає: на сина
Заробляти треба їй...
За годиною година
Йде, усюди супокій;
Каганець самий у хаті
Ледве-ледве миготить...
І пряде бездольна мати,
Син, щасливий снами, спить.

ТЕПЕР!

Не тоді нам у полі до бою ставать,
Як вже сонце і сяє, і гріє,
І як співи пташині в повітрі летять,
Усміхаються дні золотії!

Не тоді! не тоді! Як лютують вітри
І скрізь ніч, всюди хмари похмурі,—
Ти тоді уставай, свою зброю бери
І борись серед темряви й бурі!..

ЗРАДНИК.

Легенда з далекого сходу.

I.

Було це в південному краї,
Де сонце так пишно сія,
Де гордая пальма пишає,
Втопає в розкошах земля;
Де небо блакитне й широкі,
Безмежні простори степів,—
В тім краї ще в давні роки
Народ наймогутніший жив.
І славою гучно пишався
Той край у народній сім'ї,
Друг кожен тій славі вклонявся,
А ворог лякався її.
Не тим тая слава, що в полі
Козак із народу того
З війни не втікав ще ніколи,
Не кидав ще стягу свого;
Не тим тая слава, що зроду
Ніхто ще з усіх ворогів
Того переважить народу
Ніколи й разу не здолів;
Не тим, що над їх парубоцтво
Сміліших ніде не було,
Не з того, що їхнє дівоцтво,
Як пишні троянди, цвіло.
Ні, тим така слава велика
Була у народу того,
Що з їх ні один споконвіку
Не зрадив ще краю свого.
В якій не світській муці
Не кинув би кожного з їх,
Але ні уста їх, ні руки

Не зрадили б зроду своїх.
І зради, пекельного слова,
В ті давні, колишні дні,
Не знала ще їхня мова,
Не знали їх рідні пісні.

II.

Отож у ті давні години
Що спомин про їх уже згас,
Жив парубок в їхній країні
І звався той хлопець Киндарз.
Судилось йому виростати
Безрідному серед чужих:
Давно бо в землі його мати,
І батько у бої поліг.
Зате був вояцької вроди,
Як сокіл у бої літав;
Не раз і не два у походи
Ходив він і слави придбав.
Хоч ще молодий був літами,
Та в радах уже радував:
Він голос проміж козаками
За вчинки славетнії мав.
І голови сиві старії
Схилялись до слова його,
І бачив себе він у мрії
Гетьманом народу свого.
І стоячи в раді козацькій,
І дома, у хаті своїй,
І линучи в бучі вояцькій,
Не кидав ніколи тих мрій.
І гордая думка буяє:
«Тепер я з старими врівні,—
Минуть ще години,—й у краї
Не буде вже й рівних мені:
Я б'юся—і ворог тікає,

Чи мертвий лягає до ніг;
Я в раді—й ніхто не здолає
Так справ розважать військових.
Той дóсвід увесь, що зуміли
Придбать тільки сиві діди,
Не втративши мужньої сили,
Здобув я в мій час молодий.
І чом же мені не держати
У дужих руках булаву?
Я краще б зміг керувати
Тим краєм, де змалку живу»...

Та роки минають швидкії,
Хоч слава його й вироста,
Та ще не справдились надії,
Далеко бажана мета.
Старий ще гетьман заправляє,
У добрих руках булава...
Киндарзову думку ховає
Його молода голова...

III.

Ось чутка пішла поміж люди,—
Край рідний їх ворога жде;
Збирається військо зусюди,
Зібралось,—на ворога йде.
Не блискавка небо то крає,
Не в хмарах насуплених грім,—
Гетьман то в похід виступає
І військо славетнее з їм.
Як хижі орли налетіли,
На ворога впали усі,
І никнуть ворожії сили,
Як в полі трава од коси.
І, трупом заславши країну,
Од їх уже ворог тіка,—

Боротись змогла до загину
Старого привідці рука!
Над їм іще ворог ніколи
В боях переваги не брав,—
Тепер же в широкому полі
Поліг він і більш не вставав.

І рада зійшлася обрати,
Як звичай дідівський велів,
Гетьмана ізнов, щоб скарати
За батькову смерть ворогів.
«За кров нашу й батька старого
Ходімо, ходімо на їх!
Нам треба гетьмана такого,
Щоб він їм оддячити зміг!»
Киндарз чує всі ці бажання
І дума: «Діждався і я.
Справдились мої сподівання,
Моя булава вже, моя!»
І чути йому, вже гукає
Хтось в раді «Киндарз поведе!»
У серці надія палає,
Він гордий і радісний жде.
Але між дідами старими
Щось думи були не такі:
Мовчать ще діди, а за їми
Мовчать і усі козаки.
А далі старий і похилий
Озвався між їх дідуган:
«Хоч ворога ми й подоліли,
Та вбитий поліг наш гетьман!..
Навіщо нам довго шукати?
Тепер серед нас його син...
Хто ж більше за батька скарати
Бажа ворогів, як не він?
Він вдержати шаблю здолає,

Здола боронити свій край,—
Так хай булаву він приймає,
Веде нас до бою нехай!»
Замовк дідуган, і вся рада
Гукнула у голос один:
«Правдива старого порада:
Нехай гетьманує в нас син!»
І ось, молодий, але дужий,
До рук булаву він прийма...
Киндарз наче зовсім байдужий,
А лютість у серці німа.
«Так ось як мене вшанували
За славу й послугу мою:
Гетьманом ви хлопця обрали,
А я тут забутий стою!
Нехай! я не буду прохати!
Ви бити йдетé ворогів?
Могли б ви тоді їх зламати,
Коли б на їх я вас повів!
Та тут мені шани немає,—
Знайду її в ворога я,
Помститись над вами здолає
Гартована шабля моя»...

Чорніший од чорної хмари,
Що сонце хова серед дня
І грози віщує та кари,
Сідає Киндарз на коня
І їде. Свій край покидає,
У землю чужую вступив...
Жене він коня, поспішає
Скоріш до своїх ворогів.
Але ж не за рідну країну
Тепер їде битися він:
Про помсту він дума єдину,
Голубить замір той один.

IV.

І знову війна неупинна,
І знову кривавії дні...
Ворожого війська частина
З гетьманом стає до борні,
А друга наблизилась тихо,
Пройшла серед гір та лісів:
То, рідній країні на лихо,
Киндарз тее військо привів.
Прийшов—і займаються хати,
І трупи лежать навкруги,
І батька, й дитину, і мати—
Всіх б'ють без жалю вороги.
Палає весь край, мов у пеклі,
В крові червоніють поля...
Все бачить той зрадник запеклий,
Та щό йому рідна земля?
«Згадайте в час карі і суду,
Кого занехали колись!
Присягсь я, що вам не забуду,—
Ви кров'ю тепер залились!»

Ой то не орел, стрепенувшись,
Гніздо захищає своє:
Гетьман молодий повернувшись,
Боронячись, ворога б'є.
І ворог не довго держався:
З усіх, що з Киндарзом прийшли,
Ніхто не утік, не сховався,—
Усі там вони полягли.
Над трупами батька і брата,
Над трупом сестер, матерів
Зібралась народня громада,
Дізнавшись, хто зраду вчинив.
Здригнулися всі: споконвіку

Того не було в їх землі,—
Й Киндárза за зраду велику
Прокльоном святим прокляли.

V.

Де ж зрадник запеклий? Немає
На полі між трупом його...
Од кари сховавшись, тікає
Він з рідного краю свого.
Тіка серед темної ночі,
Тіка й серед білого дня,
І страшно блищать йому очі,
Присталого б'є він коня.
Але ж од святого прокльону
Не втік він і серед степів:
Бурхajúчи, вітер з розгону
Угору його підхопив.
І лютая буря, ревучи,
Киндарза туди понесла,
Де, в сніг загорнувшись блискучий,
Країна вся мертва лягла,
Де вічна зима закувала
Усе в крижані кайдани,—
Туди його буря пригнала
З країни ясної весни.
Підкинувши вгору, щосили
Його швиргнула вона
На мерзлії скелі похилі,
Край скель же—безодня страшна.
Здається йому, що в безодні
Все падає з круч він крутих,
Й за гострії скелі холодні
Хапається в муках страшних.
Не держать знеможені руки,
Покинула сила його,
І скрикнути хоче він з муки,

І скрику не чує свого.
І крига йому усе тіло
Скувала й лягла на устах,
І серце немов скрижаніло,
І сльози замерзли в очах...
І праведна кара святая!
І скільки б її не терпів,—
Кінця їй для його немає
Й не буде во віки віків!..
Ні смерти йому, ні спочину:
Страшніш бо нема над той гріх,
Як зрадити рідну країну,
Продати святиню святих!..

* * *

Під небом соняшним ясним
Поліг коханий мій...
Чом не лягла я вкупі з ним
В труну в землі сирій?

Коханий мій так ліс любив—
Ми вдвох лежали б там,
Над нами ліс би гомонів,
Пташки співали б нам.

Веселі вільнії пісні
Там потішали б нас,
Розквітли б квіти там рясні
В розкошній літній час.

А як зима б туди прийшла
І якби гай затих,—
Було б нам накриття з сріблА,
З каміннів дорогих.

Навкруг сніги, вітри шумлять,
А нам, коханий мій,
Було б не холодно лежать
В труні в землі сирій,

Бо ми обнявшись б лягли
З коханням у серцях:
Воно палало на землі,
Не згасне й у снігах.

О чом же, чом я не лягла
З коханим там моїм?
Я мук не знала б і була
На віки вічні з ним...

ХВОРА.

На спомин Марусі.

Мамусю кохана, ти плачеш? бач,—сльози...
О, годі, мамусю моя!
Тепер мені краще: минулись морози,
Квітками вквітчалась земля!

Тепер мені краще, не так, як зимою...
І груди не ниють мої...
Тут душно у хаті: ходімо зо мною
На луки зелені, в гаї...

Там квіти, травиця... Ми будем ходити...
Я рвати не хочу квіток,
Бо хочеться жити і їм же на світі
І слухать співочих пташок...

Їм хочеться жити, як нам із тобою...
О, житиму довго ще я!..

Ходімо ж, мамусю, ходімо зо мною,—
Так весело сонце сія!..

Ось я вже й устала... Не хочеш, мамусю?
Ти кажеш, що ніч у гаях?
Та ні, не злякаєш мене, не боюся:
Там день, там весна у квітках.

Дивись: і дощу вже ні краплі немає—
Не дощ у вікно торохтить,—
То гай там шелеснув і пташка співає,—
Ось тільки прислухайся, цить!..

Ходімо! колись ми були під дубками...
Тоді з нами й Галя була...
Ми ягоди рвали і гралась квітками...
Якби вона знову прийшла!

Ми б знов погулялись, вінки посплітали
Квітчастії пишні вінки...
Ох, щось мої груди боліти знов стали...
Так дуже... Он бачиш: квітки,

Квітки, моя мамо, квітки запашнії,
Вся хата в квітках—он дивись...
Чи це вже не хата?—поля золотії,
Зелені степи розляглись...

А вище—там небо без берега й краю...
Навіщо мене ти взяла?..
Куди се летю я, тебе покидаю?..
Там сонце горить і пала...

Ой, що се? Відразу ніч стала неначе!
І сонце... вже гасне... яснє...

Нічого не видко, нічого. Хтось плаче.
Ой, тяжко! ой, давить мене!..

ОСТАННІЙ БОРЕЦЬ.

Без зневіри, без вагання
Дужий став він до борні,
І були його бажання
Чисті й сміливі в ті дні.

Гордо йшов він серед бою
І боровсь невтомно він,—
Під могутньою рукою
Ворог згинув не один.

Та багато й коло його
Полягло тоді борців,—
Не злякався він нічого,
Голови не похилив.

Товариство гине й гине
Коло його навкруги,
І невпинно, щохвилини
Прибувають вороги.

Глянув він до тих, що вкупі
З їм за стяг святій пішли,
І побачив тільки трупи
На скривавленій землі.

Ні хвилини не вагався
І до себе він сказав:
«Я один з усіх зостався,
Але я іще не впав.

Стяг похилиться зо мною
Я для його тільки й жив!..»
І могутньою рукою
Вдарив він на ворогів.

І поліг він серед бою
У руках з мечем тяжким,
І з шанобою німою
Ворог став над неживим.

В передсмертнім пориванні
До грудей своїх горнув
Рідний стяг борець останній
І навіки так заснув...

ПІВДЕНЬ НА СТЕПУ.

Супокій навкруг панує,
Нерухомо степ лежить;
Тирсу гнучкою й густою
Вітерець не ворушить.

Рівний поверх, як на морі...
Страшно-мертвий супокій...
Тільки сонце на просторі
Лле палючий промінь свій.

Що було живе—сховалось,
Не почуєш голосів,
Наче скрізь в степу,—здавалось,—
Янгол смерти пролетів...

НЕБО.

Широкее небо
Блакитне й безкрає
Шатром велетенським
На землю спадає.

Мов духи надземні,
Там хмароньки білі
Блакиття прозоре
Собою покрили.

Широке й глибоке
Небесне море,
І чисті, й безкраї
Святії простори.

І я розумію
Тепер, в сю хвилину,
Чом злинула воля
Од нас в ту країну...

ПОДИВИСЬ.

Подивись: весна устала,
Сипле пишними квітками;
Подивись: веселим птаством
Ожили степи з лісами;
Подивись: в безкраїм небі
Сонце-велетень палає;
Подивись: земнії груди
Хлібороб плугами крає;
Подивись: життя устало,
Дні пишвають золотії;
Подивись—і встань до праці
Повний сили і надії...

ТІЛЬКИ ОДНА НЕ ПИШАЛАСЬ...

Літо палюче було. Після довгої спеки
Хмара нарешті вгорі над землею повисла;
Страшно зчорніла вона і линула відразу,
Дужим дощем і густим оживляючи землю;
Спершу обмила її, всю запилену, зсохлу,
Далі, все більше та більш проливаючись з неба,
Всюди зібралась вода й потекла течіями...
Хмара давно вже пройшла, а струмки ще звивались
Скрізь і по пісках вони, і між зіллям обмитим.
Сонце з-за хмари зійшло і на землю блиснуло,
І оджилó все немов у святковім убранні:
Дуб довговічній росу уже струсував з листя,—
Перлами тая роса обсипалась додолу;
Поруч тремтіла струнка срібнолиста тополя;
Повний нового життя, біля неї пишався
Сон рясноцвітний, а з їм і барвінок хрещатий!
Радісно й ясно трава молодая блищала,—
Все віджило, що була нестерпучая спека зв'ялила,
Радісно-дуже усе і блискуче зробилось!
Тільки одна, де струмки дощові каламутні
Буйно пробігли, одна не пишалась там квітка:
Ніжне коріння вода з його рідного ліжка
Вирвала, біднеє, геть, усю землю обмила;
Сумно і мовчки тоді похилилася квітка,
Листям своїм тремтячи в передсмертнім конанні:
Тихо поникла вона і умерла навіки...

БІЛА БРАНКА.

Народня легенда.

Там, де в морі хвилі грають,
Де горять ясніше дні,

Де вгорі на баштах сяють
Скрізь півмісяці ясні,
Де усе ще споконвіку
В пишні шати повилось,
В тій країні, де без ліку
Сліз невільницьких лилось,—
Там у башті щогодини
Тужить дівчина смутна:
До далекої України,
Рветься серденьком вона.
Одногучно море дуже
В темні мури плюскотить,
А вона самотна туже,
Серце ниє і болить.
В згадці рідна Україна,
В згадці хата рідна там,
Де зросла вона, дівчина,
На поталу ворогам,
І вишневий сад зелений,
Місяченько над садком,
І в садку тому найперший
Поцілунок з козаком...
Там їй щастя усміхалось,
Озивалось навкруги,—
І нічого не зосталось,
Все забрали вороги!
Запалала рідна хата
І садок той спопелів;
Батька вбито, вбито брата,
Мати спить серед мерців.
А той милий? де гуляє?
Чи живий, чи вже нема,
І його уже ховає
Яма чорна і німа?
Ох, не знає, ох, не чує
Й не почує вже вона.

У неволі вік звікує
І безщасна, і смутна...
А щовечора, як хвилі
Повиває скрізь туман,
До дівчини йде не милий,
А баша, турецький пан...
Сонце гасне, день минає,—
Не багато ще хвилин,
Як ізнов,—вона се знає,—
Як ізнову прийде він.
І невже ж її не знати
Днів минулих воріття
І судилось їй оддати
Бусурменові життя?
Ходить, тужить і нудьгує,
Не втиха журба й на мить,
А за муром,—бранка чує,—
Море Чорнее шумить.
Без початку і без краю
Розляглося скрізь воно;
В морі поглядом втопає
Бранка, злігши на вікно.
В мури плещуть хвилі-гори,
Одногучно й сумно б'ють
І в безкрайому просторі
То зникають, то встають.
І довічні, і невпинні
Хвилюватимуть вони,
А невільниці—дівчині
Вже не прийдуть кращі дні:
Найсвятіші бажання,
Сподівання кращих літ,
Перші радощі кохання,
Перший милого привіт,
Перші промені ясні,
Що в житті блиснули їй,

Поривання молодії,
Ціле море любих мрій,
Все, що в серці розцвітало,
Рвалось жити і жило,
Все навіки повмирало,
Все руїнами лягло!..
Краще згинути, сховатись
У холодних хвилях цих,
Аніж ворог той знущатись
Буде з сліз її гірких!
«Земле рідна! я загину
На чужині—прощавай!
Та любити не покину
Й на тім світі рідний край!..»
На той бік, де Україна,
Повернувшись тоді,
З башти кинулась дівчина
І покрилась у воді.
І її безоднє море
В глибині взяло свої,—
Так сховалося від горя
Серце біднее її.
А душа пішла до раю
Тиха, чиста і ясна,
Та свого й на небі краю
Не забула все ж вона.
І як час той наступає,
То проміж зірок ясних,
Наче хмаронька, злітає
Бранка та з небес святих.
І над містом, де сконала,
Сяйвом білим світлячи,
В рідний край, що так кохала,
Тихо лине уночі.
То вона оповіщає
Горе туркам-ворогам,

Перемогу обіцяє
Січовим швидким чайкам.

НУДЬГА.

Холодно, сумно; під хмарами сірими
Небо сховалось усе;
Вітер гуляє полями змокрілими,
Негідь, тумани несе;
Мокрий туман той прослався над селами
І на деревах повис,
Скрізь з краєвидами ти невеселими
Тільки й зострінешся—хоч не дивись!
В полі немає тобі і пташиньки,
Ані комахки нема—
Все поховала, усе до билиньки
Осінь похмура сама.
Глянеш селом хоч—і там сумовитії
Тільки картини одні:
Мокрії хати, дощами облитії,
Сірі, убогі, смутні.
Влітку зелені, тепер похилилися
Жовті і голі садки;
Вулиці довгі калюжами вкрилися;
Тільки старі будяки
Попід тинами стоять і хитаються,
Наче їх хилить журба...
Мертво усюди! І люди ховаються!
Іноді пройде хіба
Жінка, нап'явшись двома аж свитинами
(Мабуть корови шука)
Та у дранті ще старці із торбинами...
Боже! нудьга ж то яка!
Став би робити, так наче глузуючи,
Так усе склалось на сміх,

Що і робити незмога... Нудьгуючи
Жди без розваг і утіх!..
Ох, якби знову ти, воле, вернулася,
Подруго днів молодих!
Все б, що ні мучило душу, забулося,
Все б я тоді переміг!
Ті, що скували життя, нестерпучії
Пути зламав би, розбив;
Гордо ішов би, забувши пекучії
Муки похмурих цих днів!
Та не судилось... Вітри вже холодніі
Сумно круг хати гудуть
І безнадійні хвилини самотніі
Ніби ще тяжчі стають...

МОЛОДІ СЛЪОЗИ

Дівчина гірко дрібними сльозами так плаче.
Личко вродливе рум'яне і пишне дівоче
Радістю звикло, здоров'ям і щастям пишати.
Звикли всі бачить на йому розкішні троянди;
Чом же тепер се по йому, блискуча й срібляста,
Тихо сльоза за сльозою на груди спадає?
Спершу в дівочому оці засвітить, замружить,
Око наллється все повне—й тоді вже відразу
Наче великії перла посиплють, поллються
Чисті рясні діамантові сльози блискучі,
Слід покидаючи вогкий на пишному личку.
От вже одна покотилась і впала, неначе
Зірка, що тихо блищала на небі високім,
Потім скотилась і зникла в безмірнім блакитті.
Чом же ті сльози дрібніі спадають у неї?
Ні, не питайсь ти ніколи про це, бо відмови
Навіть вона, та, що плаче так, дати не може;
І не журись тим ніколи: як виллються сльози,—

Знову те личко здоров'ям і щастям засяє,
І розцвітуть знов на йому ті пишні троянди
Після хвилини молодого найпершого горя...

ОСТАННІЙ ПРОМІНЬ.

Сонце заходить і промінь останній згасає,
Ледве червонючи сумно дерев верховіття...
Так моє щастя зайшло і, як промінь останній,
Темне життя і похмура на мить освітило...

ВОРОГАМ.

I.

Ви сподівалися, ждали:
«Ось, ось вони упадуть,
Силу вже їх ми зламали,
Голосу їх вже не чуть!»

Ждали ви змоги—ногами
Всіх нас в пилу затоптать,
Змоги—догани словами
Мертвих борців обсипать.

Все, що зробить ви хотіли,
Ще як боролися ми,—
Все б ви тоді вже зробили:
Трупи не встануть німі.

Тільки даремно ви ждали:
Падать не думаєм ми,—
Сил наших ще не зламали
Горе і мука тюрми.

Ні, не умре наше діло,
Діло всіх чесних борців:
Хай умирає се тіло—
Житиме дух, як і жив!

Хай умира! й в домовини
Гордість і віру живі
Ми понесем, і сльозини—
Вірте—не вбачите ви!

II.

Знаєм, ви ходите криво,
Каверзи—право у вас,—
Бити лежачих не диво
Вам у сей темрявий час.

Зможете вбити ви ззаду
Так, щоб сховатись самим,
І обібрали ви зраду
Здавна знаряддям своїм.

Так, ви багато зробили,
Діти страшної пільми,
Сонце одно не вгасили
І—помилились сами.

Проти дороги кривої
Чеснії просто ідуть,
Каверзи ж ваші у бої
Тільки на вас упадуть.

Зрадні заміри погані
Геть розлетяться, як дим,
Як перед їми устане
Правда з обличчям ясним.

Хоч і борня щохвилини
Нам на дорозі стоїть,
Та у їй той тільки гине,
Хто не уміє робить.

III.

А коли й вмерем серед бою,
То не на радість і вам,
Бо ведемо за собою
Інших на смерть ворогам.

Там, де ми всі без дихання
В поросі будем лежать—
Краще життя і братання
Буде колись розцвітать.

Ясно на небі безкраїм
Сонце засвітить—не вам:
Там, де ми мертві лягаєм.—
Ворог не буде вже там!

Ні, над побитими в бої
Буде там правда вітать,
Вкупі з любов'ю святою
Буде квітки розсипать.

Виростуть пишнії квіти
І на могилах у нас:
Хоч і не будемо жити—
Щастя зазнаєм в той час.

Ось де всі наші надії,
Віра й надії міцні!
Де ж ваші муки страшні?
Ми не злякаємось, ні!

Хто б ні поліг з нас у полі—
Виграти справу не вам!
Поки ж—до бою! ніколи
Не подамось ворогам!

Н. Н.

I.

Як очі у тебе зорять!
Дай губоньки пишні мені,—
Так хочеться їх цілувать,
Так тягнуть до себе вони!

Тремтиш ти в обіймах моїх...
О, знаю—впиватимусь я
Коханням з уст пишних твоїх,—
Моя ти, кохана, моя!

II.

Бачиш, ластівки черкають
Крильми низько над водою:
Знаю вже, кохана, знаю—
Жди дощу та ще й з грозою!

Тільки нас той дощ, кохана,
Ані трохи не лякає,
Бо нас той огонь обсушить,
Що у серці нам палає.

III.

Як я розставався з тобою,
Схилився я на грудях твоїх,—

Там серце, розбите журбою,
Як пташка тремтіло у їх.

Ой, як воно б'ється і в'яне,
Яка йому мука страшна
Тепер, як зосталась кохана
Сама, тільки з смутком вона!..

IV.

Я убрав мою хатину,
Як любила ти вбирать,—
Буде твій портрет, єдина,
Перед мене тут стоять.

Хоч широкий степ безкраїй
Проміж нас тепер поліг,
Перед мене, як живая,
Ти в думках стоїш моїх.

Бачу я тебе й кохаю
В цілім морі любих мрій,
І неначе затихає
Смуток лютий і тяжкий...

V.

Ми під місячним сяйвом досхочу
Цілувались з тобою колись,
І плили, не спиняючись, ночі
І тепер запливли вже кудись.

О, бажав би я всі поривання,
Поцілунки, розмови і вас,
Ті солодкі сльози кохання,
Повернути ізнов у сей час.

Та шкода! Ночі темні й похмурі,
Ти далеко, кохана моя,
І під співи холодної бурі
Одинокий сумую тут я.

IV.

На добра ніч.

Вже багато зійшло сії ночі,
Дзвін давно вже на північ дзвонив,
І сами заплющуються очі,
Мою голову сон похилив.

Надобраніч, голубко кохана,
Одинока в далеких краях!..
Поки сонечко завтра устане,
Ніч я буду з тобою у снах.

VII.

Я кохав тебе без краю,
Але знав єдину мить,
Бо твоє святеє серце
Вже в землі холодній спить.

Знав тебе одну хвилину,
Та забути я не міг
Ні твого кохання, мила,
Ні великих мук твоїх.

VIII.

Безсонна ніч.

Тихо... В хатині ні згука...
Як і щодня, я тут сам...

Стихла неначе вся мука,
Край вже прийшов і сльозам...

Свічка ще блима помалу...
Тиша похмура й німа...
Хоч би скоріше світало,—
Ночі і краю нема...

1886.

ГОРЕ ВАМ!

«Горе вам, що смієтеся нині:
ридатимете бо й плакатимете».
Луки VI, 25.

Намучене серце бажало спочину:
Давно у душі я спокою не чув,—
І в тую журби й сумування хвилину
Я книгу велику святу розгорнув.

І в книзі читаю я: «Горе вам буде,
Усім, хто сміється, радіє в сей час,
Бо сум колись тяжко пригнітить вам груди
І плач та ридання обгорне всіх вас!»

Тоді наші сльози і муки великі
В душі наболілій я благословив,
Бо я зрозумів, що не згине вовіки
Ні одна з тих сліз, що народ наш пролив.

Бо сум той гнітючий, ті муки та сльози
Нас всіх приведуть до днів інших ясных,
Таких, коли згинуть навіки морози
І в барвах засяє весна золотих.

А ви, що тепер смієтеся, довіку
Не будете знати сподіваних днів:

Ви в темряву всі впадетé у велику,
Де плач тільки й скрегіт страшний од зубів.

І праведна буде довічняя кара,—
Сміялись бо й радість тоді вам була,
Як горя та муки гнітючая хмара
Над людом безщасним лягла!

СЕРЕД СТЕПІВ.

І ось я тут серед степів моїх широких,
Але не ті, не ті уже тепер степи!
Нема вже тут тих трав, розкішних та високих,
Нема просторів тих, і кам'яні стовпи
Маячать тут сами і зазначають межі
Глитайської навкруг та панської землі,
І де-не-де село, зчорніле, мов з пожежі
І клаптик край села убогої ріллі...

Минув їх час! Степи похмурії та голі
Лежать, мовчать,—мерці вони тепер сумні;
Минулися вже їм ясні колишні дні
І пишні шати їм не вернуться в неволі!
І аж як вільний син із вільного народу
Ногою вільною ступне колись на їх—
Тоді воскреснуть знов, вітаючи свободу
У барвах пишних та ясних.

СОН.

Я заснув, оповитий журбою,
Золоті обняли мене сни,
І у снах я побачивсь з тобою,
Перша квітка моєї весни!

І усе, що я в долі благаю,
Усе щастя, що довго так ждав,
В ті хвилини кохання без краю
Я укупі з тобою зазнав.

І твої поцілунки гарячі
Так пекли мене в мріях моїх,
Що спалили все серце неначе
І умёр я на грудях твоїх.

І мене до холодної ями
Під сніги та мороз понесли...
Ти ж ридала над трупом сльозами,
І ті сльози на труп мій текли.

І так гірко і тяжко ридала,
Що я стерпіти й мертвий не зміг:
До життя знову сила устала
І... прокинувсь од снів я моїх.

З ЧУЖИНИ.

Колись вернусь я знов до рідної країни,
Побачу знов поля, співочії гаї,
Побачу знов Дніпро одвічний і єдиний,
І рідні степи широкії мої.

І знову я проллю свою сльозу рясную
На землю ту, де я на світ родився й зріс,
І слово рідне знов, о краю мій, почую,
І рідний спів смутний почую я колись.

Та чи побачу ж я народ не занімілий,
Новим життям нові розбурканії сили
В моїй пригніченій землі, давно німії?

Та чи почую ж я, чи доживу, мій краю?
Я плачу, я молюсь, і мучачись благаю
І думаю: коли ж, коли, о боже мій?!

НАД ДНІПРОМ.

Дніпро реве, тремтить підмита круча...
Дніпро реве і плаче, і квилить!..
Я плачу з їм—сльоза моя пекуча
У хвилі йде і хвилі солонить.

Дніпро реве й ревтиме поки віку
І плакати він буде і квилить...
Я зрозумів журбу його велику,
Тії журби несила задавить.

Ох, то журба за тим життям колишнім,
За тим життям, своєю міццю пишним,
Що понад їм буяло тут колись.

Ох, то журба за сестрами-чайками,
Що тут давно гуляли з козаками
І запливли навік тепер кудись!..

КУПАННЯ.

Дівчині душно у хаті на ліжку лежати...
Місяць ясний зазирає до неї в віконце,
Срібне проміння лягає з вікна на півхати;
Десь у садку соловейко щебече-співає;
Десь, дзвенячи у повітрі, почувалася пісня...
Все так і вабить скоріше геть з хати на волю.
Думи і мрії розкішні усе навіває...
Дівчині душно у хаті на ліжку лежати...

Ось вона скинула ковдру з дівочого стану,
Встала і, матір збудити боявшись, тихенько
Вийшла із хати в зелений садок густолистий.
Свіжим повітрям дихнуло на неї відразу,
Груди вільніше удвоє їй дихати стали.
Нижче садка тиховода прослалася річка;
Дівчина з гірки помалу зійшла аж до неї,
Тихо пройшовши зеленим садком рясноквітним.
Хвилі заснули, лежала ріка нерухомо,
Дзеркало наче, і небо у їй відбивалось
З місяцем срібним: два неба сіяло на світі.

Дівчина стала край річки тії, роздяглася,
Тихо вона тоді в воду ступила ногою:
Спитує ніжка, чи тепла вода, чи холодна.
Далі, у воду ввійшовши, вона обплюснулась
Спершу й хотіла пливти вже і в тую хвилину
Пишним обличчям до сяйва вона повернулась,—
Вдарило сяйво срібliste на неї відразу,
Вродою пишно-чудове лице осяйнуло,
Потім і груди високі та білі дівочі,
Груди паняньські, ніколи незаймані груди,
Та рученята ще білі, малі рученята...
Тільки ж усе на хвилину те місяць побачив:
Дівчина миттю сховалась у хвилі сриблястій,
Геть поплила вона, в воду плеснувши руками.
Високо бризки прозорі угору злетіли
І засвітились, немов діаманти блискучі,
Потім на водяне лоно упали ізнову.

Ось докупалась дівчина і вийшла із річки;
Знов біле тіло чудово блиснуло при сяйві,
Тільки ж ізнов на хвилину одну, бо сорочка
Скоро його заховала, щоб місяць не бачив,—
Він бо, цікавий, так любить квітки цілувати;
Може (ой сором!) сказати про все отим квітам,

Квіти ж і вітрові скажуть, своєму коханцю,
Вітер же буйний—то звісний паливода: всюди
Може про те розповідать, розвіять по світу...
Дівчина вже одяглася; обличчя вродливе:
Білим своїм рукавом вона втерла й од річки
Знову тоді до своєї пішла до хатини,
Тихо співаючи пісню про вірне кохання.

ОТАМАН МУЗИКА

Гайдамацька легенда.

(На позичений сюжет)

1.

На ринку в містечку
Велика громада
Зійшлася зусюди
Весела і рада.

2.

На ринку в містечку
Стовпи із петлею;
Страшний гайдамака
Стоїть перед нею.

3.

Того ж і радіє
Громада велика,
Що згине сьогодні
Отаман Музика.

4.

«Останні хвилини
Тепер доживаю—

Нехай перед смертю
В свистілку заграю!»

5.

З землі до помосту
Драбина велика,—
На нижньому щаблі
Спинився Музика.

6.

Узяв він свистілку,
Торкнувся губами,—
Послав дзвінкий голос
Степами-лісами.

7.

Струснулося листя
У темному гаї,
Високая тирса
В степу коливає.

8.

Кат лядський гукає:
«Гей, чуєш бо, брате!
Покинь! на тім світі
Час буде дограти!»—

9.

«Гей, поки живу я,—
Ще втну я співанку,
В співанці уславлю
Свою я коханку».

10.

Ізнов на драбину
Ще вище ступає,

До степу, до гаю
Він голос пускає.

11.

І падало листя
З невітського грання,
Здіймалось бурхливе
В річках хвилювання.

12.

Кат знову гукає:
«Гей, чуєш бо, брате!
Кінець вже драбині,—
Нам треба кінчати!»

13.

«Нехай же востанне
Я ще раз заграю—
Що кидаю в світі,
Те все повітаю».

14.

Заграв тоді знову
Отáман Музика,
І пісня лунає
Могутня і дика,—

15.

Аж чорнії хмари
Сховали півнеба:
«Гей, чуєш?»—кат знову—
«Кінчати нам треба!»

16.

Даремнеє слово!
Він грає і грає:

Від рік і від моря,
Від степу, від гаю

17.

Вернувся той голос
Чудною луною:
Сто душ гайдамаків
Гукнуло: «до бою!»

18.

«Гей, де наш отáман?..
Бий лядство прокляте,
В петлю того ката
Тягни, пане-брате!»

19.

З ляхами, з жидами
Будинки палають;
Ревуть гайдамаки:
«Отак у нас грають!»

ІВАН ПОПОВИЧ.

(1663).

I.

У рідному краї
Панує руїна,
Не день і не тиждень
Бідує Україна.

На боці лівому
Іванець панує,
Правий же Тетеря
Для лядства руйнує.

Тобі, Україно,
В житті самі муки
Здавен готували
Дітей твоїх руки.

Для панської ласки,
Великая Мати,
Тебе починають
Свої роздирати.

II.

І Паволоч-місто
Того не минуло:
Тетерине військо
Його обгорнуло;

Посипались кулі,
Ревнули гармати...
Та наше козацтво
Уміє стояти!

У місті полковник
Не дасть у наругу;
Взяв хрест в одну руку,
А шаблю у другу,—

З хрестом та з мушкетом
Не страшно нічого...
Попом він був спершу
І в бога святого

І щастя, і волі
Благав Україні,
І знов у час лютий
Страшної руїни,

Щоб край боронити,
Узявсь він до зброї:
Уміє молитись
І вистоять в бої.

III.

Ой крикне Тетеря:
«Руйнуйте й паліте!»
Встають тетерянци
На Паволоч бити.

Та міцно Попович
Замкнув усі брами,
Не хилить він зброї
Перед ворогами,

А сам до гетьмана
Листи посилає,
Потуги він просить,
Бо сили не має.

Але ж Бруховецький
Не дба про те дуже;
Чи згине, то й згине,—
Йому те байдуже.

IV.

Ой ще день минає,
Минає і другий—
Несила боротись,
Немає потуги.

Тетеря лютує:
«Не кину нікого!

Всіх виріжу в місті,
Старого й малого!»

Та бачить Попович,
Що згинуть всі люди,
І каже до себе:
«Ой ні, так не буде!»

І він до Тетері
Гінця посилає:
«Не всіх нехай кара,
Гетьмане, спіткає:

Бо сам воював я,—
Не винні ці люди,—
Нехай же і кара
Мені тільки буде!

Карай мене люто,
Але ж—я благаю—
Але ж не руйнуй ти
Коханого краю!»

V.

Чого ж то зібрались
Ті люди край брами?
Ой, то ж то Попович
Прощавсь з козаками.

Чого ж то козацтво
Й міщани ридають?
В останню дорогу
Його виряджають.

Поміст уже збито
Край муру міського;

Спокійно зіходить
Попович на його.

Ой глянув Попович
По рідній країні:
«Мій краю коханий,
Мій краю єдиний!

Ще довго кайдани
Ти будеш носити,
Вмиватимуть кров'ю
Тебе твої діти;

Та інша година,—
Я вірю,—устане:
Загояться люті
Кривавії рани,

Впадуть з нас ганебні
Кайдани тяжкі,—
Борітеся ж, браття,
І вірте надії!»

Схиливсь на колоду...
Сокіра звелася,
Упала—і кров'ю
Земля напилася.

Умер він безщасний,
Та повний надії
На іншій краці.
Години яснії.

КАРА.

Індуська пісня.

Бачиш: блука без спочину в пустині; пекуче
Палить удень його сонце з небес нестерпуче,
Серце у грудях горить без упину...
Мов душогуб, він із ніччю, самотній, збратався,
Миті немає такої, щоб він не лякався—
Знай: то він рідную зрадив країну!

Бачиш: ірвуть йому серце пекельнії муки,
Плаче, зубами скрегоче, ламає він руки,
Смерти собі він блага, відпочину...
Бачиш: він нігтями груди собі роздирає,
Серце він вирвати хоче і серця шукає,—
Знай: то він рідную зрадив країну!

Бачиш: блука він і буде блукати ще віки:
Тяжко карають народні прокльони великі,—
Смерти немає йому й відпочину:
Поки стогнатиме рідний наш край у неволі,
Поти не знайде спочинку від лютої долі:
Зрадив бо рідну свою він країну!

ДУША ГОРИТЬ.

Душа горить, і серце мов співає,
За згуком згук хвилюється, дзвенить
І вислову бажаного шукає,
І образи встають і хочуть жить.

Душа горить!.. Палкі на волю рвуться
Ті почуття, що вирости у їй,
А він мовчить—уста не ворухнуться—
Він—брат і цар тій пісні голосній.

Душа горить!.. Словами вогняними,
Здається, все б у пісню перелив,—
Чому ж уста зробилися німими
І спів мовчить. Чи вмер уже той спів?

Чи слів таких ще люди не зложили,
Щоб розказать, як у душі кипить?
А чи на спів нема вже в його сили,—
І він німий, ганебно він мовчить?

Не знає він... А гірші й гірші муки
Усе встають і вислову нема...
І голова схиляється на руки,
І серце рве йому нудьга німа...

—
* * *

Я чую: неначе вітри зашуміли—
То волі дихання усюди:
Скидають кайдани здавен замінілі,
Неволею гнічені люди.

Де сила і примус топтали ногами
Усяке живе поривання,
Там поле широке рясніє борцями,
«До праці!» лунає гукання.

Усе це я здалека бачу і чую,
Навкруг же у рідному краю
Я, мучачись, тільки покору німую,
Невільницький стогін стріваю.

Вже інші дійшли до свого визвоління,
А ми, як колись, так і нині
Гартуємо мовчки безмірне терпіння,
І тихо, і глухо в країні...

До інших дійшла вже їх черга бажана,—
Неволя у їх уже гине,—
А ти... ти в кайданах і досі, кохана,
Безщасна країно-рабине!

ВЕЛИКА ВЕЧЕРЯ.

«Чоловік один зробив вечеру
велику і кликав багатьох».
Луки, XIV, 16.

Вечері великої час вже надходе,
Прийшов, а усі ті, що кликано їх,
Обрані з тебе, похилий народе,
Забули про неї для клопоту й втіх.

Один відмовляє: «я поле купую:
Не можу я бути, хоча і хотів»,
І другий говоре: «в годину такую
Іти я не можу: воли я купив».

І третій, веселий, очима сіяє
І теж відмовляє: «і я не піду,
У мене весілля тепера гуляє,—
За себе дружину беру молоду».

Нікого немає! Хоча і багато
Прийти обіцялось, ніхто не схотів,—
Там інші справляють великеє свято,—
Збірнa збіраниця із вулиць, з шляхів.

О боже єдиний! Чи то ж твоя воля?
І справжні обрані не сядуть у нас,
Й за втіху, за клопоть мізерного поля
Усі вже зреклися в останній сей час?..

ОСТАННІ КВІТКИ.

Ще квітки, останні квітки!
Останнюю нам іскру кида літо!..
Ваш цвіт поблід, посохли пелюстки,
І кожну з вас вже холодом прибито.

Поникли всі, о любі квіти, ви
І стоїте, щоб тільки доцвітати,
І вгору знов своєї голови
Не зможете ніколи вже підняти.

І ви тепер не пишні й не рясні,
Але ще більш душі ви дорогії:
Так виразно ви кажете мені,
Що більш уже не прийдуть дні ясніі...

—
* * *

Прийдуть часи, як і наші холодні трупы
Тихо земля, як та мати, покриє й обгорне...
Чи досягнем мети і, дійшовши
Аж до могучого світу одвічної правди,
Ми умремо, оповиті проміннями світу,
Чи і у землю положим серця свої, повні
Смутку і злоби, зневіри тяжкої без міри,
Не зрозумівши, навіщо жили ми й боролись,
І не дізнавшись, навіщо життя покидаєм?..

МОЄ ЩАСТЯ.

I.

Хай люди женуться за втіхами світу,
Женуться за брязкотом злота дзвінким,

Затоптану душу багном оповиту,
Востанне затопчуть нехай перед їм.

Хай люди женуться за владою в світі,
Вганяють за правом веліти страшним,
І хай Рубікони, всі кров'ю політі,
Не страшно для його проходити їм.

Хай люди женуться за славою в світі
І за фіміямом її запашним
І в йому знаходять нехай, немов діти,
Усе, що бажали, що марилось їм,—

II.

Те право веліти і сяйво від слави,
А з їм і ті гори усі золоті
Віддам я за милої погляд ласкавий,
Віддам за кохання хвилини святі.

Віддам я за милої карії очі,
За погляд, за усміх, як щастя ясний,
Ввідам за ті райські місячні ночі
І за поцілунок, як сонце палкий.

Віддам не жалівши, ввідам без вагання:
Без влади, без слави, без втіх золотих—
Я знаю—в хвилини палкого кохання
Я дужчий, щасливіший буду за всіх.

III.

Але ж і ті очі ясні, що кохаю,
Але ж і рожеві ті пишні уста
І те раювання солодке без краю,
Що дасть нам кохання доба золота,

Але ж я усе це віддам без вагання
За те, чого краще ніколи не знав,
Що вище од влади, од слави й кохання,
Що раз тільки й мав би, якби я придбав.

І хоч після того не міг би я жити,
І хоч я на мить тільки й бачив би рай,
Але ж я віддав би усе на цім світі
За змогу умерти за рідний свій край!

ДАВНЯ КАЗКА.

(На позичений сюжет).

Люди усі зопсувались, неправді вклонились,
Сіють вони тільки муку, облуду та зраду
І поливають той засів сльозами та кров'ю.
Бачить те бог і бере він негрішную душу,
Тихо її поцілунком цілує безсмертним
І посилає ту душу він з неба на землю.
І прокидається в неї небесная сила,
Сила безсмертного співу... Живе поміж людьми
Тая душа і співає нечувану пісню.
Все у тій пісні відбилось, що в небі високім
Бог передав поцілунком, на землю пославши:
Правда, краса і безмірне та чисте кохання...
Інших пісень не співає, не може співати
Тая душа, що на небі сам бог поцілує.
Чують ту пісню безсмертну зопсовані люди,
Серце у їх починає тоді одживати,
Знов воскресають у йому і віра, й надія,
Віра в красу та у правду і в чисте кохання...
Шлях свій скінчивши на світі душа та святая,
В небо високе до бога вертається знову,—
Тільки ж навік зостаються ті співи на світі
І не стихаючи плачуть в серцях найчистіших...

* * *

І згадалися мені на чужині
Тії давні й недавнії ночі,
Ті чудово-щасливі хвилини,
Як стрівались уста із устами,
Як палали з кохання нам очі
Й ми зливались до купи серцями.

І згадалися мені на чужині
Люті муки страшного розстання,
Як прощалися ми без сльозини,
А небачені сльози давили,
Із грудей виривались ридання,
Що давно вже, давно накипіли.

І згадалися мені... І сльозами
Я заплакав тепер, як дитина,
Як дитина, смажними устами
Тебе кликав: прийди, моя мила,
О прийди, моя вірна, єдина,—
Мене мука-розлука стомила...

* * *

Ми з нею вчора посварились,
Втекла розсердившись вона,—
Я дожидавсь її даремно...
Тяглася довго ніч без сна.

Я сподівався сліз, докорів
І ждав насуплених я брів
І винну голову покійно
Заздалегідь уже схилив.

Але сьогодні в хату вбігла
Весела знову й чепурна
І, з поцілунком, сміючися,
На шию кинулась вона.

До мене горнучись тихенько
Прошепотіла: «Любий мій!»
А очі ясно і лукаво
Зоріли з-під шовкових вій.

Я МУЧИВСЯ ДОВГО.

Я мучився довго,—душа вся боліла,
Я ждав і питався:—де ж кращі дні?
В неволі безкрайї стомилася сила
І змучили душу зневір'я страшні.

Я бачив скрізь сльози і лютії муки,
Я бачив, як темрява все обняла,
Як гинули сили, як падали руки
Серед цього моря неправди і зла.

Я мучивсь і плакав палкими сльозами,
Одмови шукав я, одмови ж нема!..
Невже ж ми загинем? Невже ж це над нами
Навік простяглася ніч смертна німа?

Невже, о мій боже! всі сльози й благання,
Всі муки, вся праця, що ми понесли,
Всі наші найкращі святі поривання
Нас тільки до смерти тепер довели?

О, ні! Я не вірю! Ніколи! Ніколи!
Коли маєм вмерти, загинути ми,

Коли не придбаєм ми іншої долі,
Коли не проб'ємся на волю з тюрми,—

Що правди святої вже більше немає,
Вона не існує на світі ніде,
І світ, без підвалин, свій вік доживає
Й увесь захитавшись—в руїни впаде!

1887.

ЗАКОХАНІЙ.

Смертні безсмертним богам моляться, знявши долоні
Вгору, і жертви несуть, палять, благаючи ласки.
Кожен благає свого бога йому пособити:
Зевса-Кроніда, отця смертним усім і безсмертним,
Чи білоруку ясну Геру, велику богиню,
Чи Аполлона-Стрільця, чи і Атену-Палладу—
Кожен благає свого бога сприяти ласкаво
В ділі йому і несе ситі на жертівник жертви.
Я ж з Олімпійців одну, тільки одну я благаю,
Тільки одній я молюсь, жертви єдиній приносю:
Жертви усі ці тобі, вроди й кохання богине!
Вчуй же! сприйй ти мені, серця богине, Кипридо!

ВОНА СПІВА...

Вона співа—і серця поривання
У згуки ті вона перелива,
Горять огнем безмірного кохання
Її пісень пекучії слова.

Вона співа—і очі молодії
Ясніш од зор засяли із-під вій...
О, скільки в їх незломної надії,
О, скільки в їх на щастя любих мрій!

Нехай співа, нехай ті співи ллються,
Хай очі ті і сяють, і сміються,
І хай огонь кохання в їх горить!

Нехай співа! Удруге вже така
Не зацвіте весна їй золотая,
Яка цвіте в душі її в цю мить!

* * *

Пий кубок життя, поки п'ється,
І пий ти його аж до дна,
Бо прийде той час, не минеться,—
Що в йому не буде вина.

Кохай, поки серце кохає,
Усе за кохання віддай—
Усе на цім світі зникає,
Й коханню колись буде край.

Працюй, поки руки не впали,
Одвічний ори переліг,
Щоб засіви більші зростали
Про внуків далеких твоїх.

Борись, поки сила сягає,
Як прийдуть злигодні дні:
Борня наші сили зміцняє,
Мета єсть і щастя в борні.

Працюй і борися на світі,
Найбільше ж люби і кохай
І що б ні почав ти робити—
Любов'ю усе ти вінчай.

Пий кубок життя, поки п'ється,
І пий ти його аж до дна,
Бо прийде той час,—не минеться,
Що в йому не буде вина.

* * *

Вітер вис, плеще хвиля,
Човен хоче потопить,—
Ти ж керуй туди спокійно,
Де твоя мета горить.

Сонце сяє, вабить душу
Усміхаючись земля,—
Ти ж керуй туди спокійно,
Де горить мета твоя.

ПРОФЕСОР ПШИК

Баляда сьогочасна.

Він професор був великий,
І наукою він жив,
Закопавшись у книги,
Працював невтомно він.

І збентежувало тільки
Трохи прізвище його:
Прозивався мій професор,
Прозивавсь кумедно—Пшик...

Ну, та згодом він помалу
Раду дав собі і тут:
Нашукав якісь леґенди,
В їх подлубався й знайшов:

«Пшик» хоч прізвище й кумедне,
Та поважне, бо пішло
Від леґенд давнеколишніх
Про старого коваля.

Сей хотів леміш скувати,—
На сокиру перевів,
А з сокири вже на швайку,
А із швайки вийшов—пшик!

Те знайшовши вияснення,
Гордий, він собі сказав,
Що і прізвищем він також
Є цілком націонал.

Вірив він в національне
Українськеє життя,—
«Тільки ж спершу відшукати
І дізнатись треба нам

Про підстави історичні
Українським всім думкам,
Показать первопочаток,
Відкіля усе пішло.

А на це нам треба пильно
Дослідити корінь наш:
Відкіля, з якого ґрунту
Виріс він на божий світ.

І з часів доісторичних
Треба вислід розпочать,
Пошукати давніх свідків
І розглянути усіх.

Ібн-Фоцлана та Ібн-Даста
Критицизмом я пройму,

Покажу я, що такеє
Наш уславлений народ».

Закопався він у книги
І шукав, шукав, шукав...
Пролинули довгі роки
І сказав, зідхнувши, Пшик:

«Пильнував я діла добре,
Та впевнився я тепер,
Що нічого ще не можу
Досі певного сказать.

Бо Ібн-Даст—це всяке знає—
Був не наш, але ораб,
А в орабів і культура
Не така, як у нас:

Щоб писання ті орабські
Зрозуміти до пуття,—
Всю орабську культуру
Добре вивчить мушу я».

Та й пірнув ізнов у книги
І гортав, гортав, гортав,—
Пролинули довгі роки
І сказав, зідхнувши, Пшик:

«Пильнував і тут я щиро,
Але знову бачу я:
Щоб орабську культуру
Зрозуміти до пуття,—

Вплив культурний од народів,
Що з орабами жили,
На орабську культуру
Добре вивчить мушу я».

Та й ізнову закопався
І, почавши там з жидів,
Всі культури націй з сходу
Довго вчив професор Пшик.

І казав він часом: «Скоро
Я до краю вже дійду,
На підставі тих здобутків
Дух народній покажу.

Покажу, як мусим жити
І які писать книжки,
Щоб народніми зостатись
І розвиртися як слід».

Так казав блідий і зсохлий,
Так казав професор Пшик;
А тим часом на Вкраїні
Темний дурений народ

Без книжок, без хліба й світу
Низько кланявсь глитаям
І не знав, що десь працює
Рідний наш професор Пшик.

І не знав, та і довіку
Він не знатиме того:
Над культурою іранців
Вмер професор, бідний Пшик.

Як умер—те невідомо,
Тільки люди брешуть, мов
Задавив його товстючий
Величезний фоліант.

ДОЧКА.

Оповідання.

I.

Господи! Скільки я сліз пролила
Скільки благала я бога,—
Тільки вблагати його не змогла...
Вбогим і доля убога!..
Вбогая доле, ох, доле ти зла,
Вдовина доле гіркая!..
Наче та квіточка пишна цвіла
Галя моя молодая:
Карії очі і коси рясні,
Пишний рум'янець палає...
Думала я, що на старість мені
Щастя господь посилає.
Тільки ж убожество темне й сумне,
Думай, як хліб заробити:
День без роботи один помине,—
Будеш голодна сидіти.
Галя щодня на поденній; саму
Дома мене покидає;
Я на людей собі шию й пряду,
День так за днем поминає.
Трапилось якось—до наших панів
В гості дочка завітала
(Зять недалечко у місті тут жив),
Галя ж у їх заробляла.
От та дочка її й вздри. Завзялась,
Просить: «Віддай бо, Оксано,
Галю за няньку у місто до нас,
Буде їй там не погано».
Плату кладуть чималу їй на рік,
Ще й подарунки до плати.
Я не хотіла: «Старий же мій вік,

Скрутно самій бідувати».
— «Ми щонеділі до тебе її
Будемо з міста пускати—
Наче далеко!..»—Голубки мої!
Що мені в світі казати?
Жалко й від себе у місто пустить,
Та і на неї погляну,
Як недостатки, поденна в'ялить,—
Плакати гірко я стану.
В неї питаюся—теж і вона...
Що тут робити?—не знаю!
Тільки ж умовила пані... Одна
Вік свій тепер доживаю .

II.

Ось вона й служить за няньку в панів,
Я ж собі дома нудюся...
Місяць минув, там і другий проплив,—
Ходить до мене Галюся.
Я їй головоньку змию і дам
Білу сорочку надіти;
Стану питаться: «Ну як же, панам,
Доню, не важко служити?
Що? чи не лають, не кривдять,—кажи?»
— «Ні, мені добре, мамусю»...—
«Богові дяка! І ти ж їм служи,
Чуєш, гарненько, Галюсю!»
— «Я не лінуюсь. Та тяжко, що вас
Тільки в неділю я бачу»...
Сльози на óчах у Галі в той час,
Часом і я аж заплачу...
Так і тяглося. Аж далі—дивлюсь,
Рідше ходити вже стала:
«Доню! ох, жду я тебе, не діждусь;
Хто й зна коли ти бувала».
— «Мамо, роботи багато у нас:

Гості у пана і в пані,
І пособляти мені на цей час
Треба щоденно Тетяні»...
(Звалася так покоївка одна).
«Що ж там за гості?»—питаю.
Трошки похнюпилась наче вона:
— «Брат там, чи що... я не знаю»...

III.

Далі і зовсім не стала ходити—
Місяць я жду-виглядаю,
Серце у мене болить і болить,—
В свято сама я чвалаю.
«Доню, ох, нудно без тебе мені!»
— «Мамо, багато все діла»...
Мовчки зідхну... знову йдуть собі дні...
Ще я до неї ходила—
Бачу я: журиться Галя, мовчить,
Прийдеш—червонії очі...
«Доню, чи в тебе щось може болить?»
Скажеш,—одмовить не хоче,
Часом говорять: «Нічого нема,
То вам здається, мамусю»...
А помарніла і схудла сама—
І не пізнаєш Галюсю.
Якось я вже в кінець літа прийшла.
Вийшли в садок, посідали...
Щось вона дуже смутная була...
Тяжко... Обидві мовчали.
Господи! що мені з нею робить?
Знову питать починаю:
«Доню, скажи, чого серце болить?
Є в тебе горе, я знаю!»
Плачу, дивлюся у вічі я їй...
Хоче сказати щось неначе,
Далі відразу—ой боже ти мій!—

Як зарида, як заплаче!
Так і припала до мене, тремтить,
Сльози гіркі за сльозами...
«Доню, чого ти?»—«Ох, серце болить!..
Чом не зосталась я з вами?»—
Більше нічого, ні слова мені—
Як я прохала й благала!..
«Ну, перебудеш до місяця дні,—
Так я тоді їй сказала,—
Годі тоді вже служити панам,
Цур їй, тій службі проклятій!
Буде удвох знову весело нам,
Знов будеш ти в своїй хаті».
От я й пішла. Того місяця жду;
Серце ж моє й на хвилину
Стихнуть не хоче, мов чує біду,
Чує лихую годину...

IV.

Тиждень минув ще... Сидю я сама.
Ось і неділя святая,—
Галі до мене й сьогодні нема,
Хоч би сама вже пішла я.
Рипнули двері, іде мов хтось там.
Справді: сусіда Мар'яна.
«Тітко, здорові! з неділею вам!
Я до вас в гості ще зрана».
От посідали, балакаєм ми:
«В місті сьогодні була я...
Ви сидите все сами та сами,—
Чутка ж пішла там такая...
Чутка про Галю про вашу пішла»...
— «Що ж ти про неї почула?»
«Та щось кума Василина верзла—
Може вона ще й брехнула...
Кажуть, неначе втекла від панів,

Кажуть ще... я вже й не знаю...
Довгий язик усього, бач наплів...
Чи вже казати до краю?»
— «Дочко, кажи!»—я прошю, а самій
В серці мов що защеміло.
«Бачите, був там панич молодий,
Ну, то й було у їх діло...
Кажуть про Галю»... Не слухала я,
В місто щосили побігла:
«Боже! невже ж таки Галя моя?..
За що ж ця кара постигла?»...
Плачу, молюся... Нарешті прийшла:
«Галя де, Галя?»—питаю.
Кучер старий одмовляє: «Втекла!»
«Де ж вона?»—«Я вже не знаю».
Там, де була, скам'яніла там я...
Чую, знов кучер говоре:
— «Часто дочка цілувалась твоя—
От їй і сталося горе.
Звісно, дурне й молоде ще воно,—
Ну, а тутешні пронози...
Забавки їм саме там, де давно
Ллються дівочії сльози.
Краще було б доглядати її:
З доглядом лиха немає»...
Плачу, прошю розказати мені.
— «Що ж там? неначе не знає!
Він, бач, поїхав. Боялась вона,
Чи засоромилась дуже:
Ходить понура така і смутна,—
Нам же про те і байдуже...
Потім помітили всі уже ми...
Далі втекла і немає...»
Слухаю я, і словами тими
Серце він все розриває...
Вийшла я з двору, без сліду іду,

В кожне обличчя дивлюся:
Господи! може, її я знайду,
Стрінеться, може, Галюсю!
Тільки ж дарма! Місто прірва така:
Що проковтне—не вертає...
За що ж, ох, за що ця доля тяжка
Так тебе, доню, карає?
Тільки ж не нам це відомо—йому,
Богу, Христові святому...
Тиждень блукала я в місті тому
І повернулась додому.
Тяжко було, як сама я ішла,
Тяжко! уже я й не плачу—
Так, наче в яму вона вже лягла
Й більш я її не побачу...

V.

Та довелося побачить ще раз...
Ніч була темна осіння;
Час непогожий, смутний був той час,—
Дощ та вітрів голосіння.
Я одинока сидю і болить
Змучене серце... І чую,
Як немов хтось у вікно торохтить—
Хто ж це в негоду такую?
«Хто там?»—питаюсь. Одмови нема.
Стукнуло ще раз—і тихо.
Вийшла я з хати тоді вже сама:
«Хто це?»—«Я, мамо»...—Ох, лихо!
Галя! вона це, Галюся моя!
В хату її ухопила
І заридала над нею тут я,
Як обняла—заніміла...
— «Я,—каже,—мамо, вмирати прийшла...
Хочеться, мамо, лежати
В ріднім селі, де родилась, росла,

І біля рідної хати...»

«Донечко! що ти?»—покрикнула я,
Глянула потім на неї:
Смерть це сама, а не Галя моя,—
Мови нема вже моєї...

VI.

Ох, я знайшла і уздріла її...
Правди вона не сховала:
Все своє горе, всі муки свої
Галя мені розказала:
«Тяжко, мамусю, кохати-любить...
Як полюбила—не знаю;
Тільки почула я: серце горить,
Гарний мені він без краю...
Чесне дівоцтво скаляла... Йому
Все віддала я... Я знала,
Що він одурить... Не згадуй, чому,
Чом я його не прогнала...
Сили моєї тоді не було,
Я не жила, а шаліла,
Все мені обертом наче ішло:
Вдержатись, думать несила...
Він тут поїхав... Душа вже моя
Ніє... я бачу, що гину,
Бо вже почула, мамусю, що я...
Бо вже почула... дитину...
Я утекла... там ізнов найнялась...
Стали і там помічати...
Потім у мене дитина знайшлась...
Вигнали геть мене з хати...
Я не могла, не хотіла до вас:
Легше було вам не мати
Сором мій перед очима всяк час,—
Праці пішла я шукати.
Довго шукала!.. ніхто не дає,

Тим, що у мене дитина...
Я продавала потроху своє,
Поки була одежина.
Далі не стало... Роботу знайшла...
Вдень я робила, а ночі
Все я з дочкою: хворенька була—
Сплю, не стуляючи очі.
Нічим її годувати мені:
Трохи вона похворіла,
Вмерла... Я наче її уві сні,
Бідну, в труну положила...
Тільки прийшла, поховавши дочку,
Впала та вже й не вставала—
Довго нездужала... Муку тяжку
Там я тоді відбувала:
Гірко нездужати серед чужих...
Встала: із хати іди ти!..
Рук не звезду я, бувало, своїх,—
Йду на поденну робити.
Далі—робить не змогла уже я,
Бачу: вмира моя сила...
Чи простите мене, ненько моя?
Скільки вам зла я вчинила!..».

VII.

Тихо вона погасала, смутна,
Та і не довго хворіла:
Тиждень минув—усе тане вона,
Смерть не бува така біла!
Та й догоріла, як квіт у вогні...
Я поховала Галюсю...
Як умирала, сказала мені:
«Богу моліться, мамусю,
Богу за мене!..» Мене обняла,
Знову на підушку впала...
Божая мати! нащо ти взяла
Все, що я на світі мала?!.

ЗОРІ.

Мамо люба, глянь, як сяють
 Ясно зорі золоті!
 Кажуть люди: то не зорі—
 Сяють душі то святі.

Кажуть: хто у нас на світі
 Вік свій праведно прожив,
 Хто умів людей любити,
 Зла ніколи не робив,—

Бог того послав на небо
 Ясно зіркою сіять...
 Правда, мамо,—то все душі,
 А не зорі там горять?

Так навчи ж мене, голубко,
 Щоб і я так прожила:
 Щоб добро робити вміла
 І робить не вміла зла!

 СОНЦЕ.

Змучений довгим тяжким сподіванням,
 Стежки до світу згубивши і слід,

Кожен з нас всіх упевняв, що світанням
Займеться скоро захмарений схід;

Кожен змагався доводити, що хмари,
Гадин сичання і плач голосний,
Брязкіт кайданний—це тільки примари
Ті, що їх промінь розвіє ясний.

Кожен доводив, що промінь сліпучий
Скоро засвітить нам ранок усім;
Як діаманти блиснувши, пекучі
Висохнуть сльози під промінням тим.

Вірили всі ми... А ніч все стояла,
Так, як гнітила, так знову гнітить,
Як і раніше, недоля ридала,
Брязкіт, сичання не втихли й на мить.

Змучені довгим тяжким сподіванням
Ми ще змагались, надіялись ми...
Тільки вже глотку давило риданням,
Тільки вже очі нам сліпли з п'ятьми.

Вирвались з горла ридання чи крики,
Впали ми долі знесилені з мук,
Очі посліпли і недуг великий
Силу останню відняв нам із рук.

Далі... що з нами—не знали ми далі:
Ніч нас покрила, чи досвіток був—
Згаслії очі тепер вже б не знали,
Хоч би й сподіваний промінь свінув.

Довго тяглося... Потроху звалили
Жить ми без світу, без сил, без надій;
Роки минули—і вже ми вважали
Сонце за витвір розпалених мрій.

Роки минули, і діти малії
Тільки за казку і чули в ті дні,
Що у Країні безсмертної мрії
Сонця світили проміння ясні.

Слухали казку цікаві діти,—
Казка у серці зосталася їм...
Мучилось серце на темному світі,
Гинуло серце під болем тяжким.

Виросли діти... Не стихли муки:
В серці в їх мрійнее сонце горить,
А навкруги їх плазують гадюки,
Брязкіт і ніч безпросвітна гнітить.

Казка чи дійсність? Де правди шукати?
Дійсність така нестерпуча була!..
Казка ж, одягнена в соняшні шати,
Пишно і ясно у серці цвіла...

Звабила—казка! Повірили діти,
Соняшній казці повірили тій
І—перед їми, все сонцем облите,
Пишнее царство величних надій.

Сонце їм в серці горить... Заяснила
Смуга далека... Чи правда, чи ні—
Що це? Невже це і ніч затремтіла
І уздримо ми проміння ясні?..

ХРИСТЯ.

I.

Дніпр широкий і глибокий
Хвилю хвилею жене

І, добігши до порогів,
Гучно падає униз.

Стугонить він і гуркоче,
Бризки високо встають
І глибокі чорторії
Виють, плещуть і киплять.

Над Дніпром маленька хата
Заховалася в садку;
В їй живе убогий лоцман,
Що проводить байдаки.

Удівець старий той лоцман,
Одиноко він живе:
Сам та ще дочка єдина—
Христя дівчина із їм.

Хоч убога в хаті стріха,
Та під нею розцвіла
Врода пишная, як сонце,
І пекуча, як воно.

Не мигтять, як тихі зорі,
Очі карі, а з-під вій,
Наче сонце опівденне,
Палять душу і печуть.

Не зідхають соромливо
Груди пишні молоді,
А налившись, високі,
Ваблять запалом своїм.

І здавалось, що нелюдська
Врода то якась була,
Бо від неї кожне серце
Зотлівало як з огню.

Парубки селянські жваві,
Запорожці-козаки
Залицялися до неї,
Засилали старостів.

Та нікого і ніколи
Не кохала ще вона,
І ніхто з тих губ пекучих
Ще кохання не напивсь.

Не напивсь і Вдівиченко
Чорнобривий сирота...
Христя підлітком була ще,—
Вже за нею він зорив.

А вона й тоді на його
Не дивилася ніяк.
Він пішов на Січ, два роки
Вибув там і повернувсь.

Він вернувся і побачив—
Христя дуже розцвіла,
Але з їм говоре й досі
Мов глузує щоразу.

А у його тумані
Голова, як стріне він
Погляд дівчинини глузливий,—
Обніма його вогнем.

II.

І була весна весела,
Зацвіли в садках квітки,
Соловейки заспівали,
Степ одягся у траву.

І Дніпро, розбивши кригу,
Хвилю хвилею жене
І, добивши до порогів,
Гучно падає униз.

Над Дніпром зійшлась дівчата,
А за їми й парубки,
І дивились, як глибокі
Чорторії там киплять.

Поміж їми й молодая
Христя дівчина була
І по їй горіли й тліли
Парубоцької серця.

І, поглянувши, як хвилі,
З скель спадаючи, киплять,
Усміхнувшись, повернулась
І говорить парубкам:

«Хто б отут Дніпро кипучий
Переплинути посмів,—
Отого б я покохала
І за того б оддалась».

Парубки на неї глянуть,
Потім глянуть на Дніпро
І не зважиться ні один
В хвилі кинуться страшні.

А дівчина каже знову:
«Де ж той сміливий такий,
Що мою придбає вроду
Переплинувши Дніпро?»

Парубки на неї глянуть,
Потім глянуть на Дніпро

І не зважиться ні один
В хвилі кинуться страшні.

І, зневажливо зирнувши,
Каже дівчина ізнов:
«Ну, і всі ті полякались,
Що лицялися колись?»

Не про вас на світі врода
І кохання не про вас,
Бо вони про того тільки,
Хто здобути вміє їх.

Отже знайте: той єдиний
Візьме, сміливий, мене,
Хто життя не пожаліє
Переплинути Дніпро».

Засміялась гордівниця,
Одвернулась і пішла,—
Як непришнее стояло
Парубоцтво мовчазне...

III.

Сонце тихо погасає,
Дніпр кипучий червонить.
Христя-дівчина із хати
Вийшла глянуть на садок.

Батька лоцмана немає,
Христя дівчина сама
Походжає по садочку,
Поглядає на Дніпро.

От і бачить: вир скажений
Виє, плеще і кипить.

А над виром то біліє,
То чорніє ніби щось.

Христя йде тоді на берег,
Пильно дивиться туди
І дивуючися бачить:
Чоловік якийсь пливе.

Крутить вир його скажений,
Заливають буруни,
Але бореться він з їми,
Ріже хвилю і пливе.

Ось і вир уже минає,
Гостру скелю проминув
І за берег крутобокий
Важко дишучи, вхопивсь.

Ще хвилина—й перед неї
Вдовиченко вже стоїть,
І обтрусює він воду,
І зорить очима він.

«Як казала ти,—пороги,
Вир кипучий я проплив,
І за це тебе, дівчино,
Я навіки вже здобув.

Чом же ти мовчиш? Давно я
Ждав того ясного дня,
Коли ти моєю будеш,
І діждався—ти моя!»

Гордо Христя одвернулась:
—« Одкаснися, навісний!

Був той загад не до тебе
І не візьмеш ти мене».

Йти хотіла вже до хати...
«Гей, дівчино, постривай!
Ти ж казала, обіцялась,—
Не ламай же слова ти!

Не знущайсь так тяжко з мене:
Досить вже було того!
Ти або моєю будеш,
Або зараз ти умреш!»

Він її хапа за руки,
Та відскочила вона:
— «Геть, зненависний, од мене.
Одчепись!—я не твоя!»

Мить одна... хотіла бігти...
Ніж гартований лиснув,—
Дівка падає додолу,
Як билина від коси.

«Не гордуй ти парубками,
Не знущайся, не пишайсь!
Я за все тобі віддячив,—
Більш не будеш гордувать!»

Ніж за пояс він ховає
І на неї погляда:
Сонце променем останнім
Труп, ще теплий, золотить.

Згасли очі ті пекучі,
Смерть лягла вже на устах,

Але врода на обличчю
Сяла пишна і жива.

Пишні губи наче хочуть
Щось промовить, щось сказати,
Пишні груди наче дишуть
Під сорочкою в крові.

І суворий запорожець
Став замислений—і ось—
Щось у серці защеміло,
Груди стиснуло йому...

«Зá що я такую вроду,
Зá що я її убив?»
І у його в грудях серце
Ние тяжко і болить.

«Якби ти була живая,
Може б я... моливсь тобі,
Бо краси такої зроду
Світ не бачив ще ніде...»

І стоїть він похилившись,
Серце ние і болить,
Тихо губи промовляють:
«Ох, прости, прости мене!»...

До Дніпра тоді підходе
І в глибокий чорторий
Просто з берега він пада,
Руки зціпивши свої.

Вир його скажений круте,
Він не бореться вже з їм,

Він боротися не хоче
І у хвилі порина...

Стугонить Дніпро, гуркоче,
Бризки високо летять,
І глибокі чорторії
Труп на поверх знов несуть.

Буруном пригнало тіло
І на беріг викида
Аж туди, де труп ще теплий
Христин-дівчинин лежить.

Ту, що вродою пишала
І вклонялась їй самій,
І того, що тую вроду
Необачно так розбив,—

Смерть докупи поєднала,
Тихо мертвії лежать...
Сонце глянуло востаннє
І погасло за Дніпром...

СМЕРТЬ ОТАМАНОВА.

1.

На ліжку твердому—на голій землі,
Вгорнувшись в козацьку керею,
Лежав, головою на простім сідлі,
Отаман козацький і ждав, щоб прийшли
Хвилини розлуки з землею.

2.

І подруга вірна край його була—
З життям при їй легша розлука—

Багато походів вона відбула,
Багато голів з пліч могутніх стяла
Важенна козацька шаблюка.

3.

Не раз же він плавав під турка в чайках,
Не раз і з ляхами стинався,
Не раз, по широких гулявши степах,
Щербив на татарських її головах
І часом з волохом рубався.

4.

Багато за волю він крові пролив,
За Січ і за рідну Україну!
На дужому тілі він ран не лічив,
Живий повертався із лютих боїв,
Хоч бивсьь завсігди до загину.

5.

І от же: не в чесних вояцьких боях,
Де крові без міри лилося,
Не в лядських лукавих зрадливих руках,
Не в герці з татарами в чистих степах
Вмирати йому довелося.

6.

Він сам умирає в цьому курені,
Лежачою смертю вмирає...
Навкруг тільки стіни похмурі й сумні,
Та джура, ховаючи сльози дрібні,
На його сумний поглядає.

7.

І тяжко старому. І джуру тоді
Він кличе до себе рукою
І каже він: «Джуро мій вірний, піди,

До мене ти хлопців моїх приведи,—
Прощатся хай прийдуть зо мною!»

8.

І стало козацтво круг його сумне,
І ждуть всі останньої мови...
«Спасибі вам, діти!»—він каже: «Мене
Зла доля в далеку дорогу жене,—
Бувайте ви, діти, здорові!»

9.

Але умирати в цьому курені
І лежнем лежати—несила:
Степ скрізь оживає тепер по весні,
Лунають ячання і дзвонять пісні,—
Мене ж тут недоля побила.

10.

Вволіть мою волю в останній цей час:
Мене на коня посадіте...
Хай, поки ще світ мені божий не згас,
Вступлю я в стремена і гляну ще раз
На батька на степ, мої діти!»

11.

І загад останній почувши сумний,
Козацтво коня вже сідлає,
І батька старого садовлять вони,
І тихо рушають у степ у рясний,
І тихо кінь вірний ступає.

12.

І їдуть всі мовчки. Степи навкруги,
Як море безкрає, хвилюють,
І здалека ледве маячать луги,
І мріють Дніпрові круті береги,
Могили високі сумують.

13.

І їдуть все далі... Кивають рясні
Квітки головками своїми;
В високій ширяє орел далині,
І птаство щєбече безжурні пісні,
І чайка кигиче над їми.

14.

І їдуть все далі... В траві промайнуть
Сайгак чи коза швидконогі
І зникнуть безслідно... І ось уже чуть,
Як виють і плещуть, і б'ють, і ревуть
Дніпрові далекі пороги.

15.

І далі ізнову... Смутні козаки
Ні слова іще не сказали;
Отáман мовчить, похиливсь до луки,
Стиснувши свій повід, не рушить руки
І їде все далі та далі.

16.

І тихо спитався з козацтва один:
«Чи, батьку, не час нам додому?»
Але не відмовив нічого їм він,
І знову всі їдуть ще кілька хвилин,—
Він знову нічого нікому.

17.

І коней тоді зупинили вони,
Отаманів кінь зупинився;
Отаман одразу схитнувся на коні:
Заснувши в останнім довічньому сні,
На руки їм мертвий схилився...

ЯРИНА.

(1671).

1.

На гетьмана Дорошенка
Наступає лядська сила
І забрала міст багато
Й місто Кальник обложила.

2.

Намагається здобути
І на його б'є зусюди,
Та міцні міські мури,
Ще міцніш—козацькі груди:

3.

Не попустять міста лядству,
Не дадуться на поталу!
А ляхи стоять та й кажуть:
«Ми дошкулим їх помалу».

4.

І у міста ані крихти
Скоро хліба вже не буде,
І вже з голоду вмирати
Починають бідні люди.

5.

Ой міцні міські мури,—
Тільки сам отаман знає,
Що хідник з-під їх таємний
З міста в поле вибігає.

6.

І для певности отаман
Забезпечитися хоче:

Посила Івана-джуру
Вартувать хідник щоночі.

7.

Знає ще про те Ярина,
Козакова вірна мила...
Пильно Йван хідник вартує,
І стоїть ворожа сила.

8.

Тиждень цілий так минає
І почався тиждень другий;
Ні відкіль нема пособи,
Ні відкіль нема потуги.

9.

А Ярина молодая,
Повна вірної любови,
Хоч голодна, а щоночі
Носить їсти козакові.

10.

«Ти від ворога лихого
Бережеш все місто, милий:
Їж, козаче, покріпляйся,
Бо на варті треба сили».

11.

І сієї ночі тихо
Підійшла вона до його
І шматок останній хліба
Принесла йому сухого.

12.

Промовляє: «Їж, коханий,
Бо на варті треба сили,

Але ж це шматок останній:
Умирать нам треба, милий».

13.

А Іван їй каже стиха:
— «Що нам з того, мила, буде,
Що з тобою помремо ми,
Так, як ті дурнії люди?»

14.

«Ну, а що ж робити маєм?»
— «Рятуватися, кохана!
Тайником з тобою пройдем
Ми до лядського гетьмана.

15.

І покажемо їм стежку,
Бо однак нам пропадати,
А за те дадуть нам грошей,—
Будем жити й панувати».

16.

«Бог з тобою, мій коханий!..
Краще з голоду я згину,
Краще нам умерти в муках,
Аніж зрадить Україну!»

17.

— «Зоставайся, коли хочеш,
Стежку й сам туди знайду я».
«Ні, не підеш, не пустю бо,
Всім про зраду розкажу я!»

18.

— «А, так ти!»...—Ножем у груди
Він дівчині наміряє,

Та Ярина відхилилась,
Руку Йванову хапає.

19.

Боротьба у їх смертельна
Почалася серед ночі:
Не пуска Ярина руку,
Він ножем ударить хоче.

20.

І пістоль вхопила в його,
Стрель далеко відгукнувся:
«Краще вмри, ніж маєш зрадить!»
Він одразу похитнувся.

21.

Пада він і в неї руку
Вириває в ту хвилину
І ножем у білі груди
Вдарив дівчину Ярину.

22.

Захиталася безщасна
І додолу пада... Всюди
Зворушилося козацтво
І на стрель той збіглись люди.

23.

Перед їми Йван убитий
І дівчина біля його...
Підвелася: «Більш не зрадить
Зрадник сей уже нікого...

24.

Одбивайтесь!.. Не давайте!..
Хай по вік живе Україна!..
Прощавайте!..» І додолу
Впала дівчина Ярина...

25.

День минув, і з Дорошенком
Вже до міста йде підмога,
І ляхи знімають табір,
А містяни славлять бога:

26.

Щиро моляться і плачуть,
Поминаючи Ярину,
І співають пам'ять вічну
Всім, хто вмер за Україну...

КОХАННЯ.

I.

«Ой я тебе, козаченьку,
Як душу кохаю,
Але ж більше є кохання—
До рідного краю.

Обступили Україну
Вороги лукаві:
Йди, коханий, з їми битись,
Добувати слави!

Ой як вернешся, мій милий,
З бою за Вкраїну,—
Буду я твоя навіки,
Буду до загину»...

II.

Ой пішов козак із дому
Вкупі з козаками

І не три дні й не три тижні
Б'ється він з ляхами.

Ой не три дні й не три тижні
Б'ються наші в полі,—
Полягло вже і козацтва
І ляхів доволі.

Як орел той яснозорий
Хміль старий літає,
Пишне панство з України
В Польщу виганяє.

III.

Ой уже, уже додому
Козаки вертають,
Рідні й друзі їх стривають,
Весело вітають.

А між ними й та дівчина...
Де ж він, де єдиний!
Годі, годі виглядати
Мертвих з домовини!

Ой насипали могилу
У степу велику—
Хто поліг за Україну,—
Слава тим довіку!..

IV.

«Ой я тебе, козаченьку,
Кохала й кохаю,
Але ж вище є кохання—
До рідного краю.

Не судилось нам укупі,
Мій єдиний, жити,—
Але ж краще за Україну
Голову зложити.

Одинока у черницях
Я молитесь буду:
Хто поліг за Україну,—
Слава тим до суду!..»

ЗАКЛИК.

I.

Сторіччя минають,
Спливає година—
В нещасті й неволі
Вся Русь-Україна.
Віддавна жили ми
У лютій недолі,
Здавалось, не гляне
Нам сонце ніколи.
Але ми боролись
З останньої сили
І кров'ю своєю
Край рідний зросили...
Гей, браття, ізнову
За Русь-Україну
Свій стяг піднімайте,
Терпіть до загину!

II.

Кривавая люта
Минула година,

Але ж ще в недолі
Вся Русь-Україна.
Мечі і гармати
Покинули люди,—
Хай праця святая
Нам зброєю буде;
Хай праця святая
Всі руки з'єднає
І з лиха й з неволі
Наш край визволяє!
Гей браття, ізнову
За Русь-Україну
Свій стяг піднімайте,
Терпіть до загину!

III.

Гей, браття, хто має
Ще душу живую
І правду у серці
Ще носить святую;
Хто зможе за правду
Життя віддавати,
Той хай і згадає
Заплакану мати
І з іншими вкупі
Стає хай робити,
Народ наш ведучи
До волі й освіти!
Гей, браття, ізнову
За Русь-Україну
Свій стяг підіймайте
Терпіть до загину!

СОН.

I.

«Знов заболіла стара
В серці недужому рана:
Ночі цієї мені
Снилася знову кохана.

Щоки у неї бліді,
Руки безкровні та білі,
Очі, сліз повні гірких,
Сумно на мене гляділи.

Це вона кличе мене
Вирвати в нелюба з хати:
Їхать я мушу туди,
Мушу її визволяти...»

II.

Їде він степом рясним—
Трави зелені та квіти;
Пишний простір навкруги,
Соняшним світом облитий.

Їде він лісом густим—
Весело листя шепоче,
І щебетанням його
Птаство вітає співоче.

Баче й не баче того,
Чує і чути не хоче:
Повнії сліз перед їм
Милої світяться очі...

III.

«Жити і знать, що вона
Люту витерплює муку,
Сили вже більше нема,
Сили нема на розлуку!

Мучимось ми вже давно—
Доки ж коритися долі?
Вирву кохану мою
Я із тяжкої неволі!

А якщо пута розбить
Людській руці вже несила,—
Вкупі тоді умремо,
Вкупі з тобою, о мила!»...

IV.

Ось він уже приїздить,
Ось він уже біля хати...
«Мила! прийшов я, прийшов:
Годі вже милого ждати!»

Щоки не білі її
І не смутні в неї очі...
Він її руки хапа
І пригорнуть її хоче,—

Тільки... О, боже! невже?!
Мила назад одступає:
— «Милий зо мною живе,
Іншого в мене немає»...

V.

Їде він знову назад,
Їде лісами й степами—

Сонце не світить йому,
Ліс не лунає піснями.

Хай там співають, чи ні,
Сонце горить, чи згасає!..
Раз наше серце живе,
Знов до життя не вертає!..

Мовчки він їде сумний,
Кінь його йде, куди хоче...
Більше не сяють йому,
Згасли навіки ті очі...

* * *

Про кохання ізнов я співаю пісні,
Про ласкавії карії очі,
Про вишневі уста і про коси рясні,
Про високі груди дівочі:

Моє серце живе, воно хоче любить
І життям воно впитися хоче!
Хай негода встає, хай вона налетить
І громами у хмари гуркоче,—

Я боротись піду,—не тікав од борні,
Не ховався від бурі лихої;
Та, як з неба зірки, нехай ясно мені
Світять милої очі у бої!

Я боротись піду, та уста хай мої
Ще горять од її цілування,
І, стискаючи меч, рук маленьких її
Хай згадаю ласкаве стискання!

Я боротись піду, але знатиму я—
Мені плата солодка буде:
Якщо з бою вернусь, мене мила моя
Знов пригорне до себе на груди.

Хай же буря встає! Про кохання пісні
Я ізнову, як перше, співаю
І коханій дивлюсь в її очі ясні
І уста із устами єднаю.

ВЕСНЯНІ СОНЕТИ.

I.

Весна іде! В повітрі молодому
Далекий крик мандрівних журавлів
Вже розітнувсь: ключем вони додому
У рідний край летять з чужих країв.

Весна іде! Веснянки задзвеніли,
Лунає спів по луках і гаях—
Мов устають нові могутні сили
В людських серцях, придавлених серцях.

І в грудях знов солодкії бажання,
І в грудях знов устали поривання,
І встала знов надія молода.

О, весно, йди! всі ждуть тебе, кохана:
І небо жде, і жде весна приспана,
І ліс, і степ, і скована вода.

II.

Весна іде! Її дихання чую...
Пташиний спів немов уже дзвенить...
Дніпро лама покривлю крижаную
І в берег б'є, і плеще і кипить.

Плещи, старий! і в море вільні хвилі
Неси-жени, як і раніш носив—

Весна тобі нові прриносить сили:
Устань, розлийсь з високих берегів!

Твій час іще! ще не віднято змоги!
Нехай шумлять, нехай ревуть пороги
І вир нехай і плеще, і кипить!

О, поспішай! Бо вже і над тобою
Нікчемний люд нікчемною рукою
Залізом пут простягнених дзвенить.

III.

Весна прийшла! Гаї зазеленіли,
І перший квіт, квіт весняний процвів,
І одинцем самотнім на могилі
Цар степовий, орел могутній, сів.

І скрізь живе повіяло дихання,
І скрізь життя устало молоде,—
Се час квіток, і співів, і кохання,
Як бог ясний, сіяючи іде.

Його навкруг усяке серце чує,
І кожен квіт квіт другий поцілує,
І кожен лист до листу прихиливсь.

О, не барись! все любить і кохає!
О, не барись! весна прийшла і сяє,
І світ увесь у поцілунок зливсь.

IV.

Іди у гай! Життя такої сили
Не стрінеш ти ніде: іди у гай!
Співці-пташки туди вже прилетіли—
Навчись у їх, навчися і кохай!

Іди у гай! Там не самі вже квіти,
І не самі пташки тепер снують,
І не самі веселі й вільні діти
З квіток рясні вінки собі плетуть—

Ні, там тепер зливаються з устами
Уста палкі і, сплівшись руками,
Там пари йдуть серед рясних кущів.

І я іду у нетрю у густую
І звідусіль гучноголосий чую
Природи спів, новий веселий спів.

V.

Вона співа, що згинули морози,
Що сонце вже засяло в небесах,
Щоб висушить усі блискучі сльози,
Що ще тремтять на травах і квітках.

Воно зійшло і сльози розтопило,
І в мене теж немає сліз гірких,
Бо сонце й їх ласкаво обсушило,
І перед їм у серці біль затих.

І про одно я сонце ще благаю:
Ой, обсуши ти сльози всі до краю
Усім смутним на всій землі смутній:

Щоб піднялись затоптанії сили
І щоб весні всі душу відчинили,
Життям новим щоб жить могли у їй!

VI.

Вже в далині високій сяють зорі,
Густий туман над озером повис,

І спить земля, і води сплять прозорі,
І тихо спить густий зелений ліс.

Десь на селі далеко пісня ллється,
То голосніш, то затиха вона...
Із стін душних на волю серце рветься
Туди, де ніч панує запашна.

О, я піду, бо не піти несила,
Бо і мені ніч зорі засвітила,
Бо і мені сприя весна моя.

Скоріш туди! Як вільно дишуть груди,
Який простір обняв мене зусюди,
Як пахне скрізь і місяць як сія!

VII.

Рясний садок і затишний я знаю
І знаю там ще вишню я одну—
Було не раз, турботний, дожидаю
Я в той садок її, мою весну.

Але ж тепер чому її немає?
Чом вишня та стоїть в самотині
І так, як перш, до мене не схиляє
Гілки свої квітуці й запашні?

Я жду її,—і в тиші одинокій
Хвилини йдуть неначе довгі роки,
Ще треба ждати, а серце ж то не жде!

Хвилина... дві... і—ось уже я чую
Крізь тишу ту безгучную, німую
Мов шелест там, немов би хтось іде.

VIII.

Вона! вона! я бачу—між кущами
Рукав уже з сорочки забілів;
Ще мить одна—тремтячими руками
Я стан її дівочий обхопив.

Ще мить одна—злилися ми устами...
Вона прийшла, прийшла уже вона,
Найкращий квіт між пишними квітками,
Що нам дає багата весна.

Гей, нахили свої ти, вишне, віти!
Нехай тепер ніхто, ніхто на світі
Не бачить, як я щастя повну п'ю!

Нехай ніхто—ні зорі, ані люди—
Не відає, як пригорнув на груди
До себе я коханую мою!

IX.

Я ніч не спав,—заснуть не мав я сили,
І бачив я, як зорі весняні
В досвітній час і мерхли, і білили
І потім всі погасли в далині.

І як туман хвилястими клубками
І воду скрізь, і землю повивав,
І світ увесь з землею й з небесами,
Здавалося, в тумані потопає.

Туман! туман! на сході не ясніло...
Невже й тебе, одвічне світило,
Він погасив, і смерть все обняла?

Але ще мить—і промінь рве завісу,
Дощ золотий линув на все з-за лісу:
То сонце йде, бог світу і тепла!

Х.

Скоріш! скоріш! од сірого туману
Самі шматки zostалися—ще мить
І сонце ось, віта свою кохану
І всю її промінням золотить.

Горить! пала!.. Блискучою стягою
Старий Дніпро серед степів прославсь;
Киваючи рясною головою,
Зелений ліс до сонця засміявсь.

І все живе. Дзвенять в повітрі згуки,
Дзвенять гаї, дзвенять степи і луки,
І світ увесь, здається, задзвенів.

Чого ще ждять? Скоріш, мерщій у поле,
Мерщій у степ! Я вп'юсь тобою, воле,
Серед моїх незміряних степів!

ХІ.

Лежали скрізь замети сніговії,
Давили все, загинуло життя,
І не було, здавалося, надії
На кращих днів квітущих воріття.

Тоді весна крилом своїм махнула,—
І полилось і світло, і тепло,
І знов життя земля в собі почула,
І все навкруг засяло й зацвіло.

І степ старий,—і гордий, і багатий,—
Убрався скрізь в яснозелені шати,—
На їх з квіток процвітані лиштви.

Ожив, дихнув, і запашне дихання
Послав лісам, горám на привітання,
І Світ почув: воскресни і живи!

XII.

І Світ воскрес! І, працьовник великий,
Устав орач і плуг важкий підняв,
Де був колись пустар одвічно-дикий,—
Він борозну найпершу проорав.

І цілини великі скиби чорні
Лягли в степу. Насіння золоте
Впаде на їх,—на ниві неозорній
Хліб дорогий, налившиися, зросте.

Нехай росте, пиша на нашім полі!
Колись і ти, сівачу правди й волі,
На рідний степ повинен ще прийти.

Чи прийдеш ти? Лежить земля без діла,
Країна вся неначе заніміла—
Чому ж не йдеш? Чому загаявсь ти?

XIII.

В степу рвачкий на волі вітер віє,
По світу він гуляє, де схотів,
І бачить: скрізь недоля горе сіє,
І повен Світ нещастів і жалів.

О, вітре мій! Тобі нема припини
І можеш ти до бога долинуть,—

Скажи, коли нам ждять тії хвилини,
Що доля всім дасть широко дихнуть?

Ти, може, чув?.. Терпіти вже несила,
І мука всім серця давно стомила,
І вже снаги нема її знести—

Давно вже час!.. Вже серце знемагає...
Дмухнув рвачкий—і вже його немає,
Одмову теж—шукай у полі ти!

XIV.

Та де вона? Невже її й не мати?
А вітер знов неначе повійнув—
«Гей-гей, воли, не гайтеся орати!»
Далекий згук за вітром долинув.

Це там орач оре велику ниву
Серед твердих незайманих степів
І заклика на працю неліниву—
Я в тих словах одмову зрозумів.

Так, се вона, відмова на питання!
Зникають геть зневіра та вагання,
Що душу всю вже змучили украй.

Одмова тут—і проста й зрозуміла:
Працой, борись, аж поки буде сила,
І всіх людей до праці закликай!

РОЗМОВА.

Невеличка хата міська. Ліжко, стіл з книжками та з паперами, два стільці. На ліжкові лежить молодий ще парубок, закинувши руки за голову. Другий сидить на стільці.

П е р ш и й лежачи

Нудьга і сум... Не мучишся, не плачеш,
 А день за днем нудьгуючи живеш:
 Ні лютих мук, ні радощів великих,
 Ні одживання, ні бажання вмерти—
 Сама нудьга і сум самий понурий,—
 Вони гнітять... Неначе й не болить,
 Та голова все більше туманіє
 І серце все потроху засиха...

Д р у г и й.

Ми всі такі—прив'ялі і засохлі.
 Останній час нас виробив таких,—
 Моральний гніт... Бо кожную вільну думку,
 Бо кожне серця поривання щире
 Ще в зародку, з початку зупиняла
 Зневага, сміх, а то й ворожий замах:
 Злякалось серце, розум ізлякавсь,
 І ми, в собі зневірені, сказали,
 Що не про нас життя нового сяння
 І що не нам до його досягти—
 І руки нам знесилені упали...
 Частина з нас у зрадники пішла,

А друга... та, з слабим, прив'ялим серцем,
Ще нудиться, не знає, де подітись...
Такий і ти, і всі такі з тобою!
Але ж давно, давно вже час устати,
Нудьгу і сум від себе відігнать,
В свій власний дух, у власну рідну силу
Повірити і гніт з душі гнітючий .
Одрозу геть зіпхнути і устать!
Давно вже час! Давно край рідний кличе!

П е р ш и й.

Давно вже час... Давно край рідний кличе...
А хто ж навчив мене той край любить?
Чи то мені, колишучи малого,
Співала мати ріднії пісні?
Чи учачи маленького любити
Усіх людей, вона мені казала,
Щоб рідний край свій я найбільш любив?
Чи батько нам казав про те хоч раз?
Ти знаєш сам, що ми того не мали:
Чужі пісні зустріли нас в житті,
Чужі слова нам мати промовляла,
Бо рідними своїми гордувала,
І рідний край їй наче й не існує!
І ми зросли з нерідними думками
І ми людей змагалися любити,
А свій народ і край свій не любили—
І не могли, бо і не знали їх...
І так зросли...

Д р у г и й.

Що дурно нарікати!
Хай нам літа дитячі не дали
Хвилин святих любови до України,
Але ж прийшло до нас і просвітління
І нам в серцях любов та зайнялася.

Першій

швидко встаючи й сідаючи на ліжкові.

О, знаю я і добре пам'ятаю
Святі часи, як вперше я дізнавсь,
Хто я такий і чим я мушу бути,
Чиї ми діти і чия єсть правда!
Новим життям розбурканеє серце
Розкрилося і прийняло у себе
Святу любов до рідної країни,
До рідного убогого народу.
Які були ми горді і щасливі
І міць яка прокинулась в душі:
Я знав уже, хто я!..

Другий.

І справді так!
Чому ж тепер вогню того немає?
Невже погас і—сум, нудьга сама?
Чи знов забув, хто ти, чиї ми діти?

Першій.

Ні, не забув: забудь того несила!
Хотів робить... Усі ми, всі хотіли—
І всі пішли і стріли ворогів.
Ми не втекли ганебно, не злякались,
Та ворог нас обліг навкруг так щільно
І здобувать він нас почав уперто:
Нам довелось невтомно боронитись...
Втомились ми і скоро впали руки...
Не докоряй! Я знаю, скажеш ти,
Що ми усі мізерніі душею,
Не вміємо ми жертвувать, любить...
Та де ж могли набратися ми сили?
Невже оце нікчемнеє життя,
Що обняло і пригнітило нас,

Нудне, хмарне, без вищої ідеї,
З турботами щочасними про те,
Щоб одягтись, нагодувати тіло—
Учило нас учитися терпіти
І, щоб дізнатися про власні сили,
Палити власну руку на вогні?
О, ми могли у мріях пориватись,
Могли бажать ми випадку такого,
Щоб довелось усі списи ворожі
Собі встромить одразу в дужі груди,
У ворогів тим славу одібрати
І вмерти, край обрятувавши рідний,—
Ми, я кажу, ми марили про це
І навіть би його й зробили може
Якби в ту мить робити довелось...
Але ж не те стояло на дорозі:
Була борня щочасна і невпинна,
Але ж борня з терпінням і з нудною
Роботою, що чорною взивають,
І та струна, що у душі бренила,
Ждучи лучка—зусиллів та звитяг,
І довгий час не мігши їх діждатись,
Потроху вже стихати почала
І вмерла там... І сум тяжкий з нудьгою
Тепер гнітить, панує над душею,
Над розумом, над серцем...

Падає знову назад.

Д р у г и й.

А тим часом

В такій борні нам тільки й є рятунок:
Минулися козацькі погуляння,
Звितяги, кров, веселий брязкіт зброї:
Це інший час, час іншої роботи,
Дрібної—так, але ж зате незмірно
Країні всій коханій корисної!
І на оту роботу треба сили,—

Та не тії, що по степах буяла,
А іншої, упертої без міри,
Терплячої, твердої, що, з'єднавшись
Із розумом холодним, з чулим серцем,
На світі все перемага і здужа
Нас вивести на шлях ясний, широкий...

ДУХ І ТІЛО.

Розумом дужий ти будь і духом незломним великий,
Духові тіло нехай скориться, як богові смертний;
Та не зважайся проте і тіла свого занедбати,
Якщо ти хочеш, щоб дух красою велично пишався,—
Правда бо чиста й добро з красою з'єдналися щільно:
Хай же і тіло твоє красою, як дух твій, пишає.

ГРОЗА.

Мовчки насунули хмари
І залягли округи,
І потьмарились одразу
Луки, поля і луги.

Тріпалось листя мов з ляку;
Гнулись додолу квітки;
Ледве плескалася річка;
Мов повмирали пташки;

Тиша страшна і німая...
Ясноблисуча стріла
Небом зчорнілим пробігла
Хмару вогнем обвила;

Мить ще єдина—й одразу
Вдарило громом страшним,

Наче хиталося небо
Й світ захитався із їм.

Ляком пригнічені, ждали
Смерти поля та гаї...
Крапнула крапля і друга—
І полились течії!

Довго з похмурої хмари
Води потопом лились,
Довго громи гуркотіли,
Блискавки в хмарах вились;

Довго здавалось, що небо
Землю втопить завзялось,
Поки аж хмара поблідла,
Високо сонце знялось.

Зазеленіли, засяли
Луки, поля і луги;
Радісно хвиля моторна
Плеще в свої береги;

І голосніш, веселіше
Защебетали пташки,
І запашніше запахли,
Сяючи пишно, квітки.

І до блакитного неба
Вся усміхнулась земля—
Ріки, і гори з лісами,
Луки, степи і поля.

ЗИМА.

Зима навкруг... Давно вже час
Весні веселій розцвітати,
А все мороз ще давить нас
І не пуска з сумної хати.

Зима навкруг... І де давно
Вже пахнути повинні квіти,
Там сніг лежить, як полотно,
І сонце ще й не дума гріти.

Зима навкруг... Якби не знав,
Що мусить же весна ще бути,—
Давно б знесилений упав,
Не перемігши горя й скрути.

* * *

Не те мене мучить, що стільки
Запроданців тих розвелося:
Не вчора я вийшов між люди,
Не вперше їх знать довелося!

З такими—борня без упину
І згоди ніколи немає,
Аж поки, де Кривда сиділа,
Там Правда святая засяє.

А те мене мучить, що й чесні,
Що наче були без догани,
Злякавшись, жертви приносять,
На жертівник кривдин поганій.

Тій Кривді і Силі не вірять,
Але ж похилились з несили

І зрадили друзів, злякавшись,
Лихим ворогам послужили.

* * *

Не на те ми боротись ставали,
Щоб тепер помиритися нам,
Бо як нам помиритися—значить
Уклонитись ізнов ворогам.

Бо як нам помиритися—значить
Це зректись того, чим живем,
І признати, що правда—то сила,
Що панує з мечем і вогнем.

Бо як нам помиритися—значить
Зрадить рідний коханий наш край!..
Не на те ми ставали до бою
І не тим він скінчиться нехай.

Ні, борімося з останньої сили!
Ні, борімося і вдень і вночі—
На шляху, на степу, серед лісу,
Щохвилини на бій стаючи!

Ні, борімося за кожен ми ступінь,
Кожен клаптик своєї землі,
Щоб не знали спочину у бої
За свій край ні старі, ні малі.

Не миритися нам тепер треба:
Хто до згоди, той зрадить свій край!
Поки право своє здобуваєм—
Кожен б'ється за його нехай!

З МИНУЛОГО.

I.

Ми зустрілися звичайно,
Як стриваються всі люди
І холодні та спокійні
Зоставались наші груди.

Ми недбало розмовляли,
Розійшлись тоді недбало,
Не помітивши ні трохи,
Що кохання вже вставало.

І вже потім ми з тобою
Догадались помічати,
Що воно горить, палає
І не хоче погасати...

II.

Ночі зоряні і тихі
Нам сприяли до кохання,
Ми їм дякували дуже
За ласкаве їхнє сяння.

Хоч зірки й далеко сяли
І, здавалось, їм байдуже,
Але ж я те знаю добре—
Вірить їм не треба дуже.

Бо, здавалося, лукаво
Часом так вони всміхались,
Як з тобою ми, кохана,
Пригорнувшись цілувались.

Ми тоді не розуміли,
Що той усміх і до чого,
Та і часу ми не мали
Розуміть тоді нічого...

III.

Що вже далі там зробилось—
Розказати не здолаю:
Мабуть просто догорів нам
В грудях той огонь до краю.

Ми ізнову розійшлися,
Тільки вже не так недбало:
Невдоволенеє серце
В грудях нам обом ридало,

Бо розбитую надію
В серці ми несли з собою
І, зневірені без краю,
Вже браталися з нудьгою.

І тоді—чого ті зорі
Усміхались—розібрали:
Часу вільного багато
Ми на те обоє мали...

ДРУЗЯМ.

Хай, хто хоче, вірить силі
І мечеві хилить шию
І зневірений у правду
Віддає їм всю надію,—
Друзі кохані! Серця молодії
Інше нехай нас єднає:

Тільки на правду складаймо надії:
Правда сама не вмирає.

Хай, хто хоче, світ небесний
Дума людям погасити
І у темряву густую
Серце й розум їм повити,—
Друзі кохані! Про світ самий дбати
Будемо ми без упину:
Тільки тоді зможем щастя зазнати,
Світ як осяє країну.

Хай, хто хоче, з постолами
Лізе в душу до людини,
Щоб примусити всіх думать
Одновірно, без одміни,—
Друзі кохані! У нас хай пишає
Вільно і думка, і віра:
Там упокою людина зазнає
Тільки, де воля є щира.

Хай хто, правду занехавши,
Край свій рідний зневажає
І чужому йде служити
І за свій його вважає,—
Друзі кохані! І душу і тіло
Даймо за край свій єдиний,
Кожнеє слово хай буде в нас діло
Задля своєї країни.

Хай, хто хоче, в хаті власній
Замикається навіки
І рідні нідé не бачить,
Занехавши Світ великий,—
Друзі кохані! Ми будемо жити
В спілці із людьми-братами:
Ми бо великої людськості діти,—
Згода хай буде між нами!

ЛАВРІН КОСТЕР.

-I.

Хата вбога й невеличка,
Ледве світиться віконце;
Догоряючи, проміння
Посила крізь його сонце.

Осяває вбогі стіни,
Стіл та ліжко у світлиці
І запилені по стінах
З фоліянтами полиці;

І обличчя молодее
Біля столу осяває:
Перед їм велика книга,
Він не гляне, не читає.

Загадався, похилившись
Головою він на руки:
«Без Христового учення,
Без широкої науки

Люди біднії блукають,
Розум темрява окрила,—
А збудити людський розум
Є в науки тільки сила.

О, якби умів я книги
Тисячáми розплодити,
Занялось би скоро всюди
Сонце правди і просвіти!..»

Так він думає-гадає,
А в душі зненацька в його

Наче сяйво промайнуло
Від обличчя молодого:

Коси пишнії згадались,
Голубі згадались очі
І маненькі руки білі,
І тоненький стан дівочий.

Він згадав її, він знає,
Що кохана буде ждати,—
І засяли очі в його,
І виходе Костер з хати.

II.

Серед неба світять зорі,
Хилять низько верби віти,
По садку він з нею ходє
Світом місячним облитий.

І ясніють коси пишні,
Голубії сяють очі,
Прихиляється до його
Стан її тонкий дівочий.

Він до неї каже: «Мила!
Ясно зорі ті сіяють,
Та мені ясніше в душу
Очі любі зазирають.

У душі, кохана, в мене
Задум є один великий;
Осягну його—і щастя
Дам усім на вічні віки!..»

І її він пригортає,
І цілує в губи пишні
І, цілуючи, шепоче
Думи їй свої величні.

А вона очима сяє
І говорить: «Вірю, милий!
Бо в душі у тебе стане
На велике діло сили...»

III.

Сонце ще на небі сяє,
Низько хилять верби віти;
Похожа він самотній,
Світом соняшним облитий.

Ходить він, снуються думи...
Завтра тільки вздрить він милу...
І ламає він зелену
Гілку з дерева похилу.

Листя з гілки обірвавши
І зів'язавши кору з неї,
Він на дереві карбує
Ймення милої своєї.

І з її ім'ям коханим
Він своє спліта й гадає:
«Вже серця злучились наші,
Це ж нехай ім'я з'єднає...»

Штучно вирізав ознаку
Він коханцеві своєму:
«Понесу,—він каже,—милій
Щастя нашого емблему!»

І в пергаминовий клаптик
Деревинку загортає
І, задуманий, додому
Пізнім вечором вертає.

IV.

Сонце тихо погасає,
Осяває півсвітлиці
І запилені по стінах
З фоліянтами полиці.

Час Лавринові надходить,
Скоро вздрить він любі очі
І згадав він карбування
І на його глянуть хоче.

Розгорнув—і скрикнув з дива,
Щастя в б'чач засвітилось:
Те, що вирізав учора,
На пергаміні відбилось.

«Ось де сила та велика!
Ось чим правду і просвіту
Тисячма книжк'ами можна
Розповсюдити по Світу!»

І, повитий пишним с'яйвом
Од великої ідеї,
Ясно-радісний іде він
До коханої своєї.

V.

Серед неба світять зорі;
Хилять низько верби віти,

По садку він з нею ходе
Світом місячним облитий.

І ясніють коси пишні,
Голубії сяють очі,
Прихиляється до його
Стан її тонкий дівочий.

Він до неї каже: «Мила!
Ясно зорі тії сяли,
Та не зорі—твої очі
В душу задум навівали.

Подивись на цю ознаку:
Задум мій справдивсь великий,
Осягнув його—і щастя
Дам усім на вічні віки...»

І її він пригортає
І цілує в губи пишні,
І, цілуючи, шепоче
Думи їй свої величні.

А вона очима сяє
І говорить: «Вірю, милий!
Знала я, що в тебе стане
На велике діло сили...»

VI.

І засяло з того часу
Сонце правди і просвіти,
І його ніщо й ніколи
Не здолає погасити.

Інший, німець геніяльний,
Далі ще повів те діло,—

Перед силою цією
Все вже голову схилило:

Не Ваал бо, не Мамона
Батьком сталися тій силі,
А її кохання щире,
Поцілунки породили.

І як на Світі довічно
Пануватиме кохання,
Так довічно буде й книга
Нам нести науки сяння.

БЕАТРИЧЕ ЧЕНЧІ.

Поема.

(Трохимові Зіньківському)

В Італійській землі пишній Ченчіїв рід
Гучно вславився здавна за всіх—
Не до правди палким закоханням своїм,
Не величністю вчинків своїх,
Не в боях за свій край проти інших країн,
Але кривдами скрізь здавна вславився він.

Де злочинство гидке—Ченчі діло було,
Але злото в маґнатських руках
Так робило тоді, що й святому судді
Промінь правди згасав у очах.
Та останній, що був в роді довгому їх,
Переважив один він злочинствами всіх.

Мов з'єднались усі, що на предках були,
Найгидчіші гріхи в одному:
Він людей убивав, на шляху грабував
І підпал не гидкий був йому;

І здавалось, немов і найгіршеє зло
Задля його добром найлюбішим було.

В яму він положив першу жінку свою,
Другій,—тільки від шлюбу узяв,—
«Тепер знатимеш ти, що за чорта піти
Було б ліпше тобі!»—він сказав.
Він замучив уже двох найстарших синів,
А живих іще двох не жалівши гнітив.

Але в Ченчі була ще й єдина дочка,
Беатріче—так звали її.
Хоч дівчат молодих, як зоря чепурних,
Є багато в тій пишній землі,
Та відколи в снігах Альпи гордо стоять,—
Їм такої краси не доводилось знать.

Пишні кучері вниз їй спадали на стан,
Округ білого личка вились;
Очі сяли ясні; неземні-чарівні
З їх любови проміння лились:
Але чиста душа, що світилася в їх
Ще чистіша була від очей осяйних.

Гей, що батькові та неземна чистота?
Із дурниць він сміється таких!
У палаці щодня в його бенькет-гульня
І обійми коханок палких.
Хай знущання терпить і німує дочка!
Хто б озваться посмів—тому кара тяжка.

Так росла сирота серед горя та мук...
Їй шістнадцята встала весна,
І тоді серед тих сумувань тяжких
Їй зірничка блиснула одна.
Та надія-зоря—то кохання було,
Що до Гвідо тихцем у душі розвіло.

Ой, не раз те було, що в зеленім садку,
Де схилявся до квіточки квіт,
Під гіллястим дубком було любо їм двом
Забувати людей і весь світ.
Шепотіли уста там блаженні слова,
Туманіла обом од цих слів голова.

А було і таке, що до Гвідо свого
Припадала безщасна в сльозах
І казала вона, яка мука страшна
Їй судилась в дівочих літах.
«Ой надіє моя і кохання моє!
Не віддасть він мене, моє серце уб'є!»

— «Ні, не буде сього! Утікаймо відсіль!
Полинімо, кохана, мерщій!
Все сприяє ще нам... Він не знайде нас там,
У далекій країні чужій...»
«На край Світу піду я з коханим моїм,
На край Світу й за Світ,—аби вдвох тільки з їм!»

Так змовлялись вони серед тиші вночі,
Заховавшись під дубом ряним.
— «Жди ж, кохана, мене, як три дні помине,
Як обгорне ніч третяя Рим...»
І весела вона до палацу пішла,
У оселю страшну лиходійства та зла.

II.

Вечір. Пишний палац осяває огнем,
Гучно чути веселі вівати.
То граф Ченчі своїх тих магнатів бучних
Запрохав на бенкет погуляти.
В пишних шатах усі, сяють золотом, сріблом,
Посідали вони за розкішним столом.

Бенькетують усі у палаці тому,
Бенькетують, не маючи лиха;
П'ють маґнати вино, веселить їх воно,
Ясно сяє їм в очах утіха:
Хоч добуто воно рабуванням гидким,
Але з того воно їм не стало гірким.

Але в залі нема Беатріче ніде,
І вона там гостей не вітає:
Зачинившись сама, в своїй хаті вона,
Поки бучі кінець, дожидає.
Жде, а з залі їй чуть крики тостів гучних
І як кубки бряжчать, озивається сміх.

Невеличкий покій... Стіл та ліжко... і сад
Зазирає в віконце крізь ґрати...
І портрет дорогий, спомин вічно-святий:
То бездольна, замучена мати.
Тихо саяво мигтить і Того обгорта,
Що, розп'ятий за Світ, похилився з хреста.

Беатріче тремтить... О, не вперве уже
Так од батька вона утікає...
Його погляд чудний... і чудний, і гидкий...
Поцілунки—все страхом проймає...
І сьогодні її у ту залу притяг,—
Знову так він дививсь... цілував при гостях...

І вона утекла. Вона жде і тремтить.
Але чує—бенькет утихає,
Уже гості ідуть... Ось ходи вже не чуть,—
Страх із серця потроху зникає..
І схилилась вона перед богом тоді,
І молитву уста шепотіли бліді.

Але чуть—хтось іде. Увіходить слуга:
В залу батько ізнов її кличе,

Зараз, швидше велів... Затремтіла без слів
І турботна іде Беатріче.

Ченчі сам, без гостей, за бенькетним столом,
Повним кубків, пляшок з недопитим вином.

«Ти тремтиш? а чого? Що там сталось тобі?—

Він глузливо питає дівчину:

От, дурниця яка! Батько—я, ти—дочка:

Ну, і хочу побачить дитину!..»

І злий усміх тоді йому враз на губах

Перебіг і сховавсь, навіваючи страх.

Беатріче стоїть... Ледве може казати—

— «Чого ж, тату, вам треба?»—питає.

«Чого, дочко моя? Врода пишна твоя

Вже давно моє тіло проймає:

Вп'єшся, дочко, цю ніч ти коханням палким

І я буду тепер сам коханим твоїм».

Вона чула те все. Холод серце проняв,

Затремтіла зо страху і муки,

Згас у очах їй світ; мов підрізаний квіт

Похилилась, ламаючи руки...

Похилилась вона і з благанням страшним

Впала бідна тоді перед батьком своїм:

«О, мій батьку!... Ні, ні!.. Вбий ти краще мене,
Аніж так мене тяжко зганьбити!

О, хоч раз пожалій, я благаю, і вбий!

Краще буде в землі мені тліти,

Ніж такую ганьбу зазначати тяжку!..

Пожалій же хоч с и м неповинну дочку!»

Сміючися дочці відмовля кардинал:

«Я сказав, то інакше не буде!

Не марнуймо ж ми слів»...—І її він хотів
Пригорнути до себе на груди.
Ще хвилинка одна... його погляд горить...
Але вирвалася з рук Беатріче в ту мить.

Заблищала тоді в óчах сила гнівна,
Вся душа їй огнем запалала,
І у батька кинждал, що носив кардинал,
Вона з поясу миттю зірвала.

— «Батьку! геть оступись! Не торкайся до дочки,
Бо не вдержу тоді я своєї руки!

Думав ти, що нема вже рятунку мені?
Ні, ще єсть оборона остання:
Геть, не важся іти! Як насмілишся ти,—
Я з життям не злякаюсь прощання.
Смерть мені не страшна! Краще вмру отут я,
Аніж скарб мій один—честь загине моя!

Честь зганьбить я не дам!..»—Зупинилась вона,
У руці загартовану зброю
Вона міцно держить, щоб у серце встромить
І знущатись не дати над собою.
Немов гострі мечі сяють очі ясні,
Пишно впали на стан її коси рясні.

«Га-га-га!—розкотивсь тоді регіт гучний:
Чим, дурна, ти схотіла лякати!
Чи тобі ж себе вбить? Так ще хочеш ти жити!
Краще будеш мене ти кохати!..
Не борись, бо зломлю і візьму тебе я!
Від сьогодні, кажу, ти—коханка моя!»

Але ще у душі їй надія була:
Її Гвідо в садку дожидає,—

Може він боронить... Вона з залі біжить,
Ченчі поки її не спиняє.

Усміхнувся і сказав: «Не втечеш ти, дурна!..
Але ж кат його й зна, яка гарна вона!..»

III.

У безмірному блакитті,
В недосяжній далині,
Тихим сяйвом оповиті,
Зорі світяться ясні.

Місяць плавле, озирає
Землю стомленую сном,
І від краю та й до краю
Сипле він по їй сріблом.

Змовкли вулиці широкі,
Сплять будинки і хати
На церквах струнких високі
Злотом світяться хрести.

Рим заснув... Затихло всюди,
Тільки в тих рясних садках
Вітерець дихання збуде
Й задрімає у квітках.

І на квіти місяць світе,
Промінь їх цілує там...
А дерева, сном повиті,
Похилилися гіллям

І, поникнувши, ховали
Вбранням темним і густим
Тих обох, що там стояли,
Смутком змучені тяжким.

Беатріче була там і Гвідо її...

«Мій коханий, рятуй, бо я гину!

Вирви з пекла, з тюрми і з собою візьми!..

Зараз! Швидше!.. Тут будь хоч хвилину

Вже не можу я більш... Тут безмірнеє зло

Вже собою усе навкруги повило»...

— «Що зробилось? скажи!»—«Ні, коханий, того

В мене сили немає сказати,

Але краще в труні лягти зараз мені,

Аніж гіршого тут дождати!

Ні хвилини не гай!.. Тут нелюдське, страшне!..

Швидше, серце, відсіля!.. О, рятуй же мене!»..

— «Я по тебе прийшов... Я тебе на руках

Занесу відсіля із неволі.

Ти—кохана моя, і рука нічия

Тебе в мене не вирве ніколи...»

— «Так її вирву—я!»—хтось тут гримнув над їм.

Озирались: вони—перед Ченчі самим.

— «Забирайте обох і за мною тягніть!»—

В Гвідо шабля в руках задзвеніла,

Але встигла в ту мить його челядь звалить,

Бо іззаду його обступила.

— «Гей, міцніше держіть! Хай не топче садків!»—

І сам Ченчі тоді Беатріче вхопив.

І у батька в руках уже б'ється вона—

Він несе, вона вирватись хоче...

— «Не втечеш! ти моя! Чи на те ж тебе я

Назорив з сим дурним серед ночі,

Щоб ізнову пустить?..»—І зомлілу її

За собою потяг у палаци свої.

Ледве Гвідо відбивсь,—Беатріче нема,

Знов у ката в неволі... А в його

Нема сили тії, щоб одняти її,
І на поміч немає нікого...
Що робить йому? що?.. А її волочуть
І до льоху велить її Ченчі замкнуть.

IV.

Після ночі ізнов сонце ясно зійшло
І пливе воно знову горою,
Та не радість воно у той день принесло
На засмучену землю з собою:
Ченчі в замок дочку Беатріче замкнув,—
Гвідо зблід, як ту вість про кохану почув.

«Поки батько живий, можновладний харциз,
Дурно б я і змагавсь проти його...
Та ні муки її, ні гірких її сліз
Не простю тобі, лютий, нічого!
Моя помста тобі уже кару несе,
Я віддячу тобі за дочку і за все!»

І надії оці він голубить страшні
І людей на помогу шукає...
Ось тим часом ішли і проходили дні,
Ось і тиждень спокійно минає,
Та як промінь вгорі з неба в восьме засяв,—
Ченчі з ліжка свого уже більше не встав.

Зворухнувся увесь Рим: Ченчі вбито! І скрізь
Стоголосная вість пролетіла.
А ще й інші слідком десь за нею взялись:
Беатріче то батька убила!
Наче вбила його і учинком своїм
За всі муки і гніт так помстилась над їм.

Ой, не дурно ж отой поговір полетів:
Беатріче замкнули в неволю,
З нею мачуху теж узяли і братів,—
Всі зустріли однакову долю...
Беатріче в тюрмі все життя прожила,
Тепер в іншу тюрму, ще страшнішу, ввійшла...

V.

Знову місячна ніч понад Римом лягла,
Накриття своє кинула всюди
І привабливим сном вона все повила—
І заснула земля і всі люди.
Усе місто навкруг обнімає впокій,
Тільки місяць згори позирає ясний.

Та не всім упокій!.. Ні впокою, ні сна
Беатріче безщасна не знає
Не одну уже ніч: у темниці вона...
Мука серце її розриває...
Два ступні та і мур... Тиша... Ніч налягла
І вона тут сама, жертва кривди та зла!..

Темно, сумно тут скрізь... А за муром товстим
Місяць сяє в блакитнім просторі
На всю землю, на Рим... І ізнову над тим,
Над садком миготять тепер зорі...
І згадавсь їй садок, і згадався їй він,
З ким щасливих вона зазнавала хвилин.

Ох, навіщо ж саму він покинув її,
Той, кого вона так покохала,
Кому все віддала: душу й серце свої
І вірніше над кого не знала?
Нащо кинув її у великій журбі,
Безпорадну, в тюрмі і в невітській ганьбі?

Але ні! Нащо ж так нарікає вона?
Він не винний, він певне не знає...
Нащо робиться так,—тільки бог про те зна!
Защо доля так тяжко карає...
Але ж, боже святий! Де ж рятунок їй, де?
Хто pomoже їй тут і чому він не йде?

Ох, як тяжко вмирать!.. Умирать без вини,
Під ганьбою злочинства гидкого!..
Дні зійшли молоді, не дали їй вони,
Не дали вони щастя нічого!..
Вік у неї минув без утіх, без пуття:
Вона хоче ще жить, хоче знати життя!

Вона хоче ще жить, оправдиться здола:
«Не злякавшись, до суду я стану,
Розкажу я усе—як робила й жила,
Усю правду, щоб зняти догану.
Судді ж мають серця,—тільки знать треба їм...
І вернусь до життя я з коханим моїм...»

Від солодких думок серце знов ожива,
Заколисують душу надії,
І схиляється вже на спокій голова,
Сон ласкаво склепляє їй вії...
І жахнулася враз, як замок забряжчав!..
Вже світає... Прийшли... Суд по неї прислав...

VI.

Хмурна́ заля. У їй за столами сидить
Суддів ряд,—вони мусять судити.
Беатріче ввійшла... І хто б міг у ту мить
Її погляд, обличчя уздріти,
То побачив би він, що і тяжко смутна
Світом правди ясним сяла в час той вона.

Якби в неї в душі по обличчю хто вмів
З отих суддів всю правду читати,
То запевне уже він тоді б зрозумів,
Який присуд він міг їй сказати.
Та читати в серцях з їх ніхто б не спроміг:
Беатріче була перед суддів сліпих.

Суд почався. Вона вбила батька і тим
Людські й божі закони стоптала,
І відколи став Світ, ще злочинством таким
Воля божа людей не карала.
Що? невинна вона? Так дізнаємось ми!..
Сій запеклій душі було мало тюрми!

Хай наближиться кат! Пом'янувши Христа,
Хай во славу престолу святого
Він мордує її, поки грішні уста
Скажуть все, не сховавши нічого!
Во ім'я твоє, Той, що за нас розп'яли,
Хай наблизиться кат!..—І її узяли...

Ще хвилинка—і ось... Але боже мій, ні,
Розказати нема в мене сили
Про ті муки тяжкі, про ті муки страшні,
Що в ім'я Твоє люди робили!
І коли буде суд і простиш ти усім,
То сього не простиш, не забудеш ти їм!

І не день, і не два тая мука тяглась,
Та їй сили вона не зламала:
Як ламались кістки, кров червона лилась,—
«Я невинна»,—безщасна казала..
І не знала вона, що і мати й брати,
Винуватять її, мук не змігши знести...

Що ж намістник Христів непогрішний? Він зна
 (Хто ж бо в Римі того ще не знає?)
 Як їй жити було, що невинна вона,—
 Та... убогих він родичів має:
 Треба грошей йому,—не собі, але їм,—
 А багатством пишавсь Ченчі здавна своїм.

І судити її він скоріше велить...
 Знов безщасну взялись катувати:
 Їй однак умирать! Що та смерть?—одна мить!
 Але може рідню врятувати:
 Хай на себе бере! Бог там зна, хто зробив,—
 Але мачуху тим зарятує й братів.

І вона узяла... Перед суддів уп'ять
 І вона, і брати її й мати...
 Беатріче встає... Присуд будуть читать,
 Але хоче вона ще сказати...
 Ледве тіло її, з мук розбите, стоїть,
 Але в очах ще їй тихий промінь горить.

«Знаю присуд я ваш,—промовляє вона,—
 І той присуд мене не лякає:
 Перемучилась я... така мука страшна...
 Ні, душа вже спокою бажає...
 Так, я знаю, що вмру, і прохати у вас
 Я не буду життя у останній сей час.

Батька вбила свого,—так сказала я вам...
 Нехай буде вже так, як сказала...
 І життя я своє без вагання віддам,
 Аби других я тим рятувала.
 І коли треба жертв, то одна буде хай:
 Тіло кволе візьміть,—воно змучене вкрай!

Та де ж правда й любов, той Христів заповіт?
Ось, у вас він тепер під ногами,
Престіл правди святий вже розбитий лежить,
Святокрадців розбитий руками!
Ви розбили його! Бо розпуста і зло
Оборону у вас і притулок знайшло.

Так! не правду душі і не чистість її
Ви, святії отці, боронили:
Знали батька мого, знали муки мої,—
Оступитися ви не схотіли.
А тепер ви, ваш суд мені смерть присудив!..»
— «Цить! мовчи!»—трибунал як один загремів.

— «Геть її! і нехай не сквернить до кінця
Нечестивий язик і поганий
Повелення благі пресвятого отця
І наш присуд, од бога зісланий:
Виправляє вона тут злочинство своє
І до його хулу на Христа додає!»

І святий трибунал розлютований встав:
— «Мусить смерть сих злочинців скарати!
Вмерти мусять усі,—присуд він прочитав,—
Беатріче, брати її й мати!»
Світ їй в очах погас перед присудом тим:
Яка зрада страшна!... Смерть усім!... смерть усім!..

VIII.

І день смертний прийшов. Вже народ хвилювався
Круг помосту страшного для страти,
І з сокирою кат у руках дожидався
Тих, що мусить на смерть покарати.
Хвилювався народ, Беатріче жалів,
Але встать силоміць він за неї не смів.

6256
І народ дожидався, дожидався і боявся...
А над людьми тією добою
Небосхил півдньовий нерухомо схилявся,
І пливло ясне сонце горою,
І проміння палке обливало усіх...
І відразу народ сколихнувся і затих.

Озирались усі: вони йдуть уже, йдуть,
Ті, кого боячись дожидали,
Серед стовпищ людських передсмертнюю путь
До помосту вони проходили
І нарешті народ тую матір, братів
І безщасну саму Беатріче уздрів.

Вона йшла. І були надзвичайно ясні,
Надзвичайно спокійні їй очі:
А ні страх, ні журба, ні вагання смутні
Не тьмарили їй погляд дівочий.
І хоч з мук у тюрмі помарнів її вид
І рум'янець уже на щоках їй поблід,

Хоч, здавалось, вона ледве-ледве могла
Порушатись,—так змучилось тіло,—
Але чиста душа іще дужа була,
Тяжке лихо її не здоліло.
Про що дума вона? Чим в останню сю мить
Її думка живе, її серце болить?

Чи про те, як вночі Гвідо, плачучи, впав
Її до ніг у тюремній кімнаті
І як мовчки він їй кайдани цілував
І не змігши нічого сказати,
Втік ридаючи він без прощання, без слів
І востаннє її бідне серце розбив?

Чи про те, як в тюрмі її коси рясні
Кат сьогодні відрізав для страти,
Щоб, як схилиться там, на колоді страшній
Було легше сокирі рубати?
А чи інше життя в сю останню мить,
Те, небесне життя, перед нею стоїть?

891.79
T. 85

Не вгадає ніхто і ніхто не дізна,
Але повна спокою святого,
Як той дух неземний,—безтурботно-ясна
Наближалась до краю страшного.
Вона йшла, і народ на бік геть розступавсь
І дививсь, і жалів, і кінця дожидався.

Ось нарешті й поміст. Навпроти двох святих, ¹⁾
Що Христову любов возвіщали,
І, закрившись Христом, що послав до нас їх,
Тут на страту поміст збудували;
Перед тих, що життя віддали за любов,
Зараз литимуть тут неповинну кров.

Перед божим хрестом вона впала... В ту мить
Поедналися з богом душею...
Далі—кат дожида, на помості стоїть,—
Він приніс розставання з землею.
Перший брат їх іде... Далі мати пішла...
І червона кров той поміст залила.

Не убили вони: почалися тяжкі,
Невимовні, несвітські муки:
Кліщі тіло їм рвуть, їм ламають кістки
Та рубають і ноги, і руки—
Все, що вигадать міг суд і люті кати,
Все безщасним тоді довелося знести.

1) Петра й Павла статуїв.

І в народі тоді скрик навкруг розкотивсь:
Вже наругу терпіти несила...
І відразу народ сколихнувся, розступивсь:
Купа верхівнів юрму розбила—
Гвідо з їми летить... Ще хвилинка одна—
Він одніме її, буде жити вона!

Ще хвилинка одна... Але вже не стає
Їм боротися з дужчими сили;
Ще змагається він і на варту ще б'є,
Та його від помосту відбили:
Свою жертву в руках держать міцно кати
І з помосту її вже несила звести.

Беатріче зійшла... Нахилилась вона,
До колоди, безщасна, припала...
Поминула хвилинка безкрая, страшна—
І сокира підводиться стала...
І ударила вниз!.. Люд навкруг застогнав:
Мертву голову кат над помостом підняв...

Е п і л о г.

Минули не роки—сторіччя великі,
У ямі заснули на вічній віки
Старі покоління; скрізь Світ одмінювався,
І там, де високий престіл підіймався
Всеволодному папі,—там тільки руїни.
Минули країні тяжкії години,
Минула безславна кормига чужая,
Прокинулась воля: весна молода
Неначе дихнула—великеє свято!..
Минуло багато, забулось багато!..

Її ж не забуто: сльозами, буває,
Народ і тепер Беатріче згадає,
І часом розкаже з докором про того,
Що сили умерти не стало у його,
Щоб визволить тим неповинную милу.
Нудьга задавила ту душу безсилу,
Сумління загризло—людей він покинув,
Утік він од Світу, і слід його згинув...
Дівчино безщасна, безумства сліпого
Невинная жертво! Свого молодого
Тобі не судилося віку дожити,
Але й після смерти ти будеш світити
Своєї душі молодою красою!
І я теж заплакав не раз над тобою,
Не раз мені в серці жалі прокидались
І сльози піснями з душі виливались...
Прости! Не здолав я твій образ коханий
В красі у тих співах одбити бажаній!
Що міг—на могилу тобі я складаю
І з краю твого я до рідного краю
Твій образ тепер переносью піснями:
Нехай на Україні вітає між нами!

ГАЛІМА.

1.

Могутній баша на галеру вступив,—
 Надходить кривавеє діло:
 Із Дикого Поля, з широких степів
 Знов хижеє птаство злетіло:
 По Чорному Морю гуляють чайки,
 На місто турецьке пливуть козаки.

2.

Дать добрую одсіч баша їм хотів—
 З їм військо й гремучі гармати—
 Хай джаври невірні пророчих синів
 Не сміють ізнов турбувати!
 Од пишних галер вже хвилює вода,—
 Розкішний харем свій баша покида.

3.

В харемі вродливих він кинув жінок—
 Квітки з опівденного краю—
 І квітку найкращу з тих пишних квіток,
 Вродливу, мов гурія з раю,
 Галіму покинув, милішу за всіх,
 Життя його щастя, утіху з утіх.

4.

З далекого краю її він узяв,
 З тієї ж степової країни,
 За пишную вроду над всіх покохав
 Дочку карооку Вкраїни;
 Розкошами, щастям її він повив,—
 Не згадує більш вона рідних степів.

5.

В харемі Галіма зосталась. Вона
 З походу башу виглядає,
 Без милого трошки неначе сумна
 У пишнім садку походжає.
 Там б'ють водограї, там пахнуть квітки,
 Про щастя й кохання співають пташки.

6.

І день так, і другий, і третій мина—
 Докучило їй дождидання!
 Четвертий—і чує з садочку вона
 Звितяжськеє з бою вертання.
 За листя сховавшись, вона одного
 Очима шукає коханця свого.

7.

Ось іде коханий, конем виграва—
 А що ж то везуть коло його?
 На ратищі мертва стремить голова,
 Здобуток од бою страшного.
 Отаман козацький колись її мав,
 І в його баша її сам одрубав.

8.

Звितяжства ознаку, здобутка того,
 На славу пророчої сили,

Велить він поставить край двору свого,
Щоб люди усі зрозуміли,
Що вміє він тяжко карать ворогів,—
І в двір переможець-баша уступив.

9.

Галіма ж дивилась... І очі її
Так страшно, так дико гляділи,
Немов би останні хвилини свої
У тій голові вони вздріли.
Пізнала, пізнала безщасна в ту мить,
Чия голова там ганебно стремить!

10.

Пізнала того, за ким сльози лились,
Кого в ріднім країю кохала,
Пізнала ті очі, уста, що колись
Так палко вона цілувала!
Погасли ті очі, склепились уста,
І кров на чолі запеклася густа.

11.

Пізнала уже і тепер вона зна,
Кого на розкоші зміняла,
І все, що забула, згадала вона,
І рідну країну згадала,
І віру Христову, і батька свого...
І серце змістить не здолало всього.

12.

Скрик дикий, страшний розітнувся і затих,
І збіглись на скрик із світлиці—
Знайшли вони скоро в трояндах густих,
Галіму знайшли слугівниці:
В садку, де співали про щастя пташки,
Над мертвою тихо схилялись квітки...

НЕ СУМУЙТЕ.

Низько, низько похилилась
Наша рідна хата:
Не єдна любов до краю
Більше з братом брата;
Там, де кров лилась річками
За свою країну,
Там недбалість і байдужість
Бачимо єдину.

Але ж не сумуйте! Не скрізь ще руїна:
Високі душею єсть люди,
І в серці в людей тих живе Україна
І жити повік вона буде!..

Низько, низько похилилась
Наша рідна хата:
Не єднає праця спільна
Більше з братом брата;
Там де сила процвітала,
Сяла де просвіта,
Там тепер країна млява,
В темряву повита.

Але ж не сумуйте! Ми будемо жити,
Ще темрява нас не здоліла:
Єсть руки невтомні, що вміють робити,
Жива ще вкраїнська сила!

Низько, низько похилилась
Наша рідна хата,
І не скоро ще в їй знову
Брат пізнає брата.
Невелика наша праця,
Невелика сила,—
Довго ждатиме ще сонця
Україна мила.

Але ж не сумуйте! Не згине та праця
І виведе нас із неволі,
Того ж, хто тій праці міг щиро віддаться,
У нас не забудуть ніколи!

ВЕСНЯНКА.

Бурхлива річка
Вже кригу ламає;
Весела веснянка
Далеко лунає.

Сніги розтопились,
Злилися струмками;
Земля молодіє
І вкрилась квітками.

З чужої чужини,
З далекого краю
Пташки пролетіли
До рідного гаю.

Гаї всі і луки
Піснями озвались;
Веселі проміння
З небес засміялись.

Весна молодая
Цвіте і пишає
І дужую силу
У душу вливає.

ТРОЯНДА.

Мамусю, голубко! сьогодні
Я вранці ходила в садок—
Такого багато росте там
Рожевих та синіх квіток.
Найкраща троянда. Та тільки
Я руки сколола свої,
Аж кров потекла по їх,—поки
Зірвала з стеблини її.
А краще коли б та троянда
Без гострих шпичок тих була,
Щоб дівчина кожна зірвати
Не колючи руки, могла...

— Ой, доню! все гарне на світі
Дається не дурно людям:
Щоб щастя придбать, працювати
Всім тяжко доводиться нам.
Без праці й труднацій на світі
Не можна нічого придбать
І навіть, щоб квітку зірвати,
Доводиться шпички зазнать.
Та пальчики хворі забудь ти
І знай, голуб'ятко моє:
Що важче здобуть, те любіше
Тоді, як здобудеш, стає.

З ПІСЕНЬ ПРО РІДНИЙ КРАЙ

І. П л а ч.

1.

Так тяжко я плакав. Так гірко було
Дивитись на рідну країну!
Казали, що все, що робилось, вело
Її до страшного загину.

Казали навкруг, що нема воріття
З пекельного шляху до страти,
Що змоги немає надати життя
Тому, що повинно вмирати. ~~Я~~
Я бачив: на поле чужес ішли,
Покинувши власну ниву,
А ті, що zostались, ті ледве тягли
Невдалу роботу ліниву.
І хоч тому віри не міг я понять
Ніколи іще й на хвилину,
Хоч тільки я дома і міг працювать
На власну рідну країну,—
Але ж все те мук завдавало таких,
Так тяжко, так люто гнітило,
Що сльози пекучі спинить я не міг
І дух мій подужало—тіло.
Так гірко я плакав! Так сльози пекли,
Але ж не давали поради,
І дні безпросвітні страшні ішли,
Тяглись без пособи й відради...

2.

І потім ще інші наблизились дні—
Як міг я їх всі перебути!—
Ні відкіль було у той час вже мені
Ні слова, ні згуку не чути.
Здавалось, під гнітом умерло в той час
Усе, що змагалось жити;
Здавалось, останній вже промінь погас
І сонце не буде світити.
А вся ця країна, здавалось, тоді
Була однією труною
І в їй самі трупи лежали бліді
З прокльону печаттю страшною.
І постать якась на країну зійшла—
Не міг я їй краю уздріти:

Така велетенська без міри була,—
Щоб віко в труні зачинити.
І смерть то була! Вона руку свою
Зняла над труною... і впала
Ніч темна відразу на душу мою,
Все зникло—душа умирала...

3.

Та вмерти вона не могла, бо була
В їй іскра живої надії:
Ніколи погаснуть вона не могла,
Дарма їй примари страшні!
Та іскра в душі запалала уп'ять—
Воскресла пригнічена сила,
І мука страшна, що судилось зазнать,
Ще більше ту силу зміцнила.
Я більше не плачу, хоч бачу ізнов
Все те ж я у рідному краю,
І ту, що є в серці до його, любов
Не слізьми уже виливаю.
Я плакати не можу, як все навкруги
Так гірко, так тяжко ридає,
Коли без жалю нищать нас вороги
І гніт нас важкий убиває.
Я плакати не смію, хоч серце й болить...
О, краю коханий єдиний!
Прости мені сльози... Не плакати—робить
Нам треба в такій години!

II. Як все відмінилось

Як страшно, мій краю коханий,
Ти всюди тепер одмінився!
Все в тебе дізнало догани,
Чим перш ти пишавсь і хвалився.

Народ, що не знав на цім світі
Над волю дорогше нічого,
Навчивсь своєю шию хилити,
І зникла вся гордість у його.

Він рідную мову—перлину
У мовах слов'янського світу—
Міня на чужу москвіщину,
І кида, як драную свиту.

І п'яную бійку з гульнею
Побачиш тепер ти єдину
Замісто борні за ідею—
За віру, за рідну країну.

Але ж те найважче, мій краю,
Гнітить наболілії груди,
Що де не погляну—стріваю
Безкарнеє зрадництво всюди.

О рідна країно! я знаю,
Як тяжко було тобі жити,
Як часто від краю й до краю
Свої ж тебе нищили діти.

І досі болять оті рани,
І досі ярмо ще зосталось!..
Але ж, о мій краю коханий,
Того не бувало, що сталось:

Зробилась звичайною зрада,
І зрадник усюди гуляє,
І зрадника чесна громада,
Як чесного наче, вітає!..

* * *

Відмови ти в мене шукала
На те, з чого серце боліло:
Навіщо цю прагнущу душу
У кволеє вложено тіло?

Мене ти питала... Безсилий
Не міг я сказати нічого:
Я сам не знаходив одмови,
Сам гинув з питання страшного.

Тепер ти знайшла її. Більше
Не будеш у мене питати.
А я... Я й тепер би нічого
Не міг на питання сказати...

НАЙБІЛЬШЕ ГОРЕ.

На світі горя зазнати в житті довелося чимало:
Краялось змучене серце, душа із нудьги розривалась,
Більшого ж горя не знав я, відколи живу, і не знаю,
Як почувати у себе в душі неземні поривання,
Не розумівши навіщо душа й поривання у мене...

1891.

ВАГАННЯ.

I.

Серце моє защеміло у грудях і болем солодким
Знову його обнімає: співають мені хочеться й плакати...
Тільки тепер я не знаю, про віщо мені вже співати,
Плакати не знаю по ко́му й по чому мені...

II.

Чує прибитеє серце в собі іще силу живущу:
Знаю,—воно не умерло іще і вмирати не хоче;
Знаю, що радощів знову та щастя воно забажає,
Буде шукати і зна́йде, і знов його щастя одуре
Й знову кривавими слізьми заплаче поранене серце...

III.

Долею я керувати хотів і собі своє щастя
Сам збудувати змагався. Усе те химери були:
Всі поривання розбились, і тяжко вразилося серце.
Що ж, чи не краще так буде, коли своїй долі віддамсь?
Хай вона робе зо мною, що хоче і що вона знає,—
Щастя тоді чи не більше в житті я своєму знайду.

IV.

Як то? віддамсь я чомусь? силі якійсь невідомій?
Я, той, що розумом зор, далеких Світів досягає,

Хто перводжерело знать над силами сили змагався?
Мушу я силі сліпій скоритись, як раб той? Ніколи!

БЛАГАННЯ.

I.

Батьку богам і вмирущим, егідодержавний Кроніде!
Можеш ти рухом єдиним із неба громи посилати,
Чистим огнем своїм можеш ти землю нечисту
спалити,—

В серце до мене пошли ти вогонь свій небесний,
Кроніде,
Хай почування нечисті і ниці всі спалить доценту,
Щоб тільки думи високі, величні самі почування
Серцем моїм володіли, до вчинків високих ведучи.

II.

Гео, праматере людська! сила твоя незліченна!
З тихим благанням до тебе нахиляюсь покірно:
Дай хоч частину тієї сили, що маєш сама ти,—
Зможу тоді я бороться, встояти зможу у бої.

III.

Горда й поважна богине! Боже ясний срібнолукий!
Розумом діва могутня! Співом могутніший боже!
Змалку служив я обом вам,—щиро благаю пособи:
Розуму дайте ясного, слово співоче крилате,
Щоб моя пісня впевняла, щоб досягала і в серце!

IV.

Люба ласкава богине, з олімпських мені наймиліша!
Мати коханню та вроді! тобою все сталося в Світі.
Знов я до тебе вернувся і знов я, схилившись, благаю:
Сяйвом уроди, коханням ти дай мені впиться до-
схóчу,

Дай мені бачить щочасно в житті твоє любе обличчя,
Щоб завсігди я міг вірить, що ти ще жива і ніколи
Нам не покинеш сприяти, вмирущих людей не покинеш!

СМЕРТЬ.

I.

Я думав сьогодні про смерть
І смерть не здавалась страшна:
Байдуже, чи довго ще ждять,
Чи скоро вже прийде вона.

Байдуже! колись я боявсь
Всього не узяти в життя
І в темряву втопнуть страшну,
Відкіль вже нема воріття.

Було... А сьогодні дарма,
І смерть не лякає мене:
Чим кращий од темряви світ,
Од ночі це сонце ясне?

II.

Смерть!.. Яке слово страшне!
Серце вмирає від його!..
Чом же страшніша ця смерть
Нам од життя навісного?

Тим, що не знаєм її,
Що вона й нащо на Світі?
Так! А ми знаєм життя—
Що воно й нащо нам жити;?

III.

Краще життя оце? Краще
Сльози і кров і кайдани?
Краще всі кривди, дуріння,
Посміх, щочасні догани?

Краще сьогодні, що вчора,
Бачить і більше не ждати?
Все це терпіти і навіть
Нащо усе те—не знати?

Краще вже смерть! Бо принаймні
Взнаю таємницю в смерті:
Знаю життя, а не знаю,
Що таке значить—умерти.

* * *

Ти кажеш: заспівай.. Я радий заспівати,
Та голосу нема:
Давно його змогла у мене вже відняти
Життя мого тюрма.

Ти кажеш: заспівай!.. Колись мені співалось
І дужий був мій спів,—
Тепер, хоч сліз в душі багато назбиралось,
Та не знайду я слів.

Святії почуття, що серце ісповняють,
В блідих словах
Не можу вилить я, і співи умирають
У мене на устах.

Ти кажеш: заспівай!.. Не можу я співати,
Мовчу, бо я не звук,

Щоб святощі душі мав тяжко образати
Несамовитий крик.

НА ДОБРА-НІЧ!

Добра ніч натомленим усім!
Тихим сном спочинуть хай таким,
Щоб забути втому і турботу!
Хто свій піт щодня на праці лив,
Хто не мав ясных за нею днів—
Хай вві сні забуде про роботу!

Хто важке на плечах горе ніс,
Хто із мук стомився та із сліз,—
Щастя хай тому ясне присниться!
Зійде хай спокій з небес на всіх,
Щоб вві сні набратись сил нових
І в борні із лихом не хилиться!

СІМ'Я.

Кажуть: ти маєш дітей багатенько,
Бідная ненько,—
Чим веселять тебе рідні діти—
Нам розкажи ти!
— Правда, у мене дітей тих чимало
Повиростало,
Тільки ж ті діти не знали про згоду
Мабуть ізроду:
П е р ш и й — він юдиним шляхом ступає,
Всяк його знає,—
Добре ганьби я зазнала від його,
Сина гидкого!

Д р у г и й—тікає робити з чужими
І вкупі з їми
Хоче мене—бо забув, що я мати—
В пута скувати.
Т р е т і й говорить: не варто робити,
Краще спочити!
Та й затина хропака недоріка—
Пухла аж пика!
Любить всю людськість ч е т в е р т и й так дуже,
Рідне ж—байдуже!
Цей промовляє промови гремучі,
Зводить до бучі.
Скоро ті діти докупи зійшлися
Вже й завелися:
Сварка, незгода! Користи ж із того
Маєш—нічого.
Єсть іще, правда, у мене єдина
Щира дитина,—
Він положив би на матір похилу
Всю свою силу,—
Тільки ізв'язано в його на муки
Ноги і руки...
Ось діточки мої! Єсть чим хвалитись—
Слізьми умитись!..

1892.

ХОМА МАКОГІН,

убогий наймит.

Пісня перша.

У неділю святую не сокіл смутний
Гей над морем квилить-проквиляє,—
Ні, то наймит убогий Хома Макогін
На підпитку додому чвалає.

Не додому, бо дому у його нема,
А до панської хати чужої
Він помалу хиляє туди і сюди,
Серце ниє од думи гіркої:

«У людей єсть у кожного хата своя,
Я ж од праці спочину не маю
І притулку ще змалку не маю свого,
А чужії кутки потираю!..

І не шко́да коли б вже його й не було,—
А то ж мали поля із степами,
Мали хату, отари гуляли в степах,
А токи захрясали стогами.

Вольна воля була! Було—батько в свої
Убереться козацької шати,
Зброю возьме ясну, скочить враз на коня
Та й поїде у степ погуляти.

І від його тіка аж у Крим татарва,
Турок море своє замикає,
Обіцяє москаль превеликі скарби,
А що лях,—то від духу вмирає!

Та на лихо, мій батьку, сусід ти пускав—
Вонсаля й Боголюбського пана:

Вигнав з хати тебе Боголюбський, ти вмер,
Я ж працюю до ночі із рана

На тій панській роботі, і той, хто забрав
Мою спадщину всю дорогую—

Боголюбський—ганя на роботу мене,
І я в його тепер наймитую—

В свого ворога!.. Ох!..»—І Хома заридав,
І не маючи йти уже сили,

Він сідає під тином, щоб вилить слізьми
Муки всі, що в душі наболіли.

Довго плакав, а далі так думати став,—

«Та чи має ж той пан таке право,
Щоб і досі у себе держать, як своє,
Те, що в батька загарбав лукаво?

Не безсудна ж земля! Інший час тепер став,—
Порядкують над людьми закони:

Довести своє право я зможу тепер,
Се не те, що в безправні «дні они».

Я до хати піду,—вона буде моя!

К чорту пана!.. Я сам панувати!..»

Тут відразу Хому хтось за комір цуп-хап!

«Га! ти проти панів бунтувати?!

Гей, де соцький! десятники? де ви? беріть
І в'яжіть ви сього розбишаку

Та у волості в «темну» до ранку упхніть

І замкніть його там, як собаку!»—

І десятники з соцьким набігли, беруть

І Хому волочуть, а іззаду

Пан урядник чухрає його нагаєм

Та гука про Сибір та про зраду.

І замкнули його... У темниці Хома

З горя долі в куточку сідає

І, зідхаючи тяжко, дрімать почина,

І вже трохи немов засинає.

Коли чує—плазує по тілові щось...
Так давно вже в сій темній темниці
Без поживи, як мертвії, сохли усі
Швидконогі плескаті блощиці.

Кусонули ураз, і Хома підстрибнув,
І заскимлив, і став себе драти,
Та даремно він чухавсь і долі качавсь,
В стіни бивсь і в залізній ґрати.

Усю шкуру даремно на струп він подрав,
Бо знесилившись врешті до краю,
Він, як труп, непритомний додолу упав
І чи він іще дихав—не знаю...

І як сторож у снідання в темну ввійшов,
То побачив Хому неживого;
Кров ворожа, змішавшись з власною скрізь,
Щось перисте зробила із його...

Сторож повну водянку води ухопив
І, Хому оджививши, з темниці
Зараз випустив геть, на прощання ж додав:
«Тож шануйсь і забудь про дурниці!»

Пісня друга.

Увесь тиждень Хома як прибитий ходив
І не знав, на яку і ступити,
Діло плував і тричі прикажчик його
Намірявся уже попобити.

Перш боявся Хома навіть думать про те,
Защо з'їв духонела такого,
І як згадував кару страшну, виступав
Піт циганський по тілові в його.

Він христився, молився, шукав забуття,
Та забуть не було в його сили,
Він спокуси своєї прогнати не міг,
І думки його знову обсіли.

І як тільки неділя святая прийшла,
То не міг наш Хома дождити:

Скоро всі по обіді лягли спочивать,
Він поплентавсь до рідної хати.

Жив Хома у челядні, за нею ж геть-геть
Боголюбський осівсь на горбочку,
А за їм уже й хата була Хомина
Серед степу, та в вербах, в садочку.

Скоро вийшов з челядні, а тут і палац—
Мури добрі, залізнії ґрати—
На землі Хоминій Боголюбський його
Збудував, щоб відтіль панувати.

Панська челядь сиділа в дворі й за двором,
І Хома наш чогось ізлякався—
Хильці-хильці під тином, а далі упав
І в густім бур'яні заховався.

Бур'яном він поліз і до хати добравсь,
Не пішов у ворота, а ззаду
Через тин у садок,—та пізнати не міг
В сій руїні колишнього саду.

Там, де все по весні цвітом рясно цвіло
І від овощугнулося влітку,—
Там сухії пеньки, а живе, що було,
Скрізь черва одягла в свою сітку.

Дві високі верби, де у місячну ніч
Соловейко співав аж до ранку
І примушував парубка дужче горнуть,
Милувать, цілувати коханку—

Їх немає уже—хтось давно вже зрубав,
А по всій тій леваді й садочку
Видко ратиці скрізь—тут товар спочивав,
Де знаходив собі холодочку.

Але серце ще більш заболіло в Хоми,
Як він глянув на хату: стояла
Вона пустокою зовсім і видко було,
Що вже догляду здавна не знала.

Білі стіни давно вже зробились руді,
Вікна взято; завіса єдина

Навскоси якось двері держала іще,
А покрівля була—як драбина.

І Хома увійти в свою хату не міг,—
Головою припав до одвірку
І... як був, заривав!.. Довго плакав, а там
Увійшов в ті не двері, а дірку.

Увійшов... Де збиралась колись за столом
Вся сім'я, а на неї святії
Сяли зверху ікони—нічого нема:
Без шпарун голі стіни рудії!

Піч розваляно всю, під ногами ямки;
І вже щось поросло по долівці,
І сюди навіть—видко—заходили вже
І корови якісь там, і вівці.

І Хома вгору високо руку ізняв
І згукнув: «Присягаюсь я нині
Поновити це все і всю силу віддати
Моїй любій та рідній хатині!

Присягаюся!..»—голосом скрикнув страшним
І відразу він кинувся з хати,
Але тільки у сіни вступив, довелось
Носом землю йому заорати.

Якийсь цап в холодку мабуть тут спочивав
Та й покинув дарунок цапиний,
А Хома як з розгону ногою вступив,—
Підковзнувся і простягсь на всі сіни.

Руку дуже забив, і коліно щемить,—
І клене він цапину породу,
Нахваляється знищить до решти цапів
За таку з їм кепську пригоду!

Але часу не гає, з сіней вибіга
І цілком несподівано баче—
Чоловік біля хати стоїть у дворі—
Так, як панський би сторож неначе.

Пісня третя.

«А чого ти тут ходиш?»—гукнув він Хомі:—
«Бач, убрався до хати чужої!
Іди ж геть, а то пана покличу піду,
То запевне скуштуєш гіркою!»

Гордо голову вгору Хома тут підвів
І говорить: «Я—пан в сій господі!
Від сьогодні ніхто не уступить сюди,
Тут чужим панувати вже годі!»—

Повернувся і у хату ізнову пішов,
І хоча я сказати таки мушу,
Що турбота його обнімала, та він
Героїчно зміцняв свою душу.

Він до себе казав: «Ось прийшов коли час
За потоптане право обстати,—
І невже ж у сей час я назад поступлюсь,
Утечу я із власної хати?»

Ні, я давнюю міць запорізьку...»—Та тут
Щось одразу в дворі задвигтіло
І у хату вкотилось—побачив Хома—
Товстелезнее щось, як барило.

Ззаду ж люди за їм... І Хома упізнав
Боголюбського панську одежу,
Широченну бороду з-жовта руду
І ходу його зовсім ведмежу.

На обличчю гладкому у його малі
Два очка аж палали зо злости:
Він стисав кулаки і кричав: «Не втечеш!
Сокрушу тобі зуби і кости!»

Як насмілився ти в мою хату ввійти?
Гей, беріть ви сього харцизяку!
Я йому покажу, що ще маю в руках
На таких я путящу ломаку!

Та ломака моя—моє панське берло!
Всі права і закони усякі

Тільки нею пишу я і більше нічим!..

Ну, беріть його, вірні сіпаки!..»

Ізлякався Хома: все, що думав казати,
З голови наче десь полетіло;
Він стояв, як дурний, і трусився увесь,
І потерпло у його все тіло.

Але далі потроху остербувати став:
«Я... їй-бо я нічого!.. Я, пане...

На сю хату мою... право маю... вона...»

— «Ах ти ж падло таке препогане!..»

Розлютований пан закричав на Хому:—
«Ще про право блакати сміє!

Право—те, що я сам забажаю і що

Історичня ломака ся вдіє!

Коли вчора се право живе ще було,
То сьогодні його я вбиваю!

Та і право взагалі я знаю—своє,

А у інших—я права не знаю!»

«Але ж маю папери, документи я!..»

— «Шо ти брешеш?—не маєш нічого!

Гей, сіпаки мої! одніміть ви усе,

Що в кишнях є, може, у його!»

Але бідний Хома у куток аж заліз,

Він трусився, блідий, з переляку

І казав: «Я шаную і щиро—їй-бо!—

Пане, вас і ту вашу ломаку!..

Віри йміть, що не знаю я зовсім, чого

Ви на мене розгнівались дуже,

Бо... я думав—бач, пусткою хата стоїть...

Вам до неї давно вже байдуже...

Добре знаю я те, що я темний мужик

І живу тільки з панської волі,—

Я хотів у сій хаті притулок знайти,

Бунтувати ж не думав ніколи»...

— «Га! не думав ти, хаме! Ми знаємо вас!..

Забирайте!.. Ви всі розбишаки!..»

— І відразу за руки й за плечі Хому
Ухопили тут панські сіпаки...

Пісня четверта.

Тут ми оповідь мусим одразу порвать,
Щоб іще й Вонсалья ізгадати.
Колись пишно і гучно жив пан той Вонсаль,
Все бенкети щодня та вивати:

Жити з чого було, та і сам він любив
Погуляти на волі до схочу,—
І гуляв, а хтось інший за його робив
Нецікавою частку робочу.

Інший був Хомин батько—старий Макогін:
Коло пана була його хата,
І як скрутно траплялось, Вонсаль упевняв,
Що він любить його, наче брата.

І що треба їм все по-сусідському жить,
Пособлять обопільно в пригоді...

Макогін же з тим згоджувався, вірив тому
І був другом він панській господі,

І, повабившись зовсім на гарні слова,
Все був радий зробити, що тільки
Попроха його пан, і нарешті пішов
З Вонсалем він до щирої спілки.

Та недурно ж воно Макогін се зробить
Спершу дуже боявся і вагався,—
Бо як тільки пристав, незабаром уздрів,
Що він добре таки уклепався:

Не товаришем панові став Макогін,
А «прикажчиком» спершу та й годі,
І аж їздив на шиї у його Вонсаль
І у щасті, і в прикрій пригоді.

Та ще гіршого далі зазнав Макогін:
Пан за наймита став уважати
І нарешті до його в господу убравсь,
А хазяїна витурих з хати.

Та хоч вуса крутить умів добре Вонсаль,
Але сміливість мав невелику:
Макогін по-мужичому пана прогнав
І побив йому плечі і пику.

Але далі і думи його обняли:
«Що, як сили набравшись, одразу
Набіжить знов на мене Вонсаль, щоб помстить
За оту панській пиці образу?»

Чи не краще було б, якби я побратавсь
З Боголюбським?—є сила у його,
Щоб мені пособлять, та й з отим Вонсалем
Він гризеться ще здавна до того.

З ворогів же у мене Вонсаль не самий,—
Азіят бо... О, се ще уїда!..
З Боголюбським же зможем обох побороть,
Він, здається, путящий сусіда».

І до пана пішов, і до спілки з ним став,
Але знати вже панську руку:
Хоч прогнав Вонсаля, та зате устругнув
Макогонові добрую штуку.

В діло з паном ув'яз Макогін, бо любив
Він звичайно до спілки ставати,—
Як дійшло ж до рахунку—йому довелось
Не прибутки лічити, а втрати.

В день чудовий один Боголюбський йому
Оповідав нечуване диво,
Що щось *тисячі* винен сусіда йому!..
Макогін аж згукнув: «Неможливо!»

— «Неможливо?»—образився пан і почав
Всі рахунки йому викладати:
Як почав на відсотки відсотки лічить,—
Макогонові що вже казати?

Він і чує, що все те брехня, все не так!
А як саме—не дасть він рахуби
І обурився: «Що позичав, те віддам,
Папірці ж ті—укиньте до груби!»

— «Ні, ти *стільки* віддай! або мушиш мені
Заставного папера писати
На усе, що ти маєш: на землю твою
І на двір».—«Ну сього вам не мати!»

Огризнувсь Макогін і йти з хати хотів,
Але пан:—«Хай їй цур, отій сварці!
Не тікай! По-сусідському добре тут ми
Поладнаєм. Гей, дайте по чарці!

Та подай закусить—ковбасу... знаєш, ту...»
Та льокай і сам добре те віда,
Що гнилу ковбасу мусить він подавать,
Як до пана приходить «сусіда».

І zostавсь Макогін, і упився украй;
Як вже впивсь,—Боголюбський до його:
— «Підпиши!»—і дурний Макогін підписав,
Вже не тямлячи зовсім нічого.

Так за шмат він гнилої тії ковбаси
Своє право віддав і, додому
Не дійшовши, у пана під тинном заснув,—
Вже бодай так не спати нікому!

Через день його з хати геть пан протурив—
Він узимку замерз коло тину;
Син zostався Хома,—і звелів пан узять
В окономію в найми дитину.

Сам же пан в таку силу убився тоді,
Що того Вонсаля навісного
Звоював і у нівець його повернув,
Все до решти забравши і в його.

Вонсалеві ж він хату покинув саму,
Обіцявши скарать його люто,
Якщо з двору ступне—прикувать до воріт,
А чи ноги замкнути у путо.

І сидів там Вонсаль, тяжко світом нудив,
Дожидаючи часу такого,
Щоб кормигу зламать було можна й назад
Те відняти, що забрано в його.

Довго думку ховав, довго мучився він,
Але далі не стало вже сили,
І у той саме час, як так тяжко Хому
І сіпаки, і пан той кривдили,—

Він одразу схопивсь, «Віват, воле!»—згукнув
Та й чкурнув скільки духу із хати
І натрапив на пана він саме тоді,
Як Хому починали в'язати.

Пісня п'ята.

Наче буря у хату ускочив Вонсаль
І згукнув: «Бий його!»—й зупинився:
Він Хому тут уздрів і усе зрозумів
І відразу неначе сказився.

«Моя хата!»—згукнув—«од межі до межі
Мій се ґрунт і на йому три хати—
Я беру їх! Прийшов я, щоб скинуть ярмо
І назад своє добро забрати!»

Боголюбський злякавсь: не боявсь він Хоми
Й Вонсаля не боявся самбого,
Але в спілці він бачити їх не бажав,
І жижки затрусилися в його.

— «Одпустіте Хому»—він одразу гукнув,
І сіпаки Хому одпустили;
Пан до його та й каже на ухо йому:
— «Годі, Хомо, сваритися, милий!

Жити в хаті дозволю тобі, а тепер
Мусиш геть Вонсаля протурити...»
І відразу Хома мов на світ народивсь,
Ласки в пана схотів заробити:

Стерепенувся і сам він не знав, як гукнув,
Женучи Вонсаля із світлиці:
«Борони того боже! як рідні брати,
Вдвох ми з паном на рідній землиці!

Хата наша вдвох з паном, і має права
Пан—до неї,—я ж з панської волі

Буду жити у їй, чепурити її,
А з тобою не хочу ніколи!»

— «Брешеш!» скрикнув Вонсаль, та Хома у ту мить
Як заскимлить та рачки додолу,
Як загавка—гав-гав!—та ураз Вонсаля
Як ухопить зубами за полу!..

Зблід Вонсаль, одстрибнув, полу вирвать хотів,
Але міцно Хома учепився,
І хоч кидався Вонсаль по всій хаті, та він
Не пускав і за їм волочився.

Лихо бачивши, дуже сіпнувся Вонсаль,
Кинув полу Хомі та із хати!..
Як чкурнув—тільки видно кивають раз-в-раз
Вонсалеві у куряві п'яти!..

«Га-га-га!» реготавсь Боголюбський—«га-га!»
Ухопившись за пузо руками,—
— «Та й кумедія ж, братці, як він утіка...
Га-га-га! Бач, киває п'ятами!..»

І, втираючи сльози, гукнув на Хому:
«подавай же!»—Хома неборака
Підстрибнув і шматок од поли у зубах
Він подав наче справді собака.

Пан узяв і погладив Хому:—«О, ти пес
Не поганий і тим я бажаю
Тобі дати уряд і до хати сії
Вартовим я тебе наставляю.

Гей, припніть ви його!»—Десь одразу узявся
І ланцюг—і Хому ухопили,
На ланцюг залигали його, потягли,
До воріт у дворі прикрутили.

Опинався Хома, та ланцюг так давив,
Що язик аж поліз йому з рота,
А сіпаки штовхали:—«Іди, бо нам ще
З багатьма є такая робота!»

«Ну, сиди та мовчи!»—пан сказав і Хомі
Стусонув добре в боки ногою

І відтіль—Вонсаля саме так припинать—
Він подався з своєю ордою.

Пісня шоста.

У Хоми в очі світ стуманів і цілком
Дух од панського стусу забило,
Він додолу упав і довгенько лежав
Непритомний, як мертвеє тіло.

А як трохи прочнувсь і поглянув на світ,
Облили його сльози гіркії:
Ось як тяжко вони одурили його,
Ті найкращі, укохані мрії!

Де ж та правда, закон, дев'ятнадцятий вік,
Що гуманність на прапорі пише?
Чорт би хату забрав сю і все, що у їй,
Як за неї Хома ледве дише!

Та іще і не знать, чи то правда тому,
Що свого треба дуже дивиться,
Бо ідея вселюдськості ширша, чи що...
Ат! на світі сама плутаниця!

«Я умру!»—застогнав на припоні Хома
І хотів уже впасти, вмирати,—
Коли чує—щось важко сопе поблизу,
Озирнувся—то віл був рогатий.

І відразу Хомі щось знайоме здалось:
Колись мабуть високії роги
Уже збиті тепер, і ця сірая масть,
І міцні та дебелиї ноги...

Він пізнав! Він пізнав! Був се віл той старий,
Що у батька ходив ще у плузі,
А тепер був у пана... І скрикнув Хома
У великій нестриманій тузі:

«Воле рідний! се ти? чи ти знаєш мене?
Рідний син я тому, о, земляче!
Хто тобою колись,—пам'ятаєш?—орав
Наше батьківське поле козаче!

А тепер ти на панській роботі! Свого
Ти не маєш хазяїна, воле,
І, безщасний, на вжиток чужому ореш—
Боголюбському—ріднеє поле!

Так і я... О, стоклятий отой!..» Але враз
Тут Хома Макогін зупинився,
До землі він припав, духа він затримав,
З переляку страшенно трусився,

Бо урядницький наче з'явився картуз
На межі недалечко від саду,—
І згадались Хомі і блощиці, й канчук,
І слова про Сибір та про зраду.

Що, як чув?.. Але далі дивився Хома
І обличчя йому заясніло:
Не картуз, але соняшник був то сухий—
Хоч би громом його розтрощило!

Налякав він Хому і, безщасний, з страху
Він забув свою гарну промову,
Але потім, одхакавшись, дещо згадав
І казати почав тоді знову:

«От, як бачиш, я стражду! Такая мені,
Що за правду стояв я, заплата!..
Але ж ми земляки, мій коханий, згадай,
Що одна у нас рідная хата!

Разженися ж, порви сей проклятий ланцюг,
Тоді знову я буду на волі,
І з тобою удвох ми робить почнемо
На широкому нашому полі.

Резженися! Розірви!..» Розпалившись Хома
Аж підскочив з землі і руками
На всі боки маха. Віл неначе злякався
І... на його наміривсь рогами!..

Зрозуміть Хоминої промови не міг.
А здалося йому, що неначе
Хоче вдарить Хома—він на його сунувсь
І наставив знаряддя воляче.

З переляку Хома знов додолу упав,—
А віл, бачивши те, зупинився,
Довго мовчки стояв над Хомою, а там
Догадався, що він помилився,

А чи може Хома йому здавсь не страшний,
Тільки він просто чмихнув на його
Та й пішов собі геть знову пастися в степ,
А Хомі не зробив він нічого...

Пісня сьома й остання.

Тоді був уже вечір і бідний Хома,
Перемучений всім, що спіткалось
За цей проклятий день,—впав додолу й заснув,
Та погано ту ніч йому спалось.

Сон приснився йому. Наче бачить: кацап,
Панський наймит, рудий бородатий.
В свою «соху» застріг він вола бовкуном
Та й почав ним неначе орати.

Віл, що плуга тягав, а «сохи»
Не зазнав ще ніколи ізроду,
У їй борсавсь, пручавсь, а кацап проклинав
«Розпрокляту волячу породу».

І почав його бить: спершу бив батогом,
Потім пужалном бив, не жалівши,
Бив по спині, по ребрах, по морді вола,
У налигача руку вкрутивши.

Спершу віл утекти поривався з «сохи»,
Далі бачить—нема йому змоги:
Він притих і скорився, похнюпившись став,
Похиливши позбивані роги.

Й дві великі сльози в товарини з очей
Покотились і долі упали...

І Хома упізнав: се той віл був, що й вдень,
Що батьки Хомин їм орали.

А кацап, утомившись, плюнув і ліг
Та й захріп; віл же, тягнуци «соху»,

На неоране вийшов і пастись почав
І дотягсь до Хоми він потроху.

І промовив до його Хома: «Мені жаль,
Що терпиш ти таке катування»...
Гірко віл усміхнувшись, балакать почав,
І не стямивсь Хома з дивування.

— «Жаль? Еге, ти сьогодні удень ще казав,
Що з тобою немов земляки ми,—
Може й правда... Хоча ти—людина, мене ж
Запрягають руками людськими.

І, як правду сказать, то відколи живу
Од людей я добра ще не бачу...
Ну, та буду мовчать, бо не краще й тобі:
Долю маєш тепер ти собачу.

Ми обидва у путах. Мене закликав
Ти, щоб я тебе вирвав з неволі,
І тоді тільки наче б то зможу зазнать
На сім світі я кращої долі.

Може й так... Але думка у мене така,
Що, зробившись паном в сій хаті,
Ти б запряг мене в плуг та й ізнову почав
Так, як батько твій, мною орати.

Ти казав, що в обох у нас згадки одні...
Ти дурний, чи сміявся ти може?
В тебе в згадках розкоші минулі, а я—
Що згадаю я? Боже мій, боже!

Батько твій, що його ти так славив мені,
Може й гарна був дуже людина,
Але в його я був не істота жива.
А був тільки до праці машина.

Як на каторзі, на полі в його робив,
А чим жив, то шкода і казати!..
Я і холоду, й голоду в його зазнав,
А за працю—ломакою плати.

Правда, тяжко мене сей катує кацап;
Але ж можеш ти сам зрозуміти,

Що не добрії згадки у мене й про тих,
Хто до його ще вмів мене бити.

Ти до спільної праці мене закликав,—
Бачу тут я велику облуду:
Ти людина, я віл—запряжеш ти мене...
Нащо ж пана міняти я буду?

Все одно уже пан—не втечеш од біди!
І не маю я з'овсім бажання
Всі до решти собі тупі роги побить,
Щоб здобути тобі панування!..»

Тут Хома припинив: «Але ж, воле, скажи
Що на світі така за одміна?
Ти балакаєш добре,—я ж думав, що віл
Нерозумна, німа товарина!

Чом же досі ховався ти з хистом своїм?»
—«Коли хочеш, скажу я, небоже,»—
Віл одмовив,—«ти ж слухай уважно, бо тут
Єсть єдиний рятунок твій може.

Я не віл, а така ж людина, як ти,
Але зла чарівнича Темнота
Перекинула здавна мене вже волом
І заткнула мені мого рота.

Я роблю за вола, та надходить той час,
Що мені тую шкуру волячу
Треба кинуть і хто в тім пособить мені,
Я тому за те щиро віддячу».

«Розумію!»—Хома загукав, та не встиг
Він сказати воліві і слова,
Як почув те кацап та до їх з батогом,
Кричучи:—«У вас зрада тут, змова!»

І відразу прокинувся з крику Хома—
Ні вола, ні кацапа немає,
Тільки стиха на шиї ланцюг брязкотить
Та навкруг усе ніч покриває...

Е п і л о г.

Годі! більше нічого не можу сказати,
Бо нічого я більше не знаю:
На сьому зупинилося діло й не знати,
Коли дійде та справа до краю.

Бо те *буде* колись, а тепер ще нема,—
Я тоді й розкажу, якщо буде,
А тепер два-три слова скажу та й кінець
Підпишу під сим, добрії люди.

Мені жалко Хому... А як правду казати,—
Чи хто винен, що він на припоні?
Пособачивсь—собак же в'язати на ланцюг
Здавна звелено навіть в законі.

І порвати ланцюг той не можна Хомі,
Але що перервати несила,
Перетерти його нам можливо, коли
Не лякатися довгого діла.

Ну, а віл... Якщо буде Хома не дурний,
То з волом бути може в їх діло,—
Поки ж буде,—кінчаю базікання я,
Щоб, буває, людям не остило.

* * *

По весні розцвітаються квіти
І до осені пишно цвітуть,
А зимою вмирають і знову
Розцвітають і знову живуть.

І не скаже ніхто, що за снігом
Їх не матиме більше земля,
Що весна не народить їх знову,
Закрасивши гаї та поля.

Так і в серці у мене надії
То вмирають, то знову живуть,
І то зиму, то вєсну веселу
Мені в грудях натомлених чуть.

І не можу сказати, щоб горе,
Що сьогодні зустріло мене,
Панувало у серці довіку,
Що ніколи зима не мине...

* * *

Промінням усе золотило,
Сміялося радісно сонце
І в темную нашу хатину
Гляділо в низькєє віконце.
Гляділо... І радість, і втіху
Несло воно наче з собою,
А ми не зважали на його,
Зібравшись всі над труною.
Сміялося сонце... Про щастя,
Життя і надію казало
І сяйвом воно в домовині
Того, хто не жив, обливало.
І в його були ті надії,
І він вірив сяйву ясному,
І смерть узяла його й більше
Не вєрне його вже нікому...
І в нас у душі не надія,—
З образи там зло піднімалось:
Як сміє й тепер оце сонце
Сміятись, як перше сміялось!..

ПРИЙДЕ!

О, прийде запевне той день,
Що ми відпочинем од мук
І скинем заліза важкі
З ізв'язаних стомлених рук.

О, прийде запевне той день,
Що гніт, і неволя, і кров—
Все зникне навіки й тоді
Подужа святая любов.

Безсилий не знатиме більше
Од дужого в час той наруг,
Народові руку подасть
Народ—його брат, його друг.

О, прийде він, прийде той день,
І хвальний та радісний спів
Поллеться по Світові скрізь
Із уст у людей, у братів.

Про волю і щастя й любов
Казатимуть дивні пісні,
Віщуючи людськості їх
На довгі, довічні дні...

НАДІЇ.

Поглянуло сонце згори ласкавіше,
Південним повіяло вітром
І виразно так у холоднім повітрі
Запахло весною, весною, весною!..
Заплющую очі,
Не бачу ні білого снігу,

Ні голих дерев,
А чую неначе тихесенько-тихо
Шепоче вгорі надо мною зеленее листя,
А я на шовковій травиці
Лежу й надо мною
Веселі схиляються квіти,
І пахнуть, і в вічі мені зазирають
І кажуть мені: «Не журися!
Стомила поранене серце зима ця гнітюча,
Намучила хворії груди,—
Але те все зникне: на тебе весна вже дихнула!
Впивайся, втягай собі в хворії груди
Солодкії пахощі наші
І будеш здоровий та дужий,
І знову веселе життя засміється тобі».
Я знаю се добре
І я розкриваю уста свої, хочу дихнути,
І гостре холодне повітря
Пронизує хворії груди мені.
Я з болю розплющую очі,—
А сніг навкруги ще й не думав рушати,
І голі дерева як мертві стоять...
Ой ні! не діждусь я пахущих квіток!..

НІЧ.

Ясно світилися зорі
Вгорі на блакитному небі;
Без краю високим склеплінням стояло
Чудове, тасмне, величнеє небо:
Здавалося, храм усесвітній знімався,
Рукою господнею зведений вгору.
Святими вогнями,
Що перед божим престолом сіяють,
Здавалися зорі ясні,

А скелі високі,
Укритії мохом старезним,
І тихі садки, що білілися цвітом біленьким,
І парою-димом повиті долини,
І річка блискуча
В безкрайому божому храмі молились.
І тихее їх шопотіння—
Од скель, од садків, од долин і од річки—
Зливалось до купи
В єдину молитву
І невимовно-безкрая хвала
Була в кожному слові у тій цілосвітній молитві
Тому, хто панує в цім храмі,
Тому, хто є бог і господь!

ПЕРЕД СОНЦЕМ.

Нічого не видно навкруг: туман повиває усе;
Долини і гори й річки хвилястим зробилися морем;
Не видно ніяких шляхів,—немає куди тобі вийти.
Але не кажи, що воно так бути і далі повинно:
Ось-ось уже сонце блисне, і зникне туман той
зусюди,
І знову воскресне земля в своїй яснобарвній красі.
О, серце! чого ж ти тремтиш? усе ж це дочаснее
тільки:
Ми вийдемо скоро на шлях, як зникне гнітючий туман.

* * *

Тяжкої праці зазнаєм
І терпимо великі муки,
І ледве здумають робить
У нас натомленії руки,—

А все ще темрява у нас,
І рідний край несе зневагу,
Народ спрацьований забув
Про людську втіху і розвагу.

За хліба той шматок б'ючись,
Під батогом зігнувши спину,
Забув, і хто такий він є,
Забув і рідную країну.

А той, хто мусить на чолі
В борні за рідний край стояти,
Хто мусить світло унести
До темної низької хати,—

Пішов у зрадники давно
Або, згубивши ідеали,
В темноті гіршій, ніж мужик,
Булка нікчемний, занепалий.

Але ж хоч тяжко бачить це,
Хоч серце в грудях кривавиться,—
Ми не покинем працювать,
За рідний край не кинем битися.

Ми знаєм певне: що здола
Високий людський дух придбати,
Того несила вже віднять,
Несила знищити, зламати.

Придбання кожнеє його
Єсть непохитнеє навіки,
Тими придбаннями ростуть
Народи із малих великі.

Зросте і наш! Що здобули,
Того відняти в нас незмога,—

До його інше додамо—
І буде наша перемога.

Зросте і наш! І хоч не ми
Побачим зріст його і славу,
Та працю ми свою на те
Положим щиру і криваву.

* * *

Блискучії зорі, небесні світила
І очі ясні;
Троянда пахуща, кохана мила,
Квітки і пісні!..

Природо... кохання... душі раювання—
О, знаю я й вас;
Але в мене інші в душі почування
Живуть у сей час.

О, зорі, трояндо і мила єдина!
Все серце в крові:
В неволі ще досі вся наша країна,—
Невільниці й ви!

В неволі країна, і все умирає,
Весь край мій—труна,
І зорі згасають, троянда всихає,
І мила смутна.

Природо... кохання... душі раювання...
Квітки і пісні!..
Я ж бачу кайдани, я ж чую—стогнання
Рвуть душу мені!..

ДОДАТОК:

ПАМ'ЯТІ ТАРАСА.

Він вмирав—і Вкраїна стояла в очах,
Він вмирав і на неї молився,
На ту матір свою, що стоїть вся в сльозах,
Що за неї він бився і бився.

І він думав, що прийде година свята
Й одживе Україна безщасна;
Й заповіт він свій дав, щоб для матері ми
Працювали невпинно, щочасно.

І він вмер. Вшанували ми пам'ять його:
Голосили гіркими сльозами
І труну одиноку пророка свого
Ми квітчали, квітчали вінками.

І квітчали її і од неї пішли—
І забули про неї, забули,—
А для праці тієї, що він нам казав,
Ми спокійно й недбало заснули.

І спимо... А Вкраїна безщасна в сльозах
Так і досі, як перше, конає;
І ридаючи волю минулу свою
У неволі вона спам'ятає...

ЩЕВЧЕНКОВА МОГИЛА.

Степи простяглися широкі,
Степи простяглися навкруги;
Прославшись до моря стягою,
Дніпро підмива береги.

В степах тих високі могили,
Найвища ж, найбільша одна—
Стоїть над Дніпром ясноводим
Стоїть і самотна й сумна.

Висока й велика могила!
В могилі спить батько Тарас...
Багато зробив він на світі,
І мучивсь багато за нас.

Він рідній віддав Україні
І душу, і серце свої,
Своїми піснями-сльозами
Він виспівав горе її.

Своїми піснями-сльозами
До правди й любови святих,
До світу ясного науки
Він кликав старих і малих.

За волю до смерти він бився
За неї життя положив,—
І тихо навіки заснув він
І спить серед рідних степів.

Степи простяглися до моря,
В степах над широким Дніпром
Сумує самотня могила
З високим і білим хрестом.

І тую могилу велику,
Й того, хто в могилі поліг—
Уся Україна їх знає
Й повік вона знатиме їх!

ІВАНОВІ ЛЕВИЦЬКОМУ-НЕЧУЄВІ

за 25 років його письменської щирої праці.

Ой засвітить колись з неба сонце ясне
І над нашим захмареним краєм,
І недоля, що ми відбуваєм,
І недоля мине, як той світ нам свине.
Перешкоди впадуть:
Буде в рідному краї усюди
Слови вільнее чуть,
І спочинуть намучені люди.

Ой збереться народ після довгих віків
У сім'ю українську єдину,
І в сім'ї тій, на всю Україну,
Вже не буде панів, ані тих мужиків,
Будуть люди й брати,
Односердні і вільні й щасливі,
Буде правда цвісти
На українській осяяній ниві.

Шануватиме скрізь наш народ у той час
Тих, хто жив, працювавши для його,
Хто боровсь серед лиха тяжкого
За край рідний у нас і за те, щоб не згас
Промінь правди в біді,—
Буде пишнее радісне свято,
І вшанують тобі
Йх, як треба—без міри багато.

Але поки іще отой час не наспів,
Поки бачимо хмару страшную,
То прийми хоч цю дяку малую
За все те, що зробив, що наш край звеселив
Поетичним добром,
Не вважавши на нашу тісноту:
Ми б'ємо всі чолом
За твою для України роботу.

ЧОГО КРИЧИШ?

Чого кричиш: не робить він нічого?
Адже багато задумів у його,—
Усі справдять запевне їх колись,—
А поки цить! На його ти молись!

Чого кричиш: не тямить сам він справи!
Адже зажив великої він слави
Заміткою про те, що нам робить,
Хоч порожньо у їй, але ти цить!

Чого кричиш: не зна своєї мови!
Адже в московській він сказав промові
До всіх, що мова рідна, то не жарт—
Ти бачиш сам: він п'єдесталу варт!

ПАТРІОТ.

Двадцять літ за патріота
Я себе вважав
Та і справді до України
Я прихильність мав.
Пособить літературі
Я намислив раз...

Думка бач була: прийшов їй
Дуже скрутний час:
Цензори їй і дихнути
Бідній не дають,
А Старицький із Левицьким
Мову зопсують.
Що ж—не буду я мовчати—
Написав і я!
І пішла скрізь по книгарнях
Книжечка моя.
Два переклади з Крилова,
З Гоголя там щось,
Ну й од себе на додаток
Так, що наверзлось:
Про Хому та хвиги-миги
Та про козаків,—
Так ото карток на тридцять
Книжечку й зліпив.
І віддав, кажу, в книгарню
(Коповик—ціна)
Тільки ж лихо: із книгарні
Не пішла вона!
Ще й письмак якийсь в газеті
(І знялась рука!)
Написав про неї: книжка
Просто з смітнікá.
Так оддячили за ласну
Добрі земляки,—
Хай же зслизнете усі ви
Й ваші всі книжки!
Двадцять літ за патріота
Я себе вважав,
Поки книжку українську
Сам не написав!

УКРАЇНЕЦЬ.

Він українець—це запевне,
Бо хвалить сало й галушки
Та ще вишиванії дома
Бере він на ніч сорочки.
Колись він навіть—хоч давненько—
Щось написав чи переклав
Але ж цензура—боже—люта!
І пер він більше не псував.
Колись кричав: «Народ люблю я!
За його хрест би я поніс!»
І за народ в каліках-віршах
Пролив дрібних він з ложку сліз.
Але ж народ—темнота темна
І віршів тих не зрозумів,—
Мужицтво кинувши, герой наш
На «місце тепле» десь засів,
І хоч накази часто пише,
Щоб в шори брали мужиків,
Але ж він каже: «Україну
Люблю я так, як і любив».
Він галушки і досі хвалить
І «Кобзаря» бере читать,
І на підпитку починає
Слова вкраїнської вживать...

НАДГОРОДА.

Б а й к а.

Раз Держихватова стокапосні хахли
Насмілились потурбувати
І з галасом до його увійшли.
«Чого? Як без дозволу смієте вступати?»
На їх він лежачи гукнув

І ось яку відмову він почув:
«Великий пане! ми з тобою
Так живемо, як риба із водою,
Тобі ми служим з усієї сили:
Чи бачиш, скільки ми хохлів
На Москалів переробили?
І бог тобі годив:
Багато надгород за те ти заробив.
А ми... Ми бідні—нічого,
Не маєм ані хрестика малого!
Це не по праву... Ми...»
— «О, хами!

Обурений їм Держихватов загукав,—
— Як смієте ви хамськими устами
Якихсь ще домагатись прав?!
Вам право—ось!..» І в зуби їм
Штовхнув він чоботом своїм,
Аж кров'ю заюшились...
На тім і край: вони пішли, умились
Та й знов своє робити заходились.
Наука з того єсть:
Хто став собакою—тому собача й честь.

ПОМИЛКА.

Баляда сьогочасна.

I.

Жвавий лицар Держихватов
Вже сіда на залізницю
І, сідаючи, дає він
Превелику обітницю.

«Виїзду з сього я міста,
Де культура процвітає

Де всеруськая народність
Пишним сяєвом сієє.

Виїздю у сепаратні
Та непевнії країни,
Присягаюсь поробити
Там великії одміни.

Всі там голови набито
Сепаратними думками,—
Я думки ті виб'ю зараз
Дуже швидко стусанами.

Кажуть, наче зневажають
Там всеруськую культуру,—
То урядникам звелю я
Одмінити всім натуру.

Кажуть, мов патріотизм там
Сепаратний процвітає
І хохлацьким там жаргоном
Всяке всюди розмовляє.

О, великі заборони
На хохлацьке слово кину,—
З голови їм виб'ю всім я
«Неньку рідну Україну».

Кажуть так, що з мужиками
Превелике в їх братання,
Про народ у їх велике,
Кажуть, всюди піклування.

О, таким соціялістам—
За такі я дам їм штуки!
Щвидче ж, поїзде, біжи ти,
Бо сверблять у мене руки!»

II.

Ось приїхав Держихватов.
Вже в руках перуни в його—
Він ударити готовий,
Не помилувать нікого.

Ось уже і сепарати...
Тільки ж що це?.. Він не знає!
Може все це тільки сниться,
Може він оце куняє?

Сепаратности ні трохи!
По-хохлацькому ні слова!
Всеросійська культура
І яка ж, яка розмова!!..

«Ми усі тут патріоти,
Кращі, ніж у Москвограді,
І за Русь-Москву єдину
Душу всю віддати раді».

Про мужицтво він питає,
Хоче тут думки їх знати,—
А вони йому на тес
Із Мещерського ¹⁾ цитати!

І покрикнув Держихватов
«Слава богові довіку!
Скрізь єдину Московщину
Бачу я тепер велику!»

І вже далі Держихватов
Завсігди міг спочивати,

1) Редактор ретроградного російського часопису «Гражданинъ».

Бо хохли за його діло
Узялися відбувати...

НАШІ БАТЬКИ.

А тим часом перевертні
Нехай підростають
Та допоможуть Москалеві
Господарювати
Та з матері полатану
Сорочку здіймати...

Т. Шевченко.

Що перевертні сорочку
І останню здіймають
З неньки, рідної України,—
Земляки усі це знають.
Зна і мій земляк Збоченко
І найбільш за всіх він лає:
«В нас основ національних
В вихованню ще немає:
Забуваєм ми, що треба
Серце чисте у дитини
Напувать палким коханням
До святої України!
Хай в дитини першим словом
Буде: «Рідний край люблю я!»
Так він каже,—я радію
І, радіючи, хвалю я.

Ось заходжу раз до його,
Щиро він мене вітає,
А навкруг нас метушиться
Дітвори весела згряя.
Всі щебечуть-розмовляють,
Тільки ж диво: що за мова?

Чую мову я чужую,
Рідної—ні слова!
Я удався до дитини,
Забалакав з нею, бачу—
Закопилило щось губи,
Сердиться неначе.
«Я вас не... не панімаю!—
Одмовля мені дитина:—
Нас не учит так папаша.»
От тобі й свята Вкраїна!
Червонів земляк мій дуже:
«Бачите, я,—каже,—знаю—
Треба б інше... та до того
Змоги зовсім я не маю...
Щось ніяково... Хоч звісно—
Не хотів би я ніколи...
Прав не має мова наша
У освіченому колі...
Люди в мене теж бувають
Вчують мову—чудно вийде,
Незвичайно і негарно,
Поголоска зараз піде.
Ну, і там дізнатись можуть
І тоді—лиха година!
«Вчить мужичої він мови,
Небезпечна він людина...»
Запроторить можуть часом
Аж туди, де козам роги...
Дасть бог, виростуть—навчатся,
Буде ще багато змоги!
І навчатся шанувати
Рідну неньку Україну,
Поки ж—мусим подождати
В небезпечную годину...»

Так мені земляк одмовив]

Що ж на се я міг сказати?
Ми ховались довго... Чом ж
Нам іще не подождати?
Ми не зробим—наші діти.
Я з цим згоджуюсь і знаю,
Що журитися не треба
Ще тобі, мій рідний краю,
Бо ще мужність «горожанську»
Батько цей надхне дитині
І перевертнів не буде
На обдертій Україні...

ЗВОРОТ.

Ізнову вернувсь я до тебе, мій краю,
Ізнов твою мову я чую,
Тепер виразніше в душі почуваю
До тебе любов я святую.
Піду ж я погляну по рідній країні,
На рідні степи та на гори,—
Хай серце убоге хоч трохи спочине,
Забуде на мить своє горе!
Погляну, погляну... А де ж ті безкраї
І вольні степи ті широкі?
Чом пісня про волю по них не лунає,
Як в ті, у колишнії роки?
Де люди ті, духом незломним великі
І силою горді й могутні?
Невже вони зникли усі вже навіки,
А з ними й діла незабутні?
Дивлюся і бачу: убогі хатини
І люди в хатах тих убогі...
Невже ж то вони, ті сини України,
Що ледве волочать і ноги?
Щоденная праця, щоденні турботи

Мов гніт їх тяжкий пригнітили,
В обличчях я бачу і муки й скороботи,
А сили... не бачу в їх сили!
Невже те убоге маленькеє поле,
Що скрізь бур'яни покривають
Та іноді жито посохле і кволе,
Ті люди тепер засівають,
Що волю діди їх колись боронили,
Що трупом за Матір лягали,
Що джерело сили, незломної сили,
У грудях незломних ховали?
Не ймеш тому віри!.. І серце не хоче,
Не хоче в те вірити горе!
А розум неначе тихенько шепоче:
«Вони то, їх праця...»—говоре.
Навіщо ж ми бились, боролись, вмирали,
Ламали усі перепини?
Навіщо ми кров'ю своєю зрошали
Всю землю у нашій країні?
Невже наша доля пропала навіки
І зникла, як все на сім світі?
Невже тільки муки zostались великі
І з ними ми мусимо жити?..
Не хочу я вірить. Я інші надії
В побитому серці ховаю,
І муки у мене ніякі страшні
Не вирвуть надій тих, я знаю!
Я знаю—о! знаю: без сліду у пущі
Народ наш ще поки блукає,
Та в його у серці дух правди живущий
Живе ще, як жив, не вмирає.
Під гнітом недолі затих на хвилину
Боєць, утомившись в бої,—
Але ж він устане і рідну країну
Він вирве з неволі тяжкої!
Хоч щастя несла відразу узяти,

Хоч буде роботи без ліку,—
Народ наш здолає на плечі підняти
І здержати працю велику.
Я вірю і знаю,—не вмрем ми ніколи:
Проживши лихії години,
Ізнову могутне з-під лиха й неволі
Все встане у рідній країні!

МІЙ ДОСВІД.

Впевняю вас, що дуже добре
Я роздививсь на мужиків,
Як на селі в своїм маєтку
Позаторішне літо жив.

Од їх прихильности не ждіте,
Надія марна б то була:
У їх нахилість до просвіти—
Впевняю—дуже вже мала.

Я маю досвід. Був у мене
У наймах парубок Юхим,
І про питання українські
Бувало я балакав з ним.

А раз (письменний був він трохи)
Йому я рідну книжку дав,—
Звелів йому, щоб вечорами
Її він пильно прочитав.

І що ж би думали? Читав він?
О, ні!—з роботи як прибрів
Та повечеряв—зараз спати!
А я його отут і вздрів.

Та, розбудивши, докоряти
Почав (мене взяло вже зло!)
А він мені: «я на роботу
Устав, як темно ще було.

А завтра—знов так уставати,
І спина ние та болить...»
Не став я більше розмовляти,
Промовив тільки: «Годі! цить!...»

Та й геть пішов... Ану, панове,
Згадайте ви тепер сами,
Як вечорами і ночами
Читали замолоду ми?

А тут... Ні-ні! Впевнити мушу,—
Нема надій на мужика:
Він не прихильний до просвіти,
У його думка не така!

УВАГИ

I.

Про початок своєї літературної діяльності Грінченко розказує так: «До 17 років я був зовсім самотній на своєму новому шляху і тільки вісімнадцятого року, не стерпівши своєї самотності... вдався я з листом до д. Івана Левицького-Нечуя, пославши йому на зразок кілька своїх віршів... Він одіслав деякі мої вірші в «Світ» і там років 1881 та 1882 (як дізнався я з «Покажчика» М. Комарова) і були вони друковані під псевдонімом «Іван Перекотиполе». Він же направив до мене й д. Старицького, що лагодив тоді «Раду» і таким побитом почав я друкувати свої писання». ¹⁾

Таким чином, перші літературні твори Грінченка, вірші, з'явилися під псевдонімом року 1881 в львівському журналі «Світ», що виходив під редакцією Ів. Белея та при найближчій участі Івана Франка. Під заголовком «З України», в ч. 10—12 там і було надруковано кілька перших поезій—усіх п'ять—молодого автора; стріваємо їх у «Світі» й 1882 року (ч. 13—14). 1883 р. в альманаху М. Старицького «Рада» (ч. 1). за повним підписом Грінченка надруковано оці його поезії: «Матері», «Сестрі», «І молилася я, сподівалася я», «Минуле», «Не проминулі, давні дні» та «Домовина» (всіх шість). Р. 1884, в II-гій частині того ж таки цінного альманаху знаходимо, під псевдонімом Чайченко, оці два вірші Грінченкові: «До праці» та «Наша доля». Року 1884 у Харкові під заголовком «Писни Василя Чайченка» (стор. 2+34+2 і: 16^о) вийшла вже перша збірка Грінченкових поезій. Тут маємо 32 вірша,—напевне не все, що до того часу написав молодий автор, але те, що він з своїх віршованих писаннів сам уважав за гідне друку. До збірки додано таку передмову, датовану 8 вересня 1884 року:

¹⁾ Огоповський О. Історія літератури руской ч. III, в. 2, Львів 1893, стор. 1153—1154.

«Видаючи цю невеличку частину своїх творів, мушу я прохати вибачення у шановної громади за те, що й з такою крихтою виходжу у світ
. Та хоч і мало доброго в цій книжці, але усе ж, гадалося, коли не можна всього, то краще хоч щонебудь, хоч лепту удовиці дати, аніж зовсім нічого. І коли у читача над цими невеличкими, але од щирого серця співаними піснями заб'ється його чуле серце—я буду незмірно щасливий».

Жмуток віршів (усього шістнадцять) знаходимо, під заголовком «Пісні», також у збірочці «Пидь сільською стрихою. Збирнькъ писень и оповидань Васыля Чайченка. Выпускъ першый» (стор. 96 in 16°), що видав р. 1886 в Києві відомий тоді книгар-видавець С. Гомолинський. Вірші займають біля третини збірочки (стор. 5—32). За рік, 1887 р., у Києві ж таки (друкована в Житомирі), виданням книгарні М. Карповича, вийшла нова книжечка поезій Б. Грінченка під заголовком «Нови писни и думы Васыля Чайченка» (ст. 96 in 16°). Тут на стор. 3—80 надруковано 36 поезій, досі ще не друкованих. Окрім того, протягом 80-х років поезії Грінченка друковано в «Зорі» (з 1884 р.) в «Ниві» (Одеса, 1885), «Вперед» (Чернівці, 1888), «Зерна» (Чернівці, 1888). Таким чином, вже за перше десятиліття своєї літературної діяльності Грінченко самим числом надрукованого займає досить значне місце серед наших тодішніх поетів.

Правда, сам автор потім без особливої втіхи згадував оті перші свої віршовані спроби. «...Почав я друкувати свої писання, — пише він у автобіографії. — Почав — на превеликий мій жаль! Мало освічений, недбалий навіть про форму віршову, понадруковував я чимало такого, що вельми потім його соромився. І досі не можу розгорнути своїх «Новыхъ писень та думъ» (Київ, 1887) не почувавши сороба. Правда, зрозумівши свої помилки вже тоді, як цензурований рукопис був у Києві, я з всієї сили протестував проти того, щоб цю книжку видавати (хоча й не міг нічого зробити), але ж не можу не соромитись того свого минулого нехлюйства;

і коли часом трохи й виправдовую себе, то хіба тим, що я був с а м і ніхто мені не порадив кращого,—ані приватно, ані друком. Зрозумівши ж свої помилки, я почав уже дбати про те, щоб мої роботи більш належали до літератури, ніж до макулатури. Можете зрозуміти, скільки праці (мабуть даремної) положив я на те, щоб повиробляти купу своїх невироблених віршів, і скільки я їх знищив, не вдіявши нічого»¹⁾.

Це самокартання авторове та каяття його за «минуле нехлюйство» цікаве нам саме тим, що показує, як гостро ставивсь до своїх віршів сам Грінченко та як працював він біля своїх творів, поправляючи що можна і без жалю нищачи те, що здавалось йому невдатним і непоправним. І працюючи пильно над виробленням свого віршу, Грінченко незабаром досягає в тому великого поступу, і вже наступного десятиліття займає признане місце на українському Парнасі.

Містячи свої поезії по періодичних виданнях («Зоря», «Діло», «Правда», «Бібліотека для молодіжі», «Календар т-ва Просвіта», «Батьківщина», «Зеркало», «Дзвінок»), а дещо й окремо випускаючи, Грінченко вже на початку 90-х років подає громаді цілу збірку своїх поетичних утворів. Заходом Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові виходить 1893 р. збірка віршів Василя Чайченка «Під хмарним небом» (стор. 212+ IV in 8°); у ній маємо 122 оригінальних і 17 перекладних п'єс. У передньому до збірки слові автор пише от що:

«З друкованих та не друкованих своїх віршів я взяв до цієї книжки те, що здавалося мені кращим. Я переглянув потім рукопис. Невесела книжка: журба та сум та часом поривання боротися за яснішу долю,—ледве блисне іноді щось веселіше. Не повеселить така книжка, хіба засмутить читача.

Та не вкрай винен за це і автор.

¹⁾ Там само, стор. 1154; порівн. с ф р е м о в С.—Над могилою Б. Грінченка, Київ, 1910, стор. 9: «Сам автор думає, що його тодішня літературна неосвіченість відбивалася на формі цих писаннів, і йому довелося потім чимало дечого попереробляти, а дещо й—поакидати.

Це південне наше небо, що повинно було б сяти живущим сяєвом,—дуже воно вже нахмарене. А під хмарним небом не заспіваєш веселої пісні...

Колись засміється наше небо веселим промінням—хоч, може, й не до нас уже. То інші й співи почуються. А поки—співаються такі, які можуть бути під хмарним небом...

Передмову датовано 26 серпня (7 вересня н. ст.) 1893 р.—дата, що поясняє і настрій автора, і мотиви його пісень, і самий заголовок... Щождо форми, то тут Грінченко вперше виступає вже викінченим автором; попередні його вірші тут подано в новому одязі, часто поперероблювані так, що тільки думка, зміст лишилися ті самі, а форма далеко одбігає од колишніх юнацьких спроб.

Під хмарним небом російської дійсности, за тодішніх цензурних обставин і не можна було тієї збірки видати в Росії. Тільки вже як полекшав трохи цензурний гніт, починає дбати Грінченко про поновлене видання своїх віршів. Року 1895 в Чернігові вийшла в двох частинах книжка «Пісні та думи» вже під власним прізвиськом автора (стор. 80+68 in 16°), а подано тут частину того, що зібрано було в попередній закордонній збірці (всього 75 п'ес). Року 1903-го в Києві, коштом і заходом видавництва «Вік» видано: «Б. Грінченко Писання, Томъ І» (стор. 500 in 8°); містить це видання мало не все, що друкував Грінченко віршем попереду, а також і чимало не друкованого ще матеріялу. В передмові до цього тому, датованій 1903-м роком, пише Грінченко про цю збірку так:

«В сьому томі передруковую добре скорочену, давнішу свою книгу «Під хмарним небом», а до неї додаю другу збірку з старіших та нових віршів. Певна річ, будуть читачі, що не вподобають тієї або сієї пісні, а як хто, то може й усіх. Мені й самому не все однаково до любости з того, що попереду писалося.

Та кожна тут річ має в собі частину мого я, кожна пісня—то мій давній приятель, і я не хочу забути старого приятеля, хоч, може, й не такий уже він мені любий тепер,

як попереду. Я ніколи не належав до тих поетів, що весь свій час можуть отдавати пісні. На поезію завжди я мав тільки короткі хвилини, вільні від праці—часто любої, дорогої, здебільшого—нудної, наймитської. Моя пісня—то мій робітницький одпочинок і моя робітницька молитва-надія. Коли се не додає їй більшої літературної вартости, то все ж, може, робить її цікавою тому, хто, як я, пережив останні два десятка років з їх сльозами й надіями і силкувався знаходити іскру світу там, де, здавалося, була сама темрява.

У цьому виданні з 139 п'єс, надрукованих у збірці «Під хмарним небом», передруковано 108; опріч того маємо відділ «Хвилини» з нових п'єс (121), розбитих на цикли: «Заспіви» (3), «На селі» (21), «Щоденні турботи» (30), У недузі (29). «Балади й оповідання» (8).

Це було найповніше видання віршованих творів Б. Грінченка, що виходили як за життя його, так і по смерті. Частину їх передруковано ще раз у посмертній збірці «Сонце сходить», що вийшло в Києві р. 1914, з моєю передмовою. Але основою як дальших виданнів, так студіювання поетичної спадщини Грінченка досі могла бути тільки збірка 1903 р., як найповніша, так і тому, що вийшла під доглядом самого автора й являє собою останню редакцію, в яку вилились оті його «робітницькі одпочинки» од тяжкої праці усього цього трудящого та невсипущого життя.

В основу нашого видання також покладено видання 1903 р., але з тими змінами, яких вимагає самий час, коли з'являються новим виданням Грінченкові вірші. Як згадано вже, видання 1903 р. складалося з двох частин: перша—це його попередня закордонна збірка «Під хмарним небом» з тими скороченнями, що залежали від тодішньої російської цензури, і друга—«Хвилини», вірші, що з'являлися по опублікуванні «Під хмарним небом», а частиною до того ще недруковані. Отже цей авторів розподіл лишається і в нашому виданні: до т. I-го увійшла збірка «Під хмарним небом», але цілком, з усіма тими віршами, що їх автор задля цензури мусів був

повикидати з видання 1903 р. В додатку подано тут з непередрукованих—три вірші персонального характеру (дві присвячені Шевченкові і одна — Нечуєві-Левицькому) та вісім сатиричного, що появлялися були свого часу на сторінках гумористичного львівського журналу «Зеркало» (1892 р.), Зате вилучено з цього тому геть усі переклади Грінченкові. До II-го тому беремо основою другу частину видання 1903 р.— «Хвилини» й додаємо до неї: 1) всі переклади, 2) всі самостійні твори, не передруковані¹⁾ з журналів та збірок у виданні 1903 р., а також і ті, що з'явилися по йому (в «Л.-Н. Вістнику», «Новій Громаді» та по деяких збірниках і альманахах) і 3) недрукована спадщина Грінченка, яку беремо за рукописів.

Таким чином наше видання можна вважати за повну збірку всього, що вийшло віршованого з-під пера Бориса Грінченка опріч чисто дидактичних творів, як байки, казки, тощо. У примітках даю відомості про те, де яку п'єсу надруковано, а також більш цікаві варіанти,—надто коли вони показують, як працював автор над своїми творами, як виробляв він стиль поетичний, як розгорталась думка або виростав образ. Усе це матеріял для характеристики та біографії автора, та може він знадобиться й до пізнання літературних обставин його доби, що всенька минала «Під хмарним небом» і так мало сприяла розвиткові письменницьких талантів.

II.

Не збираючись давати тут характеристику віршованого надбання Грінченкового, торкнуся тільки того ще, як ставились до поетичної його творчости сучасники старшого і молодшого за автора покоління; бо як на неї сам автор дивився—ми вже бачили з сказаного на попередніх сторінках.

Хоча творчість Грінченка-поета звернула на себе увагу з першими ж його виступами на літературній ниві, але погляди

¹⁾ Не передруковував Грінченко з ранніх своїх збірок (особливо з «Нових пісень та дум», 1887) тих віршів, що вважав за слабкі або особистого характеру; з «Зорі» та «Життя і Слова»—усіх, що були підписані літерою В.—політичного змісту, як нецензурні. Решта—після 1903 р. через те, що не видавав більше збірок своїх поезій.

на неї мінялись відповідно до того, які до поезії ставилися вимоги і як росла та творчість або, власне, ріс сам автор на своїх художніх силах та засобах. Либонь чи не перший, хто подав оцінку нового письменника, був М. Комаров. Рецензуючи в «Зорі» збілочку «Пісни Васыля Чайченка» (Харків, 1885), він писав: «Пануючий мотив поезії п. Чайченка, оскільки можна бачити з сього збірника, недоля рідного краю... Тяжка праця, гіркий шматок хліба, неволя економічна—ось що найбільше викликає жаль і нарікання в його піснях. Оджеж поет не віддається безнадійно своїм жалям. Там десь серед темної ночі миготить ясний промінь надії... Тільки праця на користь громади і боротьба за добро громадське можуть справдити надію на кращу народню долю. То ж то поет і закликає земляків до праці і борні... Трапляються у Чайченка вірші і про власну долю; звичайно поет сумує, нарікає на свою долю і шукає вихода, але й тут ви бачите ясну думку і правдиве чуття, а не то що якісь невиразні бажання, поривання кудись в невідому далину та мляве хлипання або нерозсудливі прокльони, як воно все буває у тих поетів, що не мають про що співати. Декілька віршів у Чайченка навіяні поезією Шевченка, Куліша або народніми піснями; деякі здаються просто неначе позиченими, бо не то що по змісту, а й по складу і способу змалювання уявляють собою парафразу інших творів... Проте таких віршів у збірничку тричотири, не більше... Вірш у п. Чайченка розмаїтий і скрізь вірний; ритм дається йому без силкування і мова не ухиляється од добрих зразків. На всьому цьому покладаємо надію, що з молодого автора виробиться справжній поет, здатний будити думку і чуття й схилити їх на добро людське»¹⁾.

Минув ще рік—і ім'я Грінченка ми зустрічаємо вже з такими епітетами, що ясно показують, які на його великі надії покладали земляки. Зробивши прихильну оцінку на віршовані казки Грінченка в IV кн. за 1888 р. «Кіевской Старинь» («удачное соединение личного творчества с народным»,—

¹⁾ Кома рь М.—Пісни Василя Чайченка. «Зоря», 1887, ч. I стор. 14.

стор. 24), И. Ж(итецький) незабаром дає спробу загальної характеристики молодого письменника. «Василь Чайченко,—писав рецензент,— один из наиболее популярных современных молорусских писателей, хоть он дал только несколько небольших книжечек стихотворений и рассказов и не написал ни одной большой вещи. Может быть, это свойство его таланта, Чайченко, видимо, серьезно относится к своей литературной деятельности и старается широко ознакомиться и усвоить себе литературное творчество других писателей, влияние которых заметно в его произведениях (напр. Некрасова). Чайченко учится, захватывает много хорошего в других литературах, но претворяет это в свои образы, в свои песни, в свои рассказы. Чайченка нельзя назвать подражателем, потому что сила его таланта при заимствовании некоторых штрихов из других литературных течений, видоизменяет их, придавая новые оригинальные черты, влагая новый смысл, новое выражение в давно знакомые мотивы... Это новое свое, принадлежащее самому Чайченку, вносит в произведения автора симпатичность, мягкость, трогающую душу, бесконечную искренность и правдивость»¹⁾).

Одзначив того ж року молодого письменника й історик українського письменства. «Василь Чайченко,—писав у «Зорі» Ом. Огоновський,—се є псевдонім талановитого українця, котрий, любуючись в реальнім світогляді, лиш деколи звертається до ідеального напрямку в літературі. Він з'являє в поезіях своїх велику любов до України і до нещасного люду. Поет видить убогії ниви, убогії села, убогий обшарпаний люд; та дарма, що се картини смутні, невеселі—інших годі найти. Він рад би сі злидні забути, так сили забути немає: та ж то рідні села, рідні люди—«то наша Вкраїна сама». Свої патріотичні думки висказав Чайченко іменно в тих стихотворах, котрі надруковано (1884—1887) в «Зорі», між тим, коли він в «Піснях», виданих в Харкові 1885 р., недолю суспільного

¹⁾ И. Ж.—рецензія на книжку «Зъ згадокъ про дитячи лита» В. Чайченка. «Кіевская Старина», 1888, кн. IX. стор. 69—70.

побуту на Україні малює»¹⁾). А вже р. 1892-го той самий історик про Грінченкові вірші писав так: «В писанню поезій добачаємо у Чайченка чималий поступ. Коли бо він в починах своєї літературної творчости проявляв більш римовану прозу, намагаючись подекуди закрасити її фразами вельми патріотичними, то трохи перегода став він творити справжні поезії, дарма що між ними мають лиш ті вищу стійність, котрі визнаються гарячим патріотизмом». «Стихотвори Чайченка,—це загальний висновок Огоновського—визначаються гарними образами природи, проявами гарячого патріотизму й легоньким віршуванням, тільки ж не добачаємо в них вітхнення вищого поета»²⁾). Але не вважаючи на останнє обмеження, репутація Грінченка—насамперед у Галичині, де його більше, ніж на Україні, знали,—стояла вже так високо, що В. Лукич своє повідомлення про збірне видання творів Василя Чайченка, кінчає промовистими словами: «Не сумніваємося, що перше повне видання творів так талановитого письменника, котрий в нашій літературі займає вже визначне місце, повітають усі освічені і тямущі земляки радо і щиро»³⁾).

Коло того ж часу діждався Грінченко оцінки й від найбільшого тоді на Україні в літературних справах авторитета. «В його особі,—писав у «Народі» з приводу зібрання Грінченкових творів М. Драгоманов,—ми маємо писателя найбільш уталантованого з тих, які появила російська Україна з 80-х років, а до того дуже працюючого. Тепер, коли перед нами лежать уже три споренькі томики його белетристичних творів, можна вже зважитись зложити ціну талантові д. Грінченка. Талант той не дуже сильний, по крайній мірі не яскравий: він не вирізує своїх образів і осіб так, щоб вони кидались у вічі читателеві, говорили сами за себе, навіть без умисного заміру творця або й противно їм (йому?). Такі таланти мають

¹⁾ Огоновський О. М.—Історія літератури рускої. «Зоря», 1888, ч. 16, стор. 269; окреме видання—ч. II, в. 2, Львів, 1889, стор. 709.

²⁾ Огоновський О. М.—Історія літератури рускої. «Зоря», 1892, ч. 20, стор. 392 і 393; в окремому виданні—ч. III, в. 2, стор. 1160 і 1163.

³⁾ «Зоря», 1892, ч. 8, стор. 159.

одначе свою ціну,—тільки твори їх потребують часто світла ідеї самого автора, і звичайно самі автори такі те чують і охоче виставляють при своїх картинах і тенденції. Так робить і д. Чайченко, навіть аж занадто для белетриста, дуже часто переходячи в дидактику і публіцистику». Проте взагалі на думку Драгоманова Чайченко «ще менше других українських писателів піддався тій тьмі (80 років), по крайній мірі її соціальному бокові і.... умів задержати і літературний смак, котрий тепер, видимо, стратили навіть ліпші наші белетристи 70-х років»¹⁾.

1886-й рік приніс спеціальну оцінку Грінченка як поета від одного з представників того ж таки, що й Грінченко, покоління, з приводу виходу в світ збірки «Під хмарним небом». «Я тількищо перечитав цю книжку раз, вдруге і втретє»,—писав у «Зорі» Д. Пісочинець (Ткаченко).—Не вважаючи на те, що більшість надрукованих в ній віршів були вже видруковані по часописах та в нарізному виданню, затого (sic!) всі вони читаються залюбки і роблять на читача глибоке вражіння. Тому чимало сприяє різнобарвність самої поезії». Подавши перегляд тем у Грінченковій поезії, критик зауважує: «Але про віщо б не співав поет, усі його вірші натхнуті незмірною любов'ю до своєї країни та ясною надією, що та праця не мине марно; навіть вдачу цілій його поезії, що так виразно найменована поезією з-під хмарного неба, надає гірко становище вітчизни... Ми лічимо автора першим і єдиним з сучасних справді національним поетом. Та й дивіться: хто має право зватися тим ім'ям? Той, хто силою свого високого духа увійде в глиб душі якогось народу, освітить її неземним світлом чистої штуки і при тому світлі побачить найтяжчі болі народу та його найперші потреби. Показавши народові цюнайперші потреби його духа, він відкриває народові шлях, яким він може понести свою частку до коштовної скарбниці здобутків усієї людськості. Оце саме зробив і наш поет. В цій справі він є безпосередній наслідувач Шевченка. Першою потребою українського народу за життя Шевченкового було

¹⁾ Драгоманов М.—Твори Василя Чайченка. «Народ», 1893 ч. 22, стор. 274.

визволення його з кріпацтва, і Шевченко ужив найбільшої праці і надзвичайного талану на скасування цієї щонайшкодливішої болячки того часу. Що після цього стало щонайважливішою потребою українського народу? Надання йому усіх інших прав людини, а саме—балакати, вчитися, вірити так, як сам народ того хоче, себто вільно йти культурним шляхом. Ці законні бажання поет поклав підставою своєї поезії, бо людина, що не має тих прав, що їх мають усі народи, є мов би нижча від них. Тим робом виходить, що автор поезії з-під хмарного неба вірно зрозумів щонайпершу, щонайважливішу потребу українського народу й через те є справжнім національним поетом українським... Поезія з-під хмарного неба,—кінчає Пісочинець,—не єсть це плач Єремії над тим, що навіки загинуло, а єсть це розумне слово, що, вказуючи нам болючі рани нашої вітчизни, вказує і ліки. В серці поета є чулі струни, що на їх голос відгукнеться кожне незавмерле українське серце, є й голос, щоб вилити ті чулі згуки високої душі поетичної¹⁾.

Що найдивніше—навіть російська критика того часу, така байдужна до українського життя й літератури, помітила і оцінила Грінченка, якраз за його поетичні твори. Торкнувшись питання про національні літератури і зокрема теорії Потебні («Язык и народность») відомий російський журналіст і соціолог С. Южаков за ілюстрацію бере поезію Грінченка. «Покойный Потебня,—писав Южаков,—был одним из знатоков малорусского языка, из любителей малорусского слова и литературы, которая давно уже не баловала своих любителей чем нибудь замечательным. Мне кажется, я могу указать на недавно вышедшую в Чернигове книжку г. Гринченка «Писни та думы», как на нечто далеко незаурядное и способное порадовать всякого любящего украинскую речь. Беглая заметка о ней, вероятно, заинтересует многих и будет уместной в конце этого дневника, посвященного местным народностям и их развитию». І критик спиняється на поемах

¹⁾ Пісочинець Д.—Василь Чайченко. «Під хмарним небом». «Зоря», 1896, ч. 4, стор. 75—76.

Грінченка та на його ліричних п'єсах, «между которыми есть поистине прекрасные, сполненные поэзии и красоты». Подавши кілька зразків, як Грінченко малює природу, Южаков пише далі: «Г. Грінченко не одну природу умеет чувствовать и живописать. Человек с его горестями, надеждами, утратами, борьбою занимает поэта и глубоко отзывается в его сердце. Героический период родной Украины с его эпическими битвами и подвигами нашел отражение в поэме «Галіма» и балладе «Отаман Музыка». Задача труда и мирной работы, идущая на смену героическим битвам, нашла себе поэтическое выражение в поэмах «Перший коваль» и «Лаврин Костер». Эта задача нашей совести глубоко трогает поэта, наполняя его сердце сомнениями и тревогами, столь свойственными переживаемому нами времени. Стихотворение «Загадка» отражает эти сомнения и тревоги, которым, впрочем, автор не любит поддаваться, и вера в торжество света и правды чаще звучит в его песнях, нежели сомнение...»¹⁾

Побіч проф. Ол. Колеси, що в лапідарній формі проказав власне давнішу думку Огоновського («полилися довгою багатою струєю поважні холодні пісні В. Чайченка, але вони пливуть без тої сили, що проломлює шлях до людського серця») ²⁾ найвиразніший портрет літературний Грінченка дає за той час таки Франко, цей майстер на різблені образи. «...Повстають на Україні,—писав він у клясичних своєю стислою проникливістю нарисах «З останніх десятиліть ХІХ віку»,—молоді письменники надзвичайної енергії. Продуктивні, роблять в такій мірі, як зі старших хіба Куліш, гаряче віддані справі просвіти і піддвиження рідного народу, вони вміють сполучити гарячий запал із холодною критикою, рухливість із постійністю, вміють відчуті і заспокоювати найрізніші народні потреби. Вони змальовують у артистичних творах життя народа й інтелігенції і рівночано в критичних та публіцистичних працях розбирають важніші питання

¹⁾ Южаков С.—Дневник журналиста. «Русское Богатство», 1895, кн. 10, стор. 117—121.

²⁾ Колесса О.—Столітє обновленої українсько-руської літератури. «Л.-Н. Вістник». 1898, кн. ХІІ, стор. 179.

сучасного життя, листами і особистим впливом підбивають і заохочують до праці інших довкола себе, і все те серед важкої не раз праці на насущний шматок хліба. До таких людей належить поперед усіх Борис Грінченко»,—виділяє Франко окремі постаті з своєї сумарної характеристики й дає далі образ різноманітної діяльності цього «талановитого поета і повістяра»¹⁾.

Власне змальований у Франка образ Грінченка й увійшов твердо до історії літератури. Дальші оцінки, зроблені і за життя автора, і по його смерті по суті лиш уточняють те або се, обмежують деякі твердження або розгортають їх, але в основі дають все ж образ «письменника надзвичайної енергії», «талановитого поета і повістяра», одного з каменярів нашого відродження. Автор рецензії на I-й том «Писаннів» Грінченка, П. Горянський, підкреслюючи деяку риторичність його поезії в цілому, все ж зазначає в другій частині збірки «шаг вперед в отношении техники стиха, глубины настроения и большей определенности и устойчивости мировоззрения поэта, что было результатом естественного роста таланта»²⁾. Навіть авторка суворой оцінки «Писаннів», Л. М. Старицька-Черняхівська, що присвятила свою широку рецензію головним чином негативним сторонам Грінченкової творчості— «отсутствию искренности и теплоты, а вследствие этого и силы»— все ж знаходить у ній «много прекрасных исключений»,—таких, де «искреннее чувство породило силу, яркость и простоту, это лучшее украшение поэзии», де «в его поэзии чувствуется огонь; она звучит власно и сильно»³⁾ «С внешней стороны, т. е., со стороны ритма и рифмы,—характеризує Л. Старицька-Черняхівська формальні досягнення рецензованої книги,—стихотворенням Грінченка нельзя сделать ни одного серьезного упрека.., стих г. Грінченка строго выдержан, язык прост. Встречаются изредка банальные рифмы,

¹⁾ Франко Ів.—З останніх десятиліть ХІХ в. «Л.-Н. Вістник», 1901, кн. ІХ, стор. 116—117.

²⁾ П. І. Г.—Рецензія на Писання т. І. «Кіевская Старина», 1903, кн. ХІІ, стор. 176.

³⁾ Старицька-Черняхівська Л.—Рецензія на Писання т. І. «Кіевская Старина», 1904, кн. Х, стор. 110, 111 і 112.

но в такому большом количествѣ стихотвореній они теряються. Можна було бы пожелать побольше музикальності... Но это уж такое свойство стиха, которое не дается ни трудом, ни изучением, раз его нет в самой природе даннаго дарованія»¹⁾.

Підсумки за перше 25-ліття діяльності Грінченка зроблено ювілейного 1906 р., хоча ювілят і ухилився од будь-якого ширшого святкування і навіть кинув у неопублікованій відповіді на привітання:

Так не кажіть прихильних слів—
Звичайних, докучних...
Свій шлях без їх пройти я вмів
І далі йду—без їх.

«Грінченко,—писав з нагоди не святкованого ювілею Д. Дорошенко,—не належить до тих поетів, які віддаються поетичній творчості всією істотою, які вкладають в неї всю свою душу, не лишаючи місця для творчості на іншому полі духової діяльності. Але коли вважати поезію Грінченка тільки робітницьким співом, то це буде гімн праці, велетенській, спасенній праці, яка одна тільки зможе вторувати й зрівняти «правді путь» та вивести нас на волю і на яку сам автор вложив стільки сил. Це могутній боевий пеан, який може вирватися з грудей тільки того, хто сам працював багато й невтомно... Та поезія Грінченка не обмежується тільки так званими громадянськими мотивами, хоча вони й переважають у його творах і надають їм характерний кольорит; поет уміє видобувати з своєї ліри й звуки, присвячені таким суб'єктивно-людським чуттям, як кохання, або змалювати свіжими, оригінальними фарбами красу природи. В ряді українських поетів останніх десятиліть Грінченко займає одно з почесніших місць. До речі буде згадати,—закінчує цю характеристику Грінченка-поета критик,—що Грінченкові, окрім оригінальних, належать ще перекладні поетичні твори, серед яких відзначаються цінними прикметами переклади з Гайне і драм Шіллера»¹⁾.

¹⁾ Там само, стор. 73—74.

²⁾ Д. Д.—Борис Грінченко (з нагоди 25-літнього ювілею його діяльності). «Рада», 1906, ч. 83.

На цьому кінчаю про голоси сучасників, які озивалися своєю думкою на Грінченкові вірші. Ще раз ці голоси залунали були дужче—під час чорних днів похорону 1910 р., але то була вже інша оцінка, в якій більше вчувалося жалю та суму, що така сила невикористана зійшла в могилу, подиву перед цим життям, яке так дивно нагадувало образ його ж таки «хлібороба». З тими голосами уся діяльність Грінченкова, отже й поетична, відходить вже на суд історії. І мені здається, що на цьому суді одним з головніших свідчень має бути власна авторова самооцінка. «Під хмарним небом не заспіваєш веселої пісні»... Більш того—не придбаєш навіть тих фарб яскравих і блискучих, які так потрібні художникові, щоб в образах свої думи та настрої подавати. Жив Грінченко під хмарним небом, його пісня волею обставин була тільки «робітницьким одпочинком» серед тієї невсипущої праці, яку довелось йому на себе прийняти задля поневоленої батьківщини. Це пояснює і зміст, і формальну сторону його поезії—характерної для свого часу надзвичайно та цінної і в дальшому аспекті якраз отією вірністю своєму часові. Форми поезії розвиваються, нові творці—нові розорюють облоги думки та форми, але у кожного справжнього творця є раз-у-раз щось правдиво своє—отой дух часу, що на його творах одбивається й живим визирає до нащадків із пожовклих листочків. Писано ті Грінченкові листочки за цілком одмінних од нашого часів; багато в них перестарілого, зданого навіки вже до архівів минулого. Проте все ж не одне знайдеться в поезії Грінченка і таке, що і до розуму, й до серця прийдущому читачеві промовлятиме. Поруч перестарілого, що має ціну тільки для характеристики часу та для історії творчости автора, перегортаючи ці пожовклі листочки, надібаємо і такого багато, що зустрине й допитливу цікавість од молодших поколінь, як зразок хорошої, не вимушеної, безпретенсійної літератури.

Акад. С. Єфремов.

У Київському виданні 1903 р. проминуто, беремо текст у редакції збірки «Під хмарним небом». Первісний варіант («Пісні та інш.») має такі одміни:

Рядок 3-й: Ми кажем: вже давно пора.

4-й: Діждатись нам собі добра.

5-й: А все його нема, не йде.

8-й: Дурнее серце аж болить

9-16-й: І сльози б капали, якби

Не посоромилися ми

Сльозами лихо вилити

Замість того, щоб заховати

Од світа муки і усе,

Що в долю нам життя несе...

4. І молилася я... (стор. 6). Вперше надруковано в збірнику «Рада», ч. I. 1883 р. підпис—Грінченко. Див. ще: «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I. Варіанти у «Піснях».

Рядок 1-й: І молилася я, сподівалася я.

» 4-й: Сподівання були всі даремні
мої.

7-й: У роботі важкій підірвалось життя.

8-й: У неволі лихий вік пройшов без
пуття.

9-й: Та неволя лиха й досі давить мене.

10-й: Та я праця тяжка стан недужий мій гне.

11-й: І посліпли од сліз очі карі зовсім.

12-й: І я зсохла уся під ярмом під
тяжким.

14-й: Світ широкий усім, а для мене тюрма.

5. До праці (стор. 7). Надруковано вперше у львівському журналі «Світ» 1881 р., ч. 11—12, стор 189—190, за підписом Ів. Перекотиполе; передруковано в збірнику: «Рада», ч. II. 1884, підпис—Чайченко; «Пісні», «Веселка» 1887, «З пісень», «Під хмарним небом», «Сонце сходить» та ін. У перших редакціях чимало єсть дрібних варіантів, яких тут не наводимо. Перший рядок беремо у закордонній редакції: «Праця єдина з неволі нас вирве», зам. «з недолі», як було в київському виданні «Писаннів» (т. I., 1903), бо цю одміну тут зроблено тільки задля цензури. Порівн. у «Світі» та в «Раді»: «Праця єдина нас вільними робить». Дату беремо з «Пісень», де позначено: «1881 рока» (sic!).

6. Минуле (стор. 8). Цю поезію в «Писаннях» проминуто певне з страху перед цензурою; беремо з «Під хмарним небом». Первісні варіанти (в «Раді» 1883 р.—підпис:

Грінченко,—та «Піснях», 1884) дуже odrізняються від цього та й один од одного. Там натиснуто було більше на національний момент боротьби («ляхи», «німці з жидами»), який тут змінено на соціяльний («пани з глитаями»). Дату взято з «Пісень».

7. **Наша доля** (стор. 9). В «Раді» (част. II, 1884 р.) під цим заголовком і на цю ж тему, за підписом Ч а й ч е н к о, знайдено первотвір цього вірша, але такий одмінний, що його можна не так за варіант, як за інший вірш уважати. Наводимо його на зразок того, як переробляв іноді Грінченко свої пісні: лишився самий загальний кольорит та думки, вислов же цілком інший.

НАША ДОЛЯ.

Не пісні нам веселі співать довелось,
На радити втішаючись сміхом:
І надія, і сміх—усе те пронеслось
І zostалися муки і лихо!

І я знаю, що щастя не буде для нас:
Нас для сліз і журби породили;
Он останній вже промінь блискучий погас
Того сонця, що в небі світило.

І крізь темряву ночі ми чуем одні
І ридання, і муки великі,
І для нас ці смутні не минуть уже дні,
Ми будем у темряві, будем до віку!

Тільки в мене у серці надія одна,
Невмируща, велика надія:
Не мине без сліду наша мука страшна,
Наше горе і сльози гіркії.

На могилах дідів, що умерли в борні,
Собі щастя збудують онуки
І з коханням згадають про давні дні
І про нас, що загинули в муках...

З невеличкими одмінами цього вірша передруковано в збірці «Під сільською стріхою», де й позначено: «З II тома «Ради». Там же й поставлено дату—1881. Передруковано в збірці М. І. Антипенка «Молодий Чорноморець: Малоросійській пѣсенникъ, Малоросійскія пѣсни знаменитыхъ писателей»... Москва, 1889.

8. **Весна** (стор. 9). Дуже одмінний варіант у част. I збірника «Рада», 1883, стор. 268—269, підпис—Г р і н -

ч е н к о. У строфі 3-тій поновляємо з збірки «Під хмарним небом» первісне «М у к н е в о л і» зам. «М у к н е д о л і», як про цензуру надруковано у «Писаннях» 1903 р.

1882.

9. Б у р л а к а (стор. 11). Варіанти—див. «Пісні», «Під хмарним небом». У першому, дуже одмінному, маємо чотири не передруковані рядки на закінчення:

Ой забуто могилоньку,
Тільки вітер віє
І розносить його муки
І його надії.

10. Б у в а є (стор. 12). Варіанти—див. «Пісні», «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I.

11. Р а н о к (стор. 13). Варіанти—в збірках «Під сільською стріхою» (1886) та «Під хмарним небом». Остання строфа інакше читається в них:

У першому: Щоб не казали, що лихо лякає
Змучених в лютій борні,
Що ми не зможемо стати до праці,
Щоб не казали вони.

У другому: Щоб не казали, що сили боротись
Більше у нас вже нема,
Щоб не казали вони, щоб рабами
Нас поробила тюрма.

Останій варіант у «Писаннях» 1903 р. зм'якшено задля цензури і без одмін передруковано в збірці «Сонце сходить». Дату 4 лютого 1882 р. беремо з збірки «Під сільською стріхою».

12. Ш м а т о к х л і б а (стор. 14). Варіант у «Веселці» 1887, підпис «З пісень Ч а й ч е н к а», без одмін друковано в збірках—«Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I. «Сонце сходить».

13. У д о в і (стор. 14). Варіант дуже далекий у збірці «Під сільською стріхою», заголовок—«Удова»; з маленькою одміною в «Під хмарним небом», «Пісні та думи» ч. II. Дата в збірці «Під сільською стріхою».

14. М о г и л а (стор. 15). Варіант у «Піснях»; без одмін у «Під хмарним небом», «Сонце сходить».

15. Н а п о л і (стор. 16). «Зоря» 1884, ч. 20, стор. 165—166, підпис—В. Ч а й ч е н к о. Варіант у «Піснях»; без

одмін: «Під хмарним небом», «Дзвінок» 1894 ч. 18, і 1895 ч. 14 і 15, «Веселка», «Пісні та думи», ч. 1.

16. З р а д а (стор. 17). «Зоря» 1890, ч. 23, стор. 355, підпис В. Ч а й ч е н к о, підзаголовок—балада. Варіанти—в «Піснях», «Під хмарним небом» та «Пісні та думи» ч. II. Подекуди в цьому віршові трапляються вирази буквально з народніх пісень. («Ой поїхав козаченько» і інш.).

1883.

17. С м у т н і к а р т и н и (стор. 20). «Зоря» 1884, ч. 4, стор. 27; підпис—В. Ч а й ч е н к о. Останній рядок там читається: «То наша Країна сама!» В збірках «Під хмарним небом» і «Сонце сходить» без одмін; у «Піснях» і «Веселці» бракує останнього рядка.

18. Д е в о н о (стор. 20). Варіанти у збірках: «Під сільською стріхою» та «Під хмарним небом». Дату беремо з першої.

19. В е с і л л я (стор. 21). «Зоря» 1884 р., ч. 21, стор. 174, під заголовком «Весілля на селі»; підпис І в. П е р е к о т и п о л е. Варіанти в «Піснях» та «Під хмарним небом». У первісному варіанті («Зоря» та «Пісні») була інша провідна думка: замість останніх песимістичних рядків маємо:

Гуляйте ж ви! Хоч раз єдиний
Засмійтесь, змучені, без сліз,
Щоб хоч згадать перед загином,
Що й вам був день ясний колись!

20. Х л о п ' я т і (стор. 22). Без одмін у «Сонце сходить» У «Під хмарним небом» кінець інший:

Я не знаю, мій любий, мій щирий,
Тільки в мене надії нема:
Світ цей—темрява темна і серцю
Неприхильна, сувора тюрма.

21. У к р а ї н а (стор. 23). Проминуто в «Піснях» задля цензури; беремо з «Під хмарним небом».

22. Н і ч н а о з е р і (стор. 23). У збірках: «Під хмарним небом» і «Пісні та думи», ч. I—без одмін. Дві перші строфи передруковано у «Веселці» та «Дзвінку» 1892 р. ч. 17. У «Піснях» варіант одмінний тим, що русалок був цілий гурт, з якого потім лишилась одна—коханка-спокусниця. Сюжет балади популярний у світовому письменстві і нагадує написаного на мотив Гете «Рибалку» П. Артемовського-Гулака.

23. У темряві (стор. 26). Варіант у збірці «Під сільською стріхою» досить далекий,—напр. остання строфа:

Хай темрява давить, колись вона згине,
Хоч може й не в наші часи...
Та що нам до того!.. Настануть години!..
Так гей же, до плуга усі!

Ближчий варіант у «Під хмарним небом», звідки беремо пом'якшені для київського видання 1903 р. вирази: «неволю тяжкою» (3-тя строфа) та останній рядок, що в київському виданні читається так:

Той світ, що ми вибором їм!

У збірці «Сонце сходить»—без одмін з видання 1903 р. Дата 1883 означена в збірці «Під сільською стріхою».

24. Вечір (стор. 26). У «Піснях» з невеличкими одмінами. Без одмін—«Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I, «Сонце сходить». У «Веселці» бракує останніх чотирьох рядків.

25. Бажання (стор. 27). В «Писаннях» проминуто. Беремо з збірки «Під хмарним небом». Варіант у «Нових піснях та думках» 1887 р.

26. Тільки раз всього й зустрівся (стор. 27). У київському виданні 1903 р. «Писання» проминуто. Беремо з «Під хмарним небом». Варіант у «Піснях».

27. Дуб (стор. 29). Без одмін у «Під хмарним небом», «Пісні та думи» ч. I, «Сонце сходить». Варіант у «Піснях» має на закінчення два не передруковані рядки:

Глянув тоді я на дуб той колись такий дужий, могутній
І не по волі згадавсь ти, діяче, святий незабутний...

28. Під гнітом (стор. 29). У київському виданні 1903 р. заголовок, певне з страху перед цензурою, викинуто. З тієї ж причини 2-й рядок 3-ої строфи читався так:

Брязкіт од пут і мечів,
а 4-ої строфи останній рядок був—
В грізно-захмарений час.

Виправляємо за варіантом збірки «Під хмарним небом». Без одмін проти видання 1903 р. в зб. «Сонце сходить».

29. Колись було (стор. 30). Варіант—див. «Нові пісні», без одмін—«Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. II.

1884.

Не гордуй ти життям молодим (стор. 31). Див. «Пісні», «Під хмарним небом», «Сонце сходить». У первісному варіанті цей вірш мав посвяту «Н. В», себто—Н а с т і

Віцман (учителька, приятелька Грінченкова) та епіграф з Лермонтова:

Дай
Сердцу незлобному миръ упованія.

31. Як богові вірю тобі (стор. 32). Варіант в «Піснях». «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. II. У першому заголовок: «Віритиму я поки кохатиму, а кохатиму — поки житиму», а також дата 1884 р.

32. По весні (стор. 32). Варіанти див.—«Під сільською стріхою», «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I.

33. Вітер пісню повну смутку (стор. 34). Варіанти див.—«Під сільською стріхою», «Під хмарним небом», передрук у «Сонце сходить». Дату 1884 беремо з першої збірки.

34. На чужині (стор. 34). Варіанти у «Піснях» та «Під хмарним небом».

35. Вночі на могилі (стор. 35). В збірці «Під сільською стріхою» варіант («Вночі») досить далекий; замість 4-х останніх строф маємо оці дві:

Там зорі на небі сіяють
І місяць там ясно блищить,
А степ у тумані втопає,
Заснувши безживний лежить.
Так тягне щось серце з собою
В ті хвили туману ясні,
Аж душу всю мучить журбою...
Якби тільки крила мені.

Історично-політичний мотив уведено тільки у варіант, що в «Під хмарним небом», див. також передрук у «Сонце сходить». Дату 1884 беремо з «Під сільською стріхою».

36. Ні, не плачти... (стор. 36). Варіант див.—«Пісні», «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. II.

37. Хлібороб (стор. 37). Один з найпопулярніших, найчастіш передруковуваних разом з «Смутними картинами» та «До праці», віршів Грінченкових. Варіант у збірці «Під сільською стріхою»; без одмін—«Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I, «Сонце сходить» та по численних збірниках і хрестоматіях.

38. До народу (стор. 39). По «Хліборобі» у львівській збірці «Під хмарним небом» іде проминутий—видимо, з цензурних причин—у київському виданні 1903 р. цей вірш «До народу» надзвичайно характерний для Грінченка та й великої ваги він для розуміння й оцінки його

громадянських взагалі настроїв. Це, немов profession de foi авторове, що безперечно стоїть у зв'язку з пізнішими програвимими заявами героїв по Грінченкових повістях та оповіданнях («Соняшний промінь», особливо «На розпутті»). Грінченко виявляє тут коріння та підвалини свого народництва, тверезого, на розумі, а не на мріях та ідеалізації побудованого, працею зміцненого та розумінням підпертого. Питання про стосунки між людьми фізичної праці та розумової, яке взагалі завжди цікавило Грінченка, тут він ставить на всю широчінь і відповідь на його дає тверду, стислу й непохитну, аскетично-сувору, згідно з своїм світоглядом і вдачею. Од ідеалізації до розуміння того, що він звав «народом»—такий був шлях Грінченків, і тут письменник одходить і од живих людей із своїх попередників (типу, напр., Куліша) та сучасників, і од літературних своїх образів, як, напр., Раденко з повісти «На розпутті».

Беремо цей вірш із збірки «Під хмарним небом», бо по інших виданнях його немає.

1885.

39. У лісі (стор. 42). Варіанти див.—«Під сільською стріхою», «Під хмарним небом», передрук—«Сонце сходить».

40. М а т и (стор. 43). Варіанти—«Під сільською стріхою». (заголовок «Ніч»), «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. 1, «Сонце сходить». Дату беремо з першої збірки.

41. Т е п е р (стор. 44). Надруковано в журналі «Зоря» 1887 р., ч. 9, стор. 152, підпис—В. Ч а й ч е н к о. Варіанти в збірках—«Під хмарним небом» та «Нові пісні і думи» (заголовок «Не тоді»). Заголовок у київському виданні 1903 р. проминуту.

42. З р а д н и к (стор. 45). Надруковано в газеті «Діло» 1890 р. ч. 113 та в журналі «Зоря» 1891 р. ч. 22, стор. 424—426; в обох підпис—В. Ч а й ч е н к о. Передруковано в збірках: «Під хмарним небом», «Сонце сходить». Первісний варіант у «Нових піснях та думках».

43. П і д н е б о м с о н я ш н и м... (стор. 52). Див. «Нові пісні та думи», «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. 1. У першій збірці вірш має епіграф з Шекспіра:

І поліг у могилу мій милий
Під дощем нерозважених сліз...

44. Х в о р а (стор. 53). Варіант у «Нових піснях та думках» має заголовок «Дівчатко». Див. ще «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. 1, «Сонце сходить». Маруся, що їй

вірша присвячено—це Марія М. Грінченкова (Загірня)“ дружина Б. Грінченка.

45. Останній борець (стор. 55). «Зоря» 1886 р. стор. 257—258,—без останньої строфи; епіграф: «Претерпівый же до конца, той спасень будеть»; підпис—В. Чаиченко. Варіант у «Під хмарним небом»; остання строфа читається там так:

І загинуло навіки
Діло ріднее в ті дні,
Але він борець великий,
Ліг останній у борні.

46. Південь на степу (стор. 56). Див. «Нові пісні та думи», «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I, «Сонце сходить».

47. Небо (стор. 57). Див. «Нові пісні та думи», «Під хмарним небом», «Сонце сходить».

48. Подивись! (стор. 57). Варіанти див.—«Нові пісні та думи», «Під хмарним небом», «Пісні та думи» ч. I, «Сонце сходить».

49. Тільки одна не пишалась (стор. 58). Див. по тих самих збірках, що й попередній вірш.

50. Біла бранка (стор. 58). Див. по тих самих збірках, що й попереду. Перша редакція, в «Нових піснях та думах», дуже різнитья од надрукованої тут. Після рядка: «Йде баша, турецький пан» там було:

Мов ту квітку степовую
Буйний вітер поламав,
Так дівоцтво й молодую
Вроду пишну він стоптав.
І безщасна, й одинока
Ходе дівчина смутна,
В серці смуток, жаль глибокий,
Тоне в морі сліз вона.

До вікна вона підходе,
Одчиня тоді його—
Навкруги чорніють води
Моря тільки одного:
Без початку і без краю
Розляглося скрізь воно...

Після рядка «Вже не прийдуть кращі дні»—чотири оцих рядки:

Занесли її ці хвилі
У тюрму до ворогів

І її край рідний, милий
Вже для неї не існує.

Після рядка «Все, що в серці розцвітало», йде далі:

І хотіло жить тоді,
Безодмовно повмирало
І не вернеться, не жди!
Наче випалене поле
В чорнім попелі усе—
Їй життя на кращу долк
Вже надій не принесе.
Все пропало! Опріч горя,
Більше нічого їй ждять...
Краще ж згинуть в цім морі,
Ніж терпіти так уп'ять;
Краще згинуть, сховатись і т. д.

Після слів «Буде з сліз її гірких»—чотири рядки:

І—ось з думкою цією
Бранка стала на вікно...
Море Чорнее під нею—
Б'є й хвилюється воно.

Після прощання бранки з Україною у першій редакції є ще прощання з літами:

Прощавайте, мої літа,
Молоді й смутні!
Я сховаюся од світа
В морі Чорному на дні.

Кінець легенди дає зовсім іншу редакцію. Дівчина кину лась у море.

І загинула... Про неї
Всі забули на землі...
Тільки в славних запорожців,
Що в країні тій були,
Що до турків у гостину
У чайках швидких не раз
Припливали з України
В той вояцький хижий час,
Тільки в їх про ту дівчину,
Що в журбі своїй тяжкій
Утопилась на чужині—
Спогад любий є такий:
Ніби часом серед ночі

В високостях голубих
Впливає тихо, тихо
Міждо зірочок ясных
Хмара біла і прозора
І над городом вита—
То віщує лихо й горе
Туркам бідна бранка та,
Мов би кличе з України
Рідних месників-братів,
Щоб зламати на руїни
Город лютих ворогів.
То вона пливе в блакиті,
Чиста, біла і ясна
І, туманами повита,
Десь зникає знов вона...

Підзаголовок «Українська легенда» в першій редакції—проминуто в дальших передруках; тільки у київському виданні 1903 р. маємо підзаголовок «Народня легенда».

51. Нудьга (стор. 62). У «Писаннях» 1903 р.—проминуто. Беремо з збірки «Під хмарним небом». Варіант у «Нових піснях і думках» має чималі одміни. Після рядка «Боже! Нудьга ж то яка!»—йде дві строфи автобіографічного змісту.

Боже, нудьга! Не діждусь—дожидаюся,
Поки втечу відсіля;
Їхать давно в нове місце збираюся,
Та вже недоля моя:
Скоро півмісяця, як щогодиноньки
Жду переїзду свого,
Роком здаються короткі хвилиноньки...
Чи вже й не буде його?.

Після рядка «Жди без розваг і утіх!» маємо аж три строфи:

Ох, та й невесело! Сила ще дужая
Згинула наче в руках,
Розум заснув наче, серце недужее
Вмерло чи спить у грудях?
Ні, ще не вмерло й не спить наболілее,—
Тяжко і нудно йому:
Гордую волю заковано силою,
Кинуто наче в тюрму.
Ох, як би сила та воля могутня—
Знаю—не той би я став:

Все б я минуле забув незабутнєс,

Все, що було, занехав.

52. Молоді сльози (стор. 63). Див.—«Нові пісні і думи», «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I.

53. Останній промінь (стор. 64). Варіанти див.—«Нові пісні і думи», «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I.

54. Ворогам (стор. 64). Вперше друковано в «Зорі» 1888 р., ч. 22, стор. 369; підпис—В. Чайченко. У київському виданні 1903 р. проминуто, мабуть з цензурних причин. Беремо текст із збірки «Під хмарним небом».

55. Н. Н. (стор. 67).—Варіанти див.—«Нові пісні і думи», «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I. У першій збірці цей цикл порізнено і надруковано без розділу II. («Ба-чиш, ластівки черкають»).

1886.

56. Горевам! (стор. 71). Проминуто в київському виданні 1903 р. Текст беремо з збірки «Під хмарним небом».

57. Середстапів (стор. 72). Так само. Вперше друковано в «Зорі» 1886 р., стор. 284. Підпис—Ів. Перекотиполе.

58. Сон (стор. 72). Друковано в «Зорі» 1889 р. ч. 17 стор. 278—279, підпис В. Чайченко. Передруки див. «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I.

59. Зчужини (стор. 73). В київському виданні 1903 р. проминуто; надруковано в «Сонце сходить». Текст беремо з збірки «Під хмарним небом».

60. Над Дніпром (стор. 74). Так само.

61. Купання (стор. 74). Друковано в «Зорі» 1893, ч. 4, стор. 65; підпис—В. Чайченко. Див. ще «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I.

62. Отаман Музика (стор. 76). Див. «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. II; передрук у «Буковинському Правосл. Календарі» на р. 1893; підпис—В. Чайченко.

63. Іван Попович (стор. 79). Вперше надруковано в «Зорі», 1887 р., ч. 17, стор. 278; підпис—В. Чайченко. Див. ще «Левада», літ. збірник В. Лукича, Львів, 1892; «Календар Просвіти» на р. 1893; «Під хмарним небом», «Сонце сходить».

64. Кара (стор. 84). Друковано в «Зорі» 1892 р. ч. 3 стор. 46; підпис—В. Чайченко. Див. ще «Під хмарним небом» і «Пісні та думи», ч. II.

65. Душа горить (стор. 84).

66. Я чую неначе вітри зашуміли (стор. 85). В Київському виданні 1903 р. проминуто. Беремо із збірки «Під хмарним небом».

67. Велика вечеря (стор. 86). Друковано в «Зорі» 1890, ч. 17, стор. 262 (епіграф змінений); підпис—В. Чайченко: Текст беремо із збірки «Під хмарним небом».

68. Останні квітки (стор. 87). Друковано вперше в «Зорі» 1892 р., ч. 21, стор. 406; підпис—В. Чайченко. Див. ще «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I, «Сонце сходить».

69. Прийдуть часи (стор. 87). Див. у збірці «Під хмарним небом». Думки, що висловлює тут Грінченко, ширше він розгорнув драматичною постаттю Раденка в повісті «На розпутті».

70. Моє щастя (стор. 87). Вперше надруковано в літературно-науковому додатку до газ. «Буковина»—«Зерна» за р. 1888; підпис—В. Чайченко. В київському виданні проминуто. Текст беремо з збірки «Під хмарним небом».

71. Давня казка (стор. 89). Див. у збірці «Під хмарним небом» (зазначено, що вірш цей «на позичений сюжет»). «Пісні та думи», ч. II, «Сонце сходить». Передрук у «Дзвінку» 1899 р. ч. 18.

72. І згадались мені на чужині (стор. 90). Вперше надруковано в «Зорі» 1893, ч. 14, стор. 270; підпис—В. Чайченко. Див. ще «Під хмарним небом», «Пісні та думи» ч. I.

73. Ми з нею вчора посварились (стор. 90). Уперше під заголовком «Сварка» надруковано в альманаху В. Александрова «Складка» 1892 р.; підпис—В. Чайченко. Див. «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I.

74. Я мучився довго (стор. 91). Проминуто в київському виданні 1903 р.; беремо з збірки «Під хмарним небом», як і вірш з таким само песимістичним настроєм «Прийдуть часи».

1887.

75. Закоханий (стор. 93). Див. ще «Під хмарним небом».

76. Вона співа (стор. 93). Вперше надруковано в «Зорі» 1892, ч. 24, стор. 466; підпис—В. Чайченко. Передруки в «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I.

77. Пий кубок життя... (стор. 94). «Зоря» 1888, ч. 8 стор. 131 підпис—В. Чайченко; «Під хмарним небом».

78. В і т е р в і є... (стор. 95). «Зоря», 1888, ч. 8, стор. 131, підпис—В. Ч а й ч е н к о. Див. ще «Під хмарним небом», «Пісні та думи» ч. 1, «Сонце сходить».

78. П р о ф е с о р П ш и к (стор. 95). Вперше надруковано в гумористичному часопису «Зеркало» 1892, ч. 24; підпис—І в а н П е р е к о т и п о л е. Див. ще в «Під хмарним небом» (з підзаголовком «баляда сьогочасна»). З літературних образів у нашому письменстві герой цієї сатири дуже нагадує Дашкевича з повісти Нечуя-Левицького «Хмари». На «Професора Пшика» обізвався спеціальною статтею А. Ю. Кримський (див. «Народ», 1893, ч. 3 і 4).

80. Д о ч к а (стор. 99). Вперше надруковано в «Дзвінку» 1890 р., ч. 5, стор. 38; підпис—В. Ч а й ч е н к о; передруковано в тому ж таки журналі 1894 р., ч. 1. З невеличкими одмінами у збірках: «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. II.

1888.

81. З о р і (стор. 107). Вперше надруковано в «Дзвінку» 1890 р. ч. 5, стор. 88; підпис—В. Ч а й ч е н к о; передруковано в тому ж таки журналі 1894 р., ч. 1, стор. 4. Див. ще—«Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I; «Сонце сходить».

82. С о н ц е (стор. 107). В київському виданні проминуто. Беремо текст із збірки «Під хмарним небом».

83. Х р и с т я (стор. 109). Вперше друковано в «Зорі» 1893 р., ч. 8, стор. 150—151; підпис—В. Ч а й ч е н к о. Передруки в «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I. Варіант у «Зорі» та в першій збірці має при кінці ще дві строфи, в київському виданні 1903 р. проминути:

Люди їх знайшли укупі,
Поховали вкупі їх
І високою могилу
Їм насипали обом.

Ще і досі та могила
Серед степу там стоїть
І на спомин про дівчину
Зветься Христею вона.

84. С м е р т ь о т а м а н о в а (стор. 117). Вперше друковано в «Правді» 1889 р., вересень, стор. 218; підпис В. Ч а й ч е н к о. Передруковано в «Дзвінку» 1891 р., ч. 9, стор. 78. Див. ще «Під хмарним небом» і «Сонце сходить».

85. Ярина (стор. 121). Вперше—в «Зорі» 1889 р., ч. 18, стор. 296—297; підпис — В. Чайченко. Передруковано в «Правді» 1892 р., листопад, стор. 710—711. Див. ще «Під хмарним небом» та «Сонце сходить». У «Під хмарним небом» до поеми додано: «Увага: Року 1671, в осени, за польського короля Михайла, гетьман коронний Собіський обліг м. Калник і таки добре дошкулив йому, але не міг здобути і пішов геть тієї ж осени». Трохи змінена, е та ж увага і в «Зорі».

86. Кохання (стор. 125). Вперше надруковано в «Зорі» 1891 р., ч. 7, стор. 123; підпис — В. Чайченко. Див. ще «Під хмарним небом» та «Сонце сходить».

87. Заклик (стор. 127). Вперше надруковано в «Зорі» 1889 р., ч. 3, стор. 41 під заголовком «Пісня»; підпис— В. Чайченко. Див. ще «Під хмарним небом». У київському виданні 1903 р. проминуло, тому текст беремо з львівської збірки. Термін «Русь-Україна» був досить популярний у закордонній публіцистиці та й у наших письменників на початку і в першій половині 90-х років минулого віку.

88. Сон (стор. 129). Варіант у «Під хмарним небом» і «Пісні та думи», ч. 1.

89. Про кохання ізнов я співаю пісні (стор. 131). Див. «Під хмарним небом».

90. Весняні сонети (стор. 132). Вперше надруковано в «Зорі» 1890 р., ч. 13, стор. 198—199; підпис— В. Чайченко. Варіант у «Під хмарним небом» та «Сонце сходить». У львівському виданні маємо цікаві одміни, що показують, як ішла думка автора од конкретного до загального, хоча можливо, що зміни ці в київському виданні 1903 р. викликано й цензурними міркуваннями.

Сонет V, рядок 11.

Усім смутним в смутній землі моїй.

Сонет X, кінець:

Мерщій у степ! Чи там же ти, о воле,

Колишній цар незміряних степів?

Сонет XIII, рядки 3—4 безперечно не цензурні:

Скрізь в ланцюгах усе на світі гине,

А він ще сам зоставсь без кайданів.

Сонет XIII, рядок 8-й:

Що доля й нам дасть широко дихнуть?

Сонет XIV, останній рядок:

Та інших ти до праці закликай.

Сонет XII написано на мотив Шевченкового «І день іде, і ніч іде».

91. Р о з м о в а (стор. 140). Вперше надруковано в збірці «Під хмарним небом», виправлений варіант у «Зорі» 1895 р., ч. 24, стор. 466—467. З причин цензурних проминуто в Київському виданні 1903 р. Текст беремо з пізнішого варіанта (в «Зорі»).

У цьому віршові одбив автор сучасні думки і змагання про мету й способи та методи праці для народу. Характерна для Грінченка та позиція, що її обороняє автор устами другого розмовника—позиція не героя, а працівника. Ця «розмова»—немов перший нарис повістей Грінченкових «Соняшний промінь» та «На розпутті».

92. Д у х і т і л о (стор. 144). Без одмін у збірках: «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. II, «Сонце сходить».

93. Г р о з а (стор. 144). Вперше в «Зорі» 1893 р., ч. 7, стор. 130; підпис — В. Ч а й ч е н к о. Варіанти див. «Під хмарним небом» і «Пісні та думи», ч. I; без одмін у «Сонце сходить».

94. З и м а (стор. 146). Перводрук у «Зорі» 1889 р., ч. 20, стор. 332—333 (заголовок «Сонети»); підпис — В. Ч а й ч е н к о. Див. ще в збірках: «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I, «Сонце сходить».

95. Н е т е м е н е м у ч и т ь (стор. 146). Варіант у «Під хмарним небом» має цікаві одміни:

Ряд 2-й: У т и с н и к і в т и х розвелося.

Ряд 8-й: Там Правда з престола засяє.

Збірка «Сонце сходить» подає без одмін.

96. Н е н а т е м и б о р о т и с ь с т а в а л и (стор. 147). Проминуто в київському виданні; беремо з «Під хмарним небом».

97. З м и н у л о г о (стор. 148). Див. «Під хмарним небом» і «Пісні та думи», ч. I.

98. Д р у з ь я м (стор. 149). Варіант—«Зоря» 1894, ч. 2, стор. 33; підпис — В. Ч а й ч е н к о; «Під хмарним небом». Без одмін у збірці «Сонце сходить».

7—8 рядки 4-ої строфи в першому варіанті такі:

Т е н е в м и р у щ е б у в а т і л ь к и діло,

Щ о д л я с в о є ї к р а ї н и.

99. Л а в р и н К о с т е р (стор. 151). Вперше надруковано в «Правді» 1892 р., липень, стор. 430—432; підпис— В. Ч а й ч е н к о. Див. ще: «Під хмарним небом» і «Пісні та думи», ч. II.

100. Б е а т р і ч е Ч е н ч і (стор. 156). Первісний варіант з численними одмінами надруковано в збірці «Під хмар-

ним небом». Сюжет поеми дала певне згадка в Шевченковій «Княжні»:

Прокиньсь,
Прокинься, чистая! Схопись,
Убий гадюку—покусає...
Убий—і бог не покарає,—
Як тая Ченціо колись
Убила батька-кардинала
І Саваофа не злякалась...

Що свою поему писав Грінченко не без Шевченкового навіяння, показує те, що й він слідом за Шевченком робить помилку, звучи старого Ченці кардиналом:

Сміючися дочці відмовля кардинал (II, строфа 12).

Ченці тим часом кардиналом не був. Певне драматичний образ бідолашної Беатріче вперше вразив Грінченка з наведеного порівняння у Шевченка і—пише автор поеми:

...Я т е ж заплакав не раз над тобою,
Не раз мені в серці жалі прокидались
І слізьми-піснями з душі виливались,—

та й врешті зродилася думка, висловлена в кінцевих словах епілога до поеми:

Що міг—на могилу тобі я складаю
І з краю твого я до рідного краю
Твій образ тепер переносю піснями:
Нехай на Україні вітає між нами.

Образ Ченці, рідний вже українцям із тієї паралелі між нею та Шевченковою княжною, автор схотів ще ріднішим зробити спеціальною про неї поемою.

Трохим Зіньківський, що йому присвятив Грінченко свою поему—це забутий нині, а колись великонадійний і голосний український письменник, белетрист і публіцист (1861—1891). Як заступники одного покоління та напряду національного, обидва письменники товаришували й були близькі між собою приятелі. По смерті Зіньківського Грінченко написав його життєпис та оцінку,—див.: В. Ч а й ч е н к о — «Трохим Зіньківський» при першому томі виданих у Львові «Писаннів» Зіньківського.

Те, що проминуло в київському виданні, наводило з збірки «Під хмарним небом».

У розділі I другою стояла оця строфа:

В цьому роді були пишні папи колись,
Що вклонялись діптянкам до ніг,
І в цім роді такі ще були юнаки,
Що в церквах, з-за престолів святих,
За волосся теж пап витягали вони
І кували в тюрмі у важкі кайдани.

Замість 7-ої строфи, нової, було дві оці:

Добра й чиста душа у дівчини була,
Як зоря на святих небесах,
Як блискуча роса, що уранці звиса
На рожевих і пишних квітках,
Але в чистість, добро батько вірить не міг,
І красу тільки й знав на коханках своїх.

І він мучив її як і бідних синів,
Вона мовчки терпіла, жила...
Мати вмерла її—вона сльози свої
Тільки богу звіряти могла
І благала його, щоб од муки цієї
Він до матері взяв аж на небо її.

Кінець розділу з двох останніх рядків 10-ої строфи, новий.
Передніше було так:

Серце рвалося з мук, гнило в смутку тяжким
І благав він її утікати із їм.

Та у неї був брат—Бернардино малий;
Він, недужий, любив так її,
І розвага одна йому тільки вона,
Вона радість одна на землі.
Не хотіла вона покидати його
І ховала в душі болі серця свого.

А не раз те було—так бажалося їй
Щастя й волі зазнати хоч раз,
Так хотілося їй в інший світ, не такий,
Перейти на малий хоч би час,
Щоб жадання усі, що у серці жили,
На недовгий хоть час вдовольнитись могли.

Але ж часом було як погляне коли
На недужого брата свого,
Мрії всі молоді замирають тоді

І шепоче: «не кину його!»
Сльози давлять її і, журлива й смутна,
Його в личко бліде цілувала вона,

І хоч як там прохав Гвідо милу свою,
Щоб вона з їм од батька втекла,
Хоч як луччим життям вабив він її там—
Вона звідти піти не змогла.
Так любились вони. Час потроху минав.
Вірний милій своїй Гвідо дівчину ждав.

Цього епізоду з недужим братом в останньому, нашому, варіанті нема зовсім.

У розділі II-му, починаючи з двох останніх рядків строфи 3-ої, цілком перероблено:

Жде, а з залі тії чути їй аж сюди
Гвалт і гомін і крик тих сп'янілих орди ¹⁾.

Невеличкий покій тут—чотири стіни,
Стіл та чистеє ліжко дівоче;
Біля столу один невеличкий ослін,
У куточку лампадка мигоче:
Там розп'ятий за нас нахилився з хреста,
Ледве в світлі мигтить його постать свята.

Беатріче була у тій залі бучній
(Батько витяг туди її п'яний)
І дізнать довелось перед їми там її
Від свого ж таки батька догани:
Він про неї сказав... Але так тільки міг
Він казати про тих—про коханок своїх!..

7 та 8 строфи значно перероблені:

Але що це? Іде хтось до неї сюди,—
Увіходить слуга до покою.
Страх їй в серце вступив: зрозуміла без слів—
Хоче бачитись батько з дочкою.

Беатріче встає і до залі іде
А там батько стоїть і уже її жде.
«Ти злякалась? Чого?—привітав її він
(Бо помітив той ляк у дівчини):—

¹⁾ Порівн. Шевченкове: «Гармидер, галас, гам у гаї
Срамотні співи, аж лящить
Жіночий регіт» і т. д. («Княжна»).

Чом у очах твоїх бачу страх? чи не міг
Я побачить (як батько!) дитини?»
І злий усміх тоді йому враз на губах
Перебіг і сховавсь, навіваючи страх.

Так само перероблено II строфу, починаючи з 3-го рядка:

Я молюся тобі!.. Бо такої ганьби
Не було ще ніколи на світі!..
Пожалій же мене, о хоч раз пожалій:
Не знущайся украй і відразу убий!

У розділі III-му по строфі 2-ій маємо ще одну:

Бачить: тишею повитий,
Пасмом Тибр лежить ясним,
Бачить: світом скрізь облитий
Тихо спить одвічний Рим.

Строфу 8-му дуже одмінено, а по ній йде ще одна, про-
минута в останній редакції.

— «Хоч скажи ж ти мені,—в неї Гвідо спитавсь,—
Що з тобою ізнову зробили?»
«Ні, коханий мій, ні! Не кажи ти мені:
Те промовить нема в мене сили;
Коли б зважилась я сказати слово страшне,—
Вбив би сором самий на цім місці мене!

Але віри пойми ти, коханий, і знай:
Краще вмерти, аніж і надалі
Тут зостатись мені, в цім пекельнім огні.
Де вже люди звірюками стали.
Гвідо! милий! одна ти надія моя:
Утікаймо скоріш, бо загину тут я!..»

В IV-му розділі маємо дві строфи, не передруковані
в останній редакції. По 1-ій йде:

Може мертва уже... Що там зроблено їй?..
Як з неволі тут визволить милу?
Гвідо те розумів, що в пригоді такій
Треба мати велику силу:
Ченчі знали усі,—Гвідо теж його знав
І найгіршого він од утисника ждав.

Перед останньою:

Стоголосая вість не вгаває рости:
Кажуть вже, й душогуба піймали,
І сказав наче він: Беатріче й брати
Та ще мачуха—вкупі наймали
Його й другого ще, щоб він Ченчі убив...
Кажуть: дівчину суд вже замкнути звелів.

V-й розділ первісної редакції розбито в останній на два: один (8 строф)—суд над Беатріче. В V-му розділі замість 8-ої строфи останньої редакції маємо оцих дві—мрії Беатріче про Гвідо й ніч перед судом:

Отак дума вона; в пориваннях палких
Простягає у темряву руки,
Немов хоче його знов до грудей своїх
Пригорнути й забути всі муки,—
Забуває усе: ніч, темницю сумну
І голубить в душі тільки мрію одну...

А тим часом і світ у вікно зазирає,
Ніч минула і день вже усюди,—
І ось чує вона, як замок забряжчав,—
На порозі стояли вже люди.
Боже, сили пошли! Суд страшний її жде!..
І безщасна встає і до суду іде.

У розділі VII (первісної редакції VI) дуже одмінний мають вигляд тільки два останні рядки, що читаються, замість надрукованих, так:

Беатріче! дурні всі надії твої,
Бо вже мало тепер жертви їм одніі...

Розділ VIII-й (первісної редакції VII-й) має на початку дві зайвих строфи про вражіння, яке на Рим справило катування Беатріче й присуд над нею:

Знову Рим зворушивсь: як, дівчаті цьому,
Неповинній, дитині затого,
Смерть ганебна?! Невже? І що ж папа? чому.
Не знайшлось милосердя у його?
Вже він міг би зробити, і він добре це знав,
Що не винна вона! Чом же він тут мовчав?

Рим піднявся, устав: кардинали, ченці,
Урядовці, великі магнати

Просять папу, та він і святії отці
«Не бажають злочинства прощати».
І обурився народ, найсміліші кричать:
«Так у смерті її силоміць треба взяти!»

Останні два рядки 5-ої строфи читаються так:

Про що дума вона? Чи жаліє життя,
Чи ще милости жде і назад вороття?

По цьому вже немає великих одмін. Взагалі в останній редакції, після зазначених переробок, поезма дуже виграла щодо архітектоніки, хоча зміст її і навіть загальна будова лишилися ті самі.

1890.

101. Г а л і м а (стор. 174)—один з найпопулярніших і найкраще опрацьованих Грінченкових творів віршем; сюжет узято з народніх дум, переказів та пісень (про Марусю Богуславку, тощо). Такий самий сюжет використав згодом автор ще і в драматичній формі («Ясні зорі»).

Вперше надруковано «Галіму» в «Зорі» 1892 р., ч. 6, стор. 107; підпис—В. Ч а й ч е н к о. Передруковано без одмін у збірках: «Під хмарним небом», «Пісні та думи» ч. I, «Сонце сходить» та інш.

102. Н е с у м у й т е ! (стор. 177). У «Зорі» 1891 р., ч. 18, стор. 346—347, за підписом—В. Ч а й ч е н к о — цього вірша надруковано під заголовком: «В. А-чу», себто Антоновичу. Очевидно, в первісній редакції це була посвята В. Б. Антоновичу з приводу 30-літнього юбілею науково-громадської праці нашого історика. «В. А-чу»—спільний для двох віршів заголовок: під I стоїть оцей вірш Грінченка, під II—вірш А. Бобенка. Опісля в збірці «Під хмарним небом» посвяту проминуто і заголовок дано інший.—«Не сумуйте». З цієї збірки й передруковуємо тут, бо в київському виданні 1903 р. вірша цього проминуто.

103. В е с н я н к а (стор. 178). Первісна редакція під заголовком «Весна» і без останньої строфи надрукована в «Дзвінку» 1892 р. ч. 5, стор. 39; підпис—В. Ч а й ч е н к о. Варіанти (під заголовком «Весна») в збірках: «Під хмарним небом» і «Пісні та думи», ч. I; без одмін у «Сонце сходить».

104. Т р о я н д а (стор. 179). Вперше надрукована в «Дзвінку» 1890 р., ч. 16, стор. 123; підпис—В. Ч а й ч е н к о. Варіант—у «Під хмарним небом»; без одмін див. «Пісні та думи» ч. I, «Сонце сходить».

105. З П і с е н ь' п р о' р і д н и й' к р а й (стор. 179). Друковано в «Правді» 1891 р., листопад, стор. 294—296; підпис В. Чайченко. У київському виданні 1903 р. проминуто; беремо з збірки «Під хмарним небом».

106. В і д м о в и т и в м е н е ш у к а л а (стор. 183). Надруковано в збірках «Під хмарним небом» і «Пісня та думи», ч. II.

107. Н а й б і л ь ш е г о р е (стор. 183). Так само. Дату 1890 беремо з збірки «Під хмарним небом».

1891.

108. В а г а н н я (стор. 184). Варіант див.—«Під хмарним небом» і «Пісні та думи» ч. II.

109. Б л а г а н н я (стор. 185). Варіант у збірці «Під хмарним небом».

110. С м е р т ь (стор. 186). Вперше надруковано в «Зорі» 1893 р., ч. 16, стор. 311; підпис—В. Чайченко. Передрук у збірці «Під хмарним небом».

111. Т и к а ж е ш : з а с п і в а й!.. (стор. 187). Без одмін у збірках «Під хмарним небом» і «Пісні та думи», ч. I.

112. Н а д о б р а-н і ч (стор. 188). Вперше друковано в «Батьківщині» 1892 р. ч. 17; підпис—В. Чайченко. Див. ще в збірках: «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I, «Сонце сходить».

113. С і м'я (стор. 188). Надруковано в «Зеркалі» 1892 р. ч. 1. Як нецензурне, в київському виданні 1903 р. проминуто і через те текст беремо з «Під хмарним небом».

1892.

114. Х о м а М а к о г і н, у б о г и й н а й м и т (стор. 190) Через нецензурність не увійшло до київського видання 1903 р. Вперше надруковано в «Бібліотеці Батьківщини» 1892 р., кн. 3, окремим одбитком: підпис—В. Чайченко; передруковано з деякими одмінами в збірці «Під хмарним небом»; окремо вийшло в Києві р. 1917, як третє (властиво четверте) видання,—і цей останній текст беремо й ми до цього тому.

Алегорію, розроблену в цій поемі, нав'яно тодішнім становищем України: Хома Макогін убогий наймит—Україна, Боголюбський—Московщина, Вонсаль—Польща, віл—український народ. Ідею твору:

..... що перервати несила,
Перетерти його нам можливо, коли

Не лякатися довгого діла,—

розгорнуто в епілозі.

115. По весні розцвітаються квіти (стор. 207). Вперше з'явилося в «Зорі» 1892 р. ч. 22, стор. 427: підпис — В. Чайченко. Передруки див.—«Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I, «Сонце сходить».

116. Промінням усе золотило (стор. 208). Варіанти див.—«Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I, «Сонце сходить».

117. Прийде! (стор. 203). Вперше в «Бібліотеці для молоді», 1892 р., кн. 6, стор. 81; передруки в «Під хмарним небом» і «Сонце сходить». У київському виданні 1903 р. цим віршем закінчено перший розділ книги.

118. Надії (стор. 203). Варіант див. «Під хмарним небом», «Пісні та думи», ч. I.

119. Ніч (стор. 210). Вперше подала «Зоря» 1892 р. ч. 23, стор. 446; підпис—В. Чайченко. Передруковано в «Дзвінку» 1899 р., ч. 24, стор. 382—383. Див. ще—«Під хмарним небом» і «Пісні та думи», ч. I.

120. Перед сонцем (стор. 211). Варіант у збірці «Під хмарним небом».

121. Тяжкої праці зазнаєм (стор. 211). В київському виданні 1903 р., як нецензурне, проминуто; беремо з збірки «Під хмарним небом».

122. Блискучі зорі (стор. 213). Беремо з тої самої причини з «Під хмарним небом».

ДОДАТОК.

У додатку даємо вірші, друковані свого часу по періодичних виданнях, але потім не перевидані в жадній з Грінченкових збірок. Для цього тому беремо дві категорії таких віршів: 1) особисті і привітання та 2) сатиричні здебільшого вірші з львівського гумористичного журналу «Зеркало» (з його тільки деякі передруковані в «Байках» та «Під хмарним небом»).

1. Personalia.

1. Пам'яті Тараса (стор. 214). Надруковано в журналі «Світ» 1881 р. ч. 11—21, стор. 189 під спільним з іншими віршами заголовком «З України»; підпис—Іван Перекотиполе.

2. Шевченкова могила (стор. 215). Друковано в «Дзвінку» 1891 р., ч. 5, стор. 39—40. Підпис—В. Чай-

ченко. Беремо варіант, виправлений рукою Грінченка у власному його примірнику «Дзвінка». Цього, як і попереднього вірша, передруковав М. Комаров у своїй збірці: «Вінок Тарасові Шевченкові із віршів...» Одеса 1912.

3. І в а н о в і Л е в и ц ь к о м у - Н е ч у є в і (стор. 216). «Зоря» 1894 р., ч. 6, стор. 141, у замітці під заголовком: «Ювілей Нечуя-Левицького і М. Старицького в Харкові». Тут наведено текст цього віршованого привітання з увагою: «Задля свята Ів. Нечуя-Левицького д. Ч а й ч е н к о написав ось який вірш».

II. САТИРА.

1. Ч о г о к р и ч и ш (стор. 217) — надруковано в «Зеркалі» 1892 р., ч. 3. Без підпису.

2. П а т р і о т (стор. 217) — «Зеркало» 1892 р., ч. 8. Без підпису.

3. У к р а ї н е ц ь (стор. 219) — «Зеркало», 1892 р., ч. 12. Без підпису.

4. Н а д г о р о д а, (стор. 219) — «Зеркало», 1892 р., ч. 13 і 14. Підпис — В. Ч а й ч е н к о.

5. П о м и л к а, (стор. 220) — «Зеркало», 1892 р., ч. 15 і 16. Підпис — В. Ч а й ч е н к о.

6. Н а ш і б а т ь к и (стор. 223) — «Зеркало», 1892 р., ч. 17 і 18. Підпис — І в. П е р е к о т и п о л е.

7. З в о р о т (стор. 225) — «Зеркало», 1892 р., ч. 19 і 20. Підпис—В. Ч а й ч е н к о.

8. М і й д о с в і д (стор. 227) — «Зеркало», 1892 р., ч. 24. Підпис—І в. П е р е к о т и п о л е.

З М І С Т.

1880.	Як богові вірю тобі . . .	32
Неначе і світ такий гар-	По весні	—
ний здається	Вітер пісню, повну смут-	34
Домовина	ку	34
1881.	На чужині	—
Доки?	Вночі на могилі	35
І молилася я...	Ні, не плач ти	36
До праці	Хлібороб	37
Минуле	До народу	39
Наша доля	1885.	
Весна	У лісі	42
1882.	Мати	43
Бурлака	Тепер	44
Буває	Зрадник	45
Ранок	Під небом соняшним	52
Шматок хліба	Хвора	53
Удові	Останній борець	55
Могила	Південь на степу	56
На полі	Небо	57
Зрада	Подивиси!	—
1883.	Тільки одна не пишалась	58
Смутні картини	Біла бранка	—
Де воно	Нудьга	62
Весілля	Молоді сльози	63
Хлоп'яті	Останній промінь	64
Україна	Ворогам	—
Ніч на озері	Н. Н.	67
У темряві	1886.	
Вечір	Горе вам	71
Бажання	Серед степів	72
Тільки раз всього й зу-	Сон	—
стрівся	З чужини	73
Дуб	Над Дніпром	74
Під гнітом	Купання	—
Колись було	Отаман Музика	76
1884.	Іван Попович	79
Не гордуй ти життям	Кара	84
молодим	Душа горить	—
31		

Я чую, неначе вітри за- шуміли	85
Велика вечеря	86
Останні квітки	87
Прийдуть часи	—
Мое щастя	—
Давня казка	89
І згадались мені на чу- жині	90
Ми з нею вчора посва- рились	—
Я мучився довго	91
1887.	
Закоханий	93
Вона співа	—
Пий кубок життя	94
Вітер віє	95
Професор Пшик	—
Дочка	99
1888.	
Зорі	107
Сонце	—
Христя	109
Смерть Огаманова	117
Ярина	121
Кохання	125
Заклик	127
Сон	129
Про кохання із юв я співаю пісні	131
Весняні сонети	132
1889.	
Розмова	140
Дух і тіло	144
Гроза	—
Зима	146
Не те мене мучить	—
Не на те ми боротись ставали	147
З минулого	148
Друзям	149
Лаврин Костер	151
Беатріче Ченчі	156

1890.	
Галіма	174
Не сумуйте!	177
Веснянка	178
Троянда	179
З пісень про рідний край	—
Відмови ти в мене шу- кала	183
Найбільше горе	—
1891.	
Вагання	184
Благання	185
Смерть	186
Ти кажеш: заспівай!	187
На добра ніч	188
Сім'я	—
1892.	
Хома Макогін	190
По весні розцвітають квіти	207
Промінням усе золо- тить	208
Прийде!	209
Наді	—
Ніч	210
Перед сонцем	211
Тяжкої праці зазнаєм	—
Блискучі зорі	213
Д о д а т о к.	
Пам'яті Тараса	214
Шевченкова могила	215
Іванові Левицькому-Не- чуєві	216
Чого кричиш?	217
Патріот	—
Українець	219
Надгорода	—
Помилка	220
Наші батьки	221
Зворот	221
Мій досвід	221
У в а г и	221

**КООПЕРАТИВНЕ
ВИДАВНИЦТВО РУХ**

Харків, ул. 1-го травня, ч. 10/11.

Тел. № 29-84.
